

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การบริหารเชิงพลวัตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาละครชาตรีเท่งตุ๊ก โรงเรียนวัดหนองคัน จังหวัดจันทบุรี ในครั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์สังเคราะห์ หลักการ แนวคิด ทฤษฎี จากวรรณกรรม และได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัย มีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวคิด และทฤษฎีการบริหารเชิงพลวัตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

- 1.1 ความหมายของการบริหารเชิงพลวัต
- 1.2 ความหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน
- 1.3 ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน
- 1.4 ความสำคัญของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน
- 1.5 หลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน
- 1.6 กลยุทธ์สำคัญในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน
- 1.7 พลวัตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

2. บทบาทของโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษา

3. การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

- 3.1 ความหมายวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 3.2 ประเภทของวัฒนธรรม
- 3.3 การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 3.4 พลวัตวัฒนธรรม
- 3.5 การถ่ายทอดวัฒนธรรม
- 3.6 การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

4. การแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก

- 4.1 ประวัติความเป็นมา
- 4.2 คนตรีประกอบการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก
- 4.3 การขับร้องและลักษณะบทเพลงประกอบการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก
- 4.4 เครื่องแต่งกายสำหรับการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก
- 4.5 ท่ารำที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก

5. พื้นที่ศึกษา
 - 5.1 พื้นที่จังหวัดจันทบุรี
 - 5.2 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนตะกาดเจ้าชุมชนที่ศึกษา
 - 5.3 ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนวัดหนองคัน
6. แนวคิดและทฤษฎีในการสร้างรูปแบบ
7. การวิจัยเชิงคุณภาพ
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 8.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 8.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิด และทฤษฎีการบริหารเชิงพลวัตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

ความหมายของการบริหารเชิงพลวัต

คำว่า “การบริหาร” เป็นคำที่มาจากการผสมกันของคำ 2 คำ ได้แก่ คำว่า “บริ” หรือ “ปริ” หมายความว่า “ชอบ” และคำว่า “หาร” หมายความว่า “แบ่ง” หากให้ความหมายของคำว่า บริหาร จึงมีนัยเกี่ยวกับ การจัดสรร การแบ่งงาน หรือภารกิจขององค์กรให้แก่บุคคลในองค์กรได้ร่วมมือกัน ปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้ประสบผลสำเร็จตามท้องถ้องค์กรกำหนดไว้ (สมุทร ชำนาญ, 2554, หน้า 28)

กรอบแนวคิดในการจัดองค์การและการบริหารองค์การนั้น นิยมใช้คำว่า “บริหาร” มากกว่า “การจัดการ” การบริหารเป็นกรอบแนวคิดที่นำเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการจัดองค์การ และบริหารองค์การนั้นเป็นการออกแบบระบบงาน และแนวทางการดำเนินการในการบริหาร เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล และการบริหารก็คล้ายกับแบบจำลองอื่น ๆ ผู้ออกแบบ ต้องกำหนดองค์ประกอบสำคัญที่ต่องานนำเสนอให้เห็นว่าการบริหารที่ผู้เสนอเห็นว่า จะทำให้ การดำเนินงานประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพนั้น น่าจะมีองค์ประกอบสำคัญอะไรบ้าง เช่น การจัดการและบริหารองค์การของ บราวน์ และโมเบอร์ (Brown & Moberg, 1980, pp. 572-575) เสนอเอาไว้มี 5 องค์ประกอบคือ 1) สภาพแวดล้อมขององค์การ 2) เทคโนโลยีที่องค์การใช้ 3) โครงสร้างการบริหารองค์การ 4) กระบวนการบริหาร และ 5) กระบวนการตัดสินใจในองค์การ ส่วนธงชัย สันติวงษ์ (2545, หน้า 15) ได้ให้ความเห็นต่อปัจจัยในการจัดการการบริหารให้ดำเนิน ตามวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย ระบบการบริหารการศึกษา (Management) ทรัพยากรมนุษย์ (Man Power) งบประมาณ (Money) และวัสดุอุปกรณ์ และเครื่องอำนวยความสะดวก (Materials) เป็นต้น

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการบริหารหนึ่งรูปแบบอาจจะมีวัตถุประสงค์เดียว หรือหลายวัตถุประสงค์ก็ได้ และจะมีขอบเขตกว้างหรือแคบก็ได้ ซึ่งหมายความว่า การพัฒนาขึ้นนั้นเป็นรูปแบบที่ครอบคลุมงานทั้งหมดที่องค์การกำลังดำเนินการอยู่ หรือเป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานทั้งหมดก็ได้ ในการตั้งวัตถุประสงค์ของการบริหารนั้นอาจจะกำหนดออกมาในรูปของเจตนารมณ์ที่จะดำเนินการหรือผลผลิตที่ต้องการให้เกิดขึ้นก็ได้ และวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นนี้จะเป็เป้าหมายในการออกแบบกลไกการเปลี่ยนแปลงทำงานเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว

สำหรับคำว่า เจริญพลวัตในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 175) ได้ให้ความหมายของ เจริญ หมายถึง องค์ประกอบหลายอย่าง เกี่ยวกับ ส่วนคำว่า พลวัตหมายถึง การเคลื่อนไหวตามกฎเกณฑ์, เกี่ยวกับแรงทำให้เคลื่อนที่ ดังนั้น คำว่า เจริญพลวัตจึงหมายถึง การเคลื่อนที่ที่มีเกี่ยวกับหรือกระทบต่อองค์ประกอบนั้น ๆ ที่สร้างเป็นรูปร่างขึ้นมา

นิรันดร์ คำนุ (2548, หน้า 193-198) ได้อธิบายพลวัตว่า เป็นลักษณะวิธีการที่ไม่มีวันหยุดนิ่งแต่จะมีการเคลื่อนไหวตัวไม่คงที่ ไม่สม่ำเสมอ ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมเป็นตัวกำหนด และมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเพียงใด

ประนอม เกียนทอง (2551, หน้า 273-275) ได้ให้ความหมายของเจริญพลวัตว่า หมายถึง การเคลื่อนที่และปรับเปลี่ยนสถานการณ์หนึ่งไปยังสถานการณ์หนึ่ง ก่อให้เกิดการพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบในกิจกรรมนั้น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า เจริญพลวัต หมายถึง การปรับเปลี่ยนจากสถานการณ์หนึ่งไปอีกสถานการณ์หนึ่งที่ทำให้เกิดผลกระทบขององค์ประกอบนั้น ๆ ก่อให้เกิดการพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบในกิจกรรมนั้น ๆ

จากข้อสรุปของการบริหารและเจริญพลวัต เมื่อนำมารวมกันจึงหมายถึง การดำเนินงานของฝ่ายบริหาร เพื่อให้การดำเนินงานขององค์การดำเนินไปในทิศทางที่พึงประสงค์ และมีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินการไปตามสถานการณ์ เพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

ความหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

อุทัย บุญประเสริฐ (2543, หน้า ข-ค) กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นกลยุทธ์ในการปรับปรุงการศึกษา โดยเปลี่ยนอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจจากส่วนกลางไปยังแต่ละโรงเรียน โดยให้คณะกรรมการโรงเรียนซึ่งประกอบด้วย ผู้ปกครอง ครู สมาชิกในชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่า และผู้บริหารโรงเรียน (บางโรงเรียนอาจมีตัวแทนนักเรียนเป็นกรรมการด้วย) ได้มีอำนาจในการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียน มีหน้าที่ และความรับผิดชอบในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ บุคลากร และวิชาการ โดยให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2546, หน้า 40) ให้ความหมายว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (Site-based Management) เป็นการบริหารแบบหนึ่งที่ทำให้โรงเรียน มีความเป็นอิสระ (Autonomy) มากขึ้น ให้ครู ผู้ปกครองนักเรียน และผู้แทนชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นการบริหารที่อยู่บนพื้นฐานการวิจัยที่ยืนยันประโยชน์ของการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม โดยมุ่งให้อำนาจแก่คณะกรรมการโรงเรียนในสามเรื่องคือ งบประมาณ บุคลากร และหลักสูตร หรือโปรแกรมการศึกษา

มายเออร์ส และสโตนฮิลล์ (Myers & Stonehill, 1993, p. 1) ได้ให้ความหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานว่า เป็นกลยุทธ์ในการปรับปรุงการศึกษา โดยเปลี่ยนอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจจากระดับรัฐหรือเขตการศึกษาไปยังแต่ละโรงเรียน โดยให้ผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน และผู้ปกครอง มีอำนาจควบคุมกระบวนการจัดการศึกษามากขึ้น โดยให้มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการตัดสินใจเกี่ยวกับงบประมาณ บุคลากร และหลักสูตร

เซง (Cheng, 1996, p. 44) กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยผู้บริหาร โรงเรียน ตัวแทนคณะครู ผู้ปกครอง ชุมชน ซึ่งมารวมตัวเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ได้มีโอกาสจัดการศึกษาให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ส่งผลให้โรงเรียนมีประสิทธิภาพสูงขึ้นและได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เดวิด (David, 1996, pp. 4-5) กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นแนวทางหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษา โดยการกระจายอำนาจจัดการศึกษาไปยังโรงเรียนให้มากขึ้นโดยมีความเชื่อว่าการให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่มากขึ้น จะทำให้ประสิทธิภาพของโรงเรียนสูงขึ้น มีความยืดหยุ่นมากขึ้น และมีผลผลิตดีขึ้น

(Assessment of School-based Management, 1996, p. 1) ระบุว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการกระจายอำนาจการควบคุมจากส่วนกลางไปยังชุมชนและโรงเรียนโดยให้คณะกรรมการโรงเรียนซึ่งประกอบด้วยผู้บริหาร โรงเรียน ครู ผู้ปกครอง สมาชิกในชุมชน และในบางโรงเรียนมีตัวแทนนักเรียนร่วมเป็นกรรมการด้วย ได้มีอำนาจควบคุมสิ่งที่เกิดขึ้นในโรงเรียน การที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในระดับโรงเรียนได้มีส่วนร่วม ในการบริหาร จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนมากขึ้น และทำให้ผลการปฏิบัติงานของโรงเรียนนั้นเป็นที่ยอมรับได้มากขึ้น

แคลด์เวลล์ (Caldwell, 2005, p. 72) กล่าวว่า “การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน” (School-based Management) หมายถึง การกระจายอำนาจจากระดับรัฐบาลมาสู่ระดับโรงเรียน

มาลิน, โอกาวา และเครนซ์ (Malen, Ogawa, & Kranz, 1990 cited in Berrera-Osorio, Fasih, & Patrinos, 2009, p. 42) กล่าวว่า การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นแนวคิด

ของการเปลี่ยนโครงสร้างของการบริหารแบบการกระจายอำนาจที่ระบุให้โรงเรียนเป็นหน่วย
ปฐมนิเทศในการพัฒนาและขึ้นอยู่กับกระจายอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งเป็นวิธีการขั้นต้นที่จะ
กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สรุปแล้วการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. มีการกระจายอำนาจจากหน่วยบริหารส่วนกลางไปสู่สถานศึกษามากขึ้น
2. มีการเปลี่ยนแปลงฐานการตัดสินใจจากหน่วยบริหารส่วนกลางไปเป็นสถานศึกษา
มากขึ้น
3. เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกิจการต่าง ๆ ของ
สถานศึกษามากขึ้น
4. ให้อำนาจการตัดสินใจในการดำเนินการต่าง ๆ แก่บุคลากรระดับปฏิบัติการให้เป็นไป
ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้มากขึ้น
5. ควบคุมคุณภาพโดยบุคลากรภายในและตรวจสอบได้โดยบุคคลภายนอก
ดังนั้น การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยข้อเท็จจริงแล้ว หมายถึง การกระจาย
อำนาจการบริหารจากส่วนกลางไปสู่สถานศึกษาและมอบอำนาจการตัดสินใจให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
(Stakeholders) มีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

การบริหารเป็นแนวคิดและวิธีการดำเนินงาน เพื่อให้ภารกิจขององค์กร บรรลุตาม
วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ มีหลายแนวคิดและหลายรูปแบบ ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวว่าวิธีการบริหารแบบ
ใดดีที่สุด แต่แนวโน้มการบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันนิยมใช้แนวการบริหารที่ตั้งบนพื้นฐาน
ความเป็นประชาธิปไตย มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปสู่ผู้ปฏิบัติในระดับพื้นฐานมากขึ้น
ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการบริหารต้องเป็นไปอย่างโปร่งใส
และตรวจสอบได้ รูปแบบการบริหารสถานศึกษาที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับเกณฑ์ดังกล่าวมาแล้ว
มากที่สุดแนวคิดหนึ่ง คือ การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน หรือการบริหารแบบฐานโรงเรียน
(Beck & Murphy, 1996, pp. 101-104) แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ารูปแบบการบริหารแบบนี้
เป็นรูปแบบการบริหารที่ดีที่สุด เพราะมีทั้งกลุ่มคนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย อย่างไรก็ตาม
แนวคิดและรูปแบบการบริหารดังกล่าวนี้ ได้รับการส่งเสริมให้นำมาใช้ในการบริหารสถานศึกษา
ในการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยจนถึงในปัจจุบัน

แนวคิดในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้น มีชื่อเรียกต่างกันหลายคำทั้งภาษาไทย
และภาษาอังกฤษ ในระยะเริ่มแรก นักวิชาการในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นต้นคิดและต้นแบบ
ของการบริหารแบบนี้ใช้คำว่า School-based Management แต่ต่อมาได้มีการพัฒนาแนวคิดไปหลายแบบ

และมีชื่อเรียกต่างกันไป เช่น Site-based Management, Local Management of School, Shared Decision Making, และ School-based Decision Making เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับที่ อุทัย บุญประเสริฐ (2545, หน้า 8-9) ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีการใช้คำที่ใกล้เคียงกัน หลายคำ เช่น การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม (Shared Decision Making) การเพิ่มอำนาจให้กับ โรงเรียน (School Empowerment) การร่วมกันปกครอง (Shared Governance) การกระจายอำนาจ ความรับผิดชอบ (Decentralized Autonomy) และอื่น ๆ และภาษาไทยก็มีใช้อยู่หลายคำ เช่น การบริหารที่ยึดโรงเรียนเป็นฐาน การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นต้น แต่หลังจากมีความเข้าใจเรื่องนี้มากขึ้น เห็นว่าถ้าใช้คำว่า “การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน” น่าจะตรงกับความหมายดั้งเดิมมากที่สุด เพราะการบริหารการศึกษาตามแนวคิดนี้เป็นการบริหารที่ย้ายฐานการตัดสินใจจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา หรือ School District ไปให้โรงเรียนเป็นผู้ตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เอง จึงเรียกว่า “School-based Management ไม่ใช่ School District Based Management และถ้าจะประยุกต์ใช้ในประเทศไทยก็คือ “การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน” ไม่ใช่ “ฐานกระทรวง หรือ ฐานกรม” อีกต่อไป และที่สำคัญคือ “ไม่ควรเป็นฐานเขตพื้นที่การศึกษา” อย่างที่พยายามทำกันอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบันนี้เช่นกัน ดังจะได้นำเสนอต่อไป

ความสำคัญของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาจากส่วนกลาง ไปยังสถานศึกษาโดยตรง ให้สถานศึกษามีอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ มีอิสระและความคล่องตัว ในการตัดสินใจ การบริหารจัดการทั้งด้านวิชาการ การเงิน บุคลากรและการบริหารทั่วไป โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ตัวแทนผู้ปกครองและชุมชน ตัวแทนครู ผู้ทรงคุณวุฒิ ร่วมกันบริหารสถานศึกษาให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชนมากที่สุด

ทฤษฎีการบริหารจัดการ โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (SBM) ที่ เชน (Cheng, 1996, pp. 257-258) ได้พัฒนาจากแนวคิดของ แคลด์เวลล์ และสปิงส์ (Caldwell & Spinks, 1988, p. 292) และ โอเดน และวอลเทตเตอร์ (Odden & Wohlstetter, 1995, p. 125) ระบุว่า การบริหารจัดการที่สถานศึกษามีเป้าหมายการศึกษาที่ตั้งสมมติฐานอยู่บนความหลากหลายตามสภาพ ของสถานศึกษาที่มีความซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยคำนึงถึงคุณภาพการศึกษาเป็นสำคัญ เน้นความยืดหยุ่นและบริหารจัดการด้วยตนเองตามเงื่อนไขที่เหมาะสม เพื่อให้สถานศึกษามีความคล่องตัวในการพัฒนา และดำเนินงานตามยุทธศาสตร์เฉพาะของตน เพื่อการสอนและการบริหารที่มีประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการที่สถานศึกษา เป็นการบริหารที่สถานศึกษาสามารถกำหนดความต้องการของสถานศึกษาขึ้นเอง ดังนั้น สมาชิกของสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย กรรมการอำนวยการ ผู้ตรวจการ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง และนักเรียน จึงมีอิสระและความรับผิดชอบในการใช้ทรัพยากรในการแก้ปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น และทำให้กิจกรรมการศึกษาบังเกิดผลต่อการพัฒนาสถานศึกษาในระยะยาว

จากการศึกษาเรื่องการนำหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานหรือเป็นศูนย์กลางในการบริหารไปใช้ในการบริหารโรงเรียน ได้พบว่ามีประโยชน์ต่อการบริหารและการจัดการศึกษาโดยรวม ดังนี้ (Florida Department of Education, 1998, pp. 1-4, Herman, 1992, pp. 261-263; Myers & Stonehill, 1993, pp. 2-3)

1. เป็นการระดมผู้เชี่ยวชาญและผู้มีประสบการณ์เพื่อร่วมกันจัดการศึกษาเปิด โอกาสให้ครูเจ้าหน้าที่และชุมชนมีส่วนร่วมในเรื่องสำคัญของโรงเรียน
2. ขวัญและกำลังใจของครูดีขึ้น
3. เป็นการระดมทรัพยากรด้านการเงินและด้านวิชาการเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน
4. สร้างและสนับสนุนให้เกิดผู้นำใหม่ ๆ ในทุกระดับ
5. เพิ่มปริมาณและคุณภาพการติดต่อสื่อสาร
6. สร้างความยืดหยุ่นในการทำงาน ทำให้เกิดการริเริ่มจัดทำโครงการใหม่ ๆ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น
7. การที่ครูและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการบริหารงบประมาณ จึงเกิดแนวทางที่จะต้องใช้งบประมาณโดยประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด
8. เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในโรงเรียนได้เสนอความคิดเห็นในการปรับปรุงการศึกษา
9. ชุมชนมีส่วนร่วม มีสิทธิ ในการบริหารและจัดการศึกษา
10. การบริหารและการตัดสินใจทำด้วยความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้
11. ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน และโครงการใหม่ ๆ

หลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

หลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานพอสรุปได้ ดังนี้

อุทัย บุญประเสริฐ (2543, หน้า 154-156) สรุปหลักการสำคัญของการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไว้ 5 ประการ ได้แก่

1. หลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาจากกระทรวงและส่วนกลางไปยังสถานศึกษาให้มากที่สุดโดยมีความเชื่อว่าโรงเรียนเป็นหน่วยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาของเด็ก

2. หลักการมีส่วนร่วม (Participation or Collaboration or Involvement) เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหาร ตัดสินใจ และร่วมจัดการศึกษา ทั้งครู ผู้ปกครอง ตัวแทนชุมชน ตัวแทนศิษย์เก่า และตัวแทนนักเรียน การที่บุคคลมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและจะรับผิดชอบในการจัดการศึกษามากขึ้น

3. หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้ประชาชน (Return Power to People) ในอดีตการจัดการศึกษาจะทำกันหลากหลายโดยครอบครัวและชุมชน บางแห่งก็ให้วัดหรือองค์กรในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ ต่อมา มีการรวมการจัดการศึกษาไปให้กระทรวงศึกษาธิการเพื่อให้เกิดเอกภาพและมาตรฐานทางการศึกษา เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ เป็นไปอย่างรวดเร็ว การจัดการศึกษาโดยส่วนกลางเริ่มมีข้อจำกัด เกิดความล่าช้า และไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนอย่างแท้จริง จึงต้องมีการคืนอำนาจให้ท้องถิ่นและประชาชนได้จัดการศึกษาเองอีกครั้ง

4. หลักการบริหารตนเอง (Self-management) ในระบบการศึกษาทั่วไปมักจะกำหนดให้โรงเรียนเป็นหน่วยปฏิบัติตามนโยบายของส่วนกลาง โรงเรียนไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง สำหรับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้น ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการทำงานให้บรรลุเป้าหมายและนโยบายของส่วนรวม แต่มีความเชื่อว่าวิธีการทำงานให้บรรลุเป้าหมายนั้นทำได้หลายวิธี การที่ส่วนกลางทำหน้าที่เพียงกำหนดนโยบาย และเป้าหมายแล้วปล่อยให้โรงเรียนมีระบบการบริหารด้วยตนเอง โดยให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งอาจดำเนินการได้หลากหลายแนวทาง ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน แล้วแต่ความพร้อมและสถานการณ์ของโรงเรียน ผลที่ได้น่าจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิมที่ทุกอย่างถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง ไม่ว่าจะโดยตรงหรือทางอ้อม

5. หลักการตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and Balance) ส่วนกลางมีหน้าที่กำหนดนโยบายและควบคุมมาตรฐาน มีองค์กรอิสระทำหน้าที่ตรวจสอบ คุณภาพการบริหารและการจัดการศึกษาเพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานเป็นไปตามกำหนดและเป็นไปตามนโยบายของชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552, หน้า 81) ได้สรุปแนวคิดของนักวิชาการทางการศึกษาเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของการใช้โรงเรียนเป็นฐาน ซึ่งกล่าวมาแล้วทั้งหมด หลักการสำคัญสำหรับการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่เหมาะสมกับบริบทไทย ควรประกอบด้วย 4 หลักการ ด้วยกัน คือ

1. หลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) หมายถึง การกระจายอำนาจ การบริหารและการจัดการศึกษา โดยให้สถานศึกษามีอิสระและความคล่องตัวในการบริหารจัดการ ทั้งด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป

2. หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การบริหารจัดการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถานศึกษาทั้งในด้านการวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การอำนวยการ (Directing) และการควบคุม (Controlling) เพื่อให้สถานศึกษาสามารถดำเนินการให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและชุมชน

3. หลักการบริหารจัดการตนเอง (Self-management) หมายถึง การบริหารจัดการที่สถานศึกษามีอำนาจ หน้าที่ ความรับผิดชอบ และระบบการบริหารด้วยตนเอง ซึ่งอาจดำเนินการได้หลากหลายด้วยวิธีการที่แตกต่างกันตามความพร้อมและสถานการณ์ของสถานศึกษา

4. หลักการบริหารจัดการที่ดี (Good Governance) หมายถึง การบริหารจัดการสถานศึกษาต้องยึดหลักการความสอดคล้องและตอบสนองต่อนโยบายและความต้องการของระบบการศึกษาไทย (Relevance) กระบวนการบริหารมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) การบริหารทุกขั้นตอนโปร่งใส (Transparency) และมีเหตุผล (Reasoned) รวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อที่สามารถตรวจสอบได้ ต่อผลการบริหารจัดการ (Accountability)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า หลักการพื้นฐานที่สำคัญของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาและให้ความสำคัญหลักการการบริหารแบบมีส่วนร่วมมากที่สุด ซึ่งจากหลักการดังกล่าวทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่า จะเป็นการบริหารงานที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล มากกว่ารูปแบบการจัดการศึกษาอื่นที่ผ่านมา

หลักการจัดรูปแบบของคณะกรรมการโรงเรียน

การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นการบริหารงานโดยคณะกรรมการโรงเรียน (School Council) โดยคณะกรรมการโรงเรียนจะมีอำนาจหน้าที่ตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องกำหนดเป้าหมายของโรงเรียน การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคลากร และการบริหารงานทั่วไป ซึ่งคณะกรรมการโรงเรียนจะประกอบด้วย ตัวแทนผู้ปกครอง ตัวแทนครู ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนองค์กรชุมชน ตัวแทนศิษย์เก่า ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้บริหารโรงเรียนเป็นฐาน พบว่ามีแบบที่สำคัญอย่างน้อย 4 แบบ ได้แก่ แบบที่มีผู้บริหารของโรงเรียนเป็นหลัก (Administrative Control School Council) แบบที่ครูเป็นหลัก (Professional Control School Council) แบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Control School Council) และแบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (Professional/ Community Control School Council) (Carr, 1998, pp. 1-8; Lithwood & Menzies, 1998, pp. 1-21) สำคัญของแต่ละแบบ มีดังต่อไปนี้

1. แบบที่มีผู้บริหารโรงเรียนเป็นหลัก (Administrative Control School Council)

เกิดจากแนวคิดในการกระจายอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานวิชาการให้แก่ผู้บริหารโรงเรียน เพื่อให้การบริหารโรงเรียนนั้นมีประสิทธิภาพมากที่สุดนั้น ในระยะแรก ๆ ผู้บริหารมักจะใช้วิธีขอคำปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการจากครู ผู้ปกครองนักเรียนหรือผู้แทนชุมชน ดังนั้น คณะกรรมการโรงเรียนที่ตั้งขึ้นมักจะมีบทบาทสำคัญอยู่ที่การเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาของผู้บริหารโรงเรียนนั่นเอง

2. แบบที่มีครูเป็นหลัก (Professional Control School Council) การบริหารตามแนวนี้

ตัวแทนคณะครูจะมีสัดส่วนมากที่สุดในคณะกรรมการโรงเรียน การจัดคณะกรรมการแบบนี้เกิดจากแนวคิดที่ว่า ครูเป็นผู้ใกล้ชิดนักเรียนมากที่สุด ครูเป็นผู้ปฏิบัติจึงย่อมจะรับรู้ปัญหาทุกอย่างได้ดีกว่า และถ้ามีโอกาสตัดสินใจก็จะสามารถแก้ปัญหาได้ตรงตามจุดมากที่สุด

3. แบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Control School Council) จุดประสงค์ของ

แบบการบริหารที่ควบคุมโดยชุมชนคือ การเพิ่มความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนและผู้ปกครอง และเพื่อให้ผู้รับบริการการศึกษามีความพึงพอใจในการศึกษาที่จัดให้มากที่สุด แนวคิดสำคัญก็คือหลักสูตรของโรงเรียน ควรตอบสนองความต้องการและค่านิยมของผู้ปกครองและชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด คณะกรรมการโรงเรียนจึงมีสัดส่วนจำนวนตัวแทนผู้ปกครองและชุมชนมากที่สุด

4. แบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (Professional/ Community Control School Council)

แนวคิดของคณะกรรมการโรงเรียนลักษณะนี้ มีความเชื่อว่าทั้งครู และผู้ปกครองต่างมีความสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่เด็ก ครูจะได้รับความนิยมนและความต้องการของผู้ปกครอง ในขณะที่ด้วยกันผู้ปกครองก็มีโอกาสช่วยสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนของครูด้วย สัดส่วนของผู้แทนครูและผู้แทนจากผู้ปกครอง/ ชุมชน จะมีเท่า ๆ กันในคณะกรรมการ โรงเรียนเป็นคณะกรรมการบริหาร

จากการศึกษาพบว่า ในประเทศไทยมีการนำการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานมาใช้ตามแนวทางที่บัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 39 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นบทบัญญัติหลักของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน บัญญัติว่า

“ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหาร และการจัดการศึกษาทั้งด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไปไปยังคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง หลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจดังกล่าว ให้เป็นไปตามกำหนดโดยกฎกระทรวง”

ดังนั้น คณะกรรมการ โรงเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “School Board” (Office of the National Education Commission, 1999, pp. 17-18) เป็นคณะกรรมการ โรงเรียนที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Control School Board) โดยมี สักส่วนคณะกรรมการที่มาจากชุมชน (ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ) มากที่สุด

กลยุทธ์สำคัญในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (SBM) เป็นรูปแบบการบริหารที่เปลี่ยนฐาน การตัดสินใจ การบริหารจากหน่วยบริหารส่วนกลางไปสู่สถานศึกษา ประเด็นที่ควรทำความเข้าใจ ต่อไปก็คือ การกระจายอำนาจการตัดสินใจดังกล่าวเป็นแบบไหน กล่าวคือ เป็นการกระจายอำนาจ แบบมอบอำนาจ (Delegating Decentralization) หรือการกระจายอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ (Autonomy Decentralization) และการมีส่วนร่วม (Participation) (สมาน อัสวภูมิ, 2542, หน้า 57-62) ดังนี้

การกระจายอำนาจ

การกระจายอำนาจมีความหมายและรูปแบบที่กล่าวอ้างถึงหลายแบบ แต่ไม่ว่านักวิชาการ เหล่านั้นจะนิยามว่าอย่างไร การกระจายอำนาจก็จะหมายถึง สถานะของอำนาจการตัดสินใจ ในการบริหารว่าจะมีแนวโน้มไปในทิศทางที่เป็นการรวมอำนาจหรือไม่รวมอำนาจ ถ้าอำนาจ การตัดสินใจส่วนใหญ่อยู่ที่หน่วยบริหารส่วนกลาง ก็จะเป็นการบริหารแบบรวมอำนาจ ในทาง ตรงกันข้ามถ้าอำนาจการตัดสินใจส่วนใหญ่กระจายไปให้หน่วยบริหารหรือผู้ปฏิบัติในระดับรอง ลงไปเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจ การบริหารลักษณะดังกล่าวก็จะเป็นการบริหารแบบกระจายอำนาจ ซึ่งก็มีผู้เสนอไว้หลายแบบ แต่โดยสรุปแล้วมีสองแบบ คือ การกระจายอำนาจแบบมอบอำนาจ และ การกระจายอำนาจแบบเบ็ดเสร็จดังกล่าวมาแล้ว

การกระจายอำนาจแบบมอบอำนาจ หมายถึง การที่หน่วยบริหารส่วนกลางได้มอบอำนาจ การตัดสินใจในบางเรื่อง ซึ่งเป็นอำนาจของส่วนกลางไปให้หน่วยปฏิบัติบริหารระดับรอง ๆ สามารถตัดสินใจเองได้ตามขอบเขตและระดับอำนาจที่มอบให้ แต่ความรับผิดชอบสูงสุดยังอยู่ที่ ผู้บริหารสูงสุดในหน่วยบริหารส่วนกลางอยู่ ส่วนการกระจายอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ เป็นการกระจาย อำนาจแบบแบ่งงาน และมอบอำนาจกันอย่างชัดเจน ระหว่างระดับหน่วยงานส่วนกลางกับหน่วย บริหารระดับปฏิบัติการ ว่าส่วนกลางมีหน้าที่และต้องรับผิดชอบงานอะไรบ้าง หน่วยปฏิบัติการ ในระดับพื้นที่มีหน้าที่และต้องรับผิดชอบในงานอะไรบ้าง และปฏิบัติงานร่วมกันแบบหุ้นส่วน ไม่ใช่แบบผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือนายกับลูกน้อง ใครได้รับงานส่วนไหน เรื่องใด กับเป็นเจ้าภาพหรือเจ้าของเรื่องงานนั้น ๆ ตัดสินใจเรื่องนั้นเอง และรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้น จากการตัดสินใจนั้น ๆ ด้วย รูปแบบการกระจายอำนาจทั้งสองแบบนี้มีผลโดยตรงต่อรูปแบบ

การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน กล่าวคือ ถ้าโรงเรียนนั้นอยู่ในระบบการกระจายอำนาจแบบมอบอำนาจ การตัดสินใจในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้นอยู่ในระบบการกระจายอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งโรงเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือชุมชนมีอำนาจเต็มในการตัดสินใจในงาน ที่ได้รับการแบ่งสรรให้อย่างเต็มที่ การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานในประเทศไทย จะอยู่ในระบบการกระจายอำนาจแบบมอบอำนาจเป็นหลัก และที่สำคัญคือเป็นการมอบอำนาจแบบจำกัดและหน่วยบริหารส่วนกลางยังกำกับอยู่ตลอดเวลา ทำให้การบริหารแบบฐาน โรงเรียนเป็นเพียงในนาม แต่ปฏิบัติจริงยังมีข้อจำกัดอยู่มาก

ดังนั้น จึงพออนุมานได้ว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมีความแตกต่างกันในสองวิธีการหลัก คือ “ใคร” เป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และ “อะไร” คือ ระดับของความมีอิสระของโรงเรียนเป็นความสัมพันธ์ใน 2 มิติ คือ ความมีอิสระ การมีส่วนร่วม การดำเนินการ SBM ที่มีระดับความแตกต่างของการผสมผสานกันใน 2 มิตินี้ ทำให้วิธีการของ SBM ในแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์ของตัวเอง การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานในแต่ละแห่งมีความแตกต่างของระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ ตั้งแต่มีอิสระในการตัดสินใจได้ในขอบเขตจำกัด จนถึงสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองอย่างเต็มที่ ประเทศต่าง ๆ ที่ใช้ SBM มีความแตกต่างกันในระดับการมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับ “อ่อน” ถึงระดับ “เข้มแข็ง” ซึ่งคำว่า “อ่อน” หรือ “เข้มแข็ง” ไม่ได้เป็นตัวตัดสินว่า SBM แบบใดดีกว่ากัน แต่เป็นการระบุความมีอิสระของแต่ละโรงเรียน โรงเรียนที่มี SBM ในระดับ “อ่อน” หมายถึง การมีระดับการตัดสินใจที่จำกัด โดยเฉพาะการตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการจัดการเรียนการสอน การวางแผนการพัฒนาโรงเรียน การบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคลากร ส่วนโรงเรียนที่มี SBM ที่ “เข้มแข็ง” เช่น โรงเรียนที่คณะกรรมการโรงเรียนมีอำนาจในการตัดสินใจทั้งหมดเกี่ยวกับโรงเรียน เช่น การปฏิบัติงาน การเงิน การบริหารจัดการด้านการศึกษา ผู้ปกครอง และสมาชิกในชุมชนมีอิสระเต็มที่ในการให้ทุนสนับสนุนโรงเรียน

ส่วนในมิติว่า “ใคร” เป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ หรือ “ใคร” มีอำนาจในการควบคุม ได้แก่ การควบคุมโดยฝ่ายบริหาร การควบคุมโดยผู้ประกอบวิชาชีพ การควบคุมโดยชุมชน และการควบคุมแบบสมดุล

ในมิติว่า “อะไร” เป็นงานในความรับผิดชอบของโรงเรียน หรือ “อะไร” คือ งานในความรับผิดชอบ ได้แก่ เป้าหมายการศึกษา หลักสูตรและการสอน การจัดองค์การ งบประมาณ และบุคคล

จากงานวิจัยของ อุทัย บุญประเสริฐ (2542, หน้า 101-102) ได้ศึกษาวิจัยการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในต่างประเทศที่สอดคล้องกับบริบทคนไทย และได้เสนอแนะรูปแบบการดำเนินงานการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เกี่ยวกับการบริหารจัดการตนเองบนพื้นฐาน

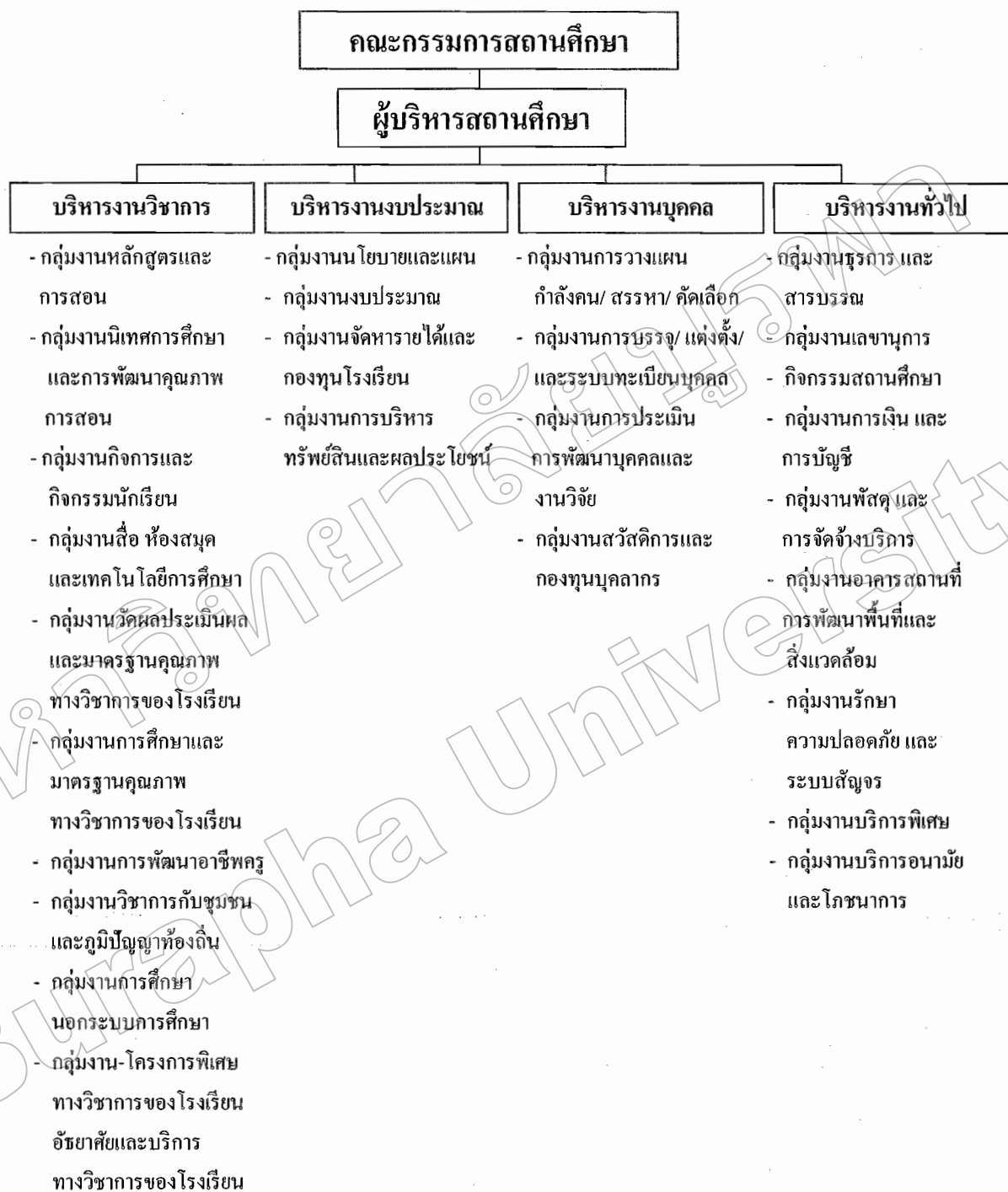
ข้อมูลและลักษณะพื้นฐานของโรงเรียน มีความสัมพันธ์กับงานหลัก ประกอบด้วย การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป และให้ความสำคัญกับการประสานความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกองค์กร

สำหรับธีระ รุญเจริญ (2546, หน้า 64) ได้ให้รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน และการดำเนินงานต้องให้ผู้บริหารโรงเรียน บุคลากรทุกคนในสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้อง เช่น ชุมชน ผู้ปกครองของนักเรียน ต้องเตรียมความพร้อม โดยสร้างความตระหนัก พัฒนาความรู้ ทักษะ ให้เกิดความเข้าใจ และปฏิบัติได้ถูกต้องจึงจะดำเนินการในขั้นตอนการดำเนินงานและขั้นตอนการประเมิน และรายงานผลต่อไป

ดังนั้น การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน จึงให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความตระหนัก พัฒนาความรู้ ทักษะ ให้เกิดความเข้าใจ ตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลและลักษณะพื้นฐานของโรงเรียน และมุ่งเน้นการบริหารงานหลักในความรับผิดชอบตามขั้นตอนการดำเนินงาน ประกอบด้วย การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป

อนึ่ง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดหลักการจัดโครงสร้างขั้นตอนการดำเนินงานบริหารโรงเรียนไว้พอประมวลได้ ดังนี้ ให้มีเอกภาพทางนโยบาย และหลากหลายในการปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจ การบริหารจัดการไปยังเขตพื้นที่การศึกษาสถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาและการจัดระบบในการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียน และความรับผิดชอบต่อ การตัดสินใจตามโครงสร้างทั้ง 4 ด้าน

1) ด้านการบริหารงานวิชาการ 2) ด้านการบริหารงานงบประมาณ 3) ด้านการบริหารงานบุคลากร 4) ด้านการบริหารงานทั่วไป โดยทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการศึกษา โดยการจัดโครงสร้างองค์การของสถานศึกษา เพื่อรับการกระจายอำนาจไปยังสถานศึกษาให้มีการตัดสินใจ และให้มีการบริหารเบ็ดเสร็จที่สถานศึกษามีการกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้ชัดเจน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประหยัด คุ่มค่า มีความเหมาะสม มีการบริหารจัดการที่โปร่งใสตรวจสอบ กระบวนการศึกษาธิการจึงกำหนดกรอบโครงสร้างการบริหารงานสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน [สพฐ.], 2552, หน้า 52) ดังนี้



ภาพที่ 2 แผนภูมิโครงสร้างการบริหารงานสถานศึกษา

การมีส่วนร่วม

นอกจากแนวคิดในเรื่องการกระจายอำนาจการบริหารและจัดการศึกษาไปยังสถานศึกษาแล้วยังเกิดกระแสการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Shared Management Movement) ขึ้นในช่วงเวลา

เดียวกันและในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 (Caldwell, 1990, p. 5; Morhman & Wohlstetter, 1994, pp. 13-14) จนกลายเป็นประเด็นร่วมและยุทธศาสตร์การบริหารแบบมีส่วนร่วมในส่วนต่าง ๆ ของโลก

เดวิด (David, 1990 cited in Cheng, 1996, p. 44) กล่าวถึงแนวคิดสำคัญการมีส่วนร่วมในการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน 2 ประการ คือ

1. โรงเรียนเป็นหน่วยสำคัญสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งการตัดสินใจสั่งการที่ดีควรอยู่ที่หน่วยปฏิบัติ ดังนั้นจึงควรเพิ่มอำนาจในการบริหารและจัดการงบประมาณให้กับโรงเรียนมากขึ้น และลดการควบคุมจากส่วนกลางลง

2. การมีส่วนร่วมและการมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการปฏิรูปการบริหารและการศึกษา ความสำเร็จของการปฏิรูปไม่ใช่เกิดจากการควบคุมจากภายนอก หากแต่เกิดจากการที่สมาชิกใน โรงเรียนและชุมชนให้ความร่วมมือกันในการตัดสินใจ การบริหารและการปฏิบัติงาน

การมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนทำให้เกิดผลทางบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนและทำให้เกิดผลทางบวกต่อโรงเรียนและครอบครัว เช่น โรงเรียนที่ให้ครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วม มีบรรยากาศในโรงเรียนที่ดีกว่าและมีการเปิดกว้างทางวัฒนธรรมมากกว่าโรงเรียนที่ครอบครัวและชุมชนไม่มีส่วนร่วม (สกศ., 2553, หน้า 67)

เอฟสติน (Epstein, 2001 cited in Voorhis & Seldon, 2004 อ้างถึงใน สกศ., 2553, หน้า 67) เสนอกรอบแนวคิดของการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียน ครอบครัว และชุมชน ในการเป็นหุ้นส่วนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนไว้ 6 รูปแบบ คือ 1) ผู้ปกครอง ช่วยเหลือครอบครัวทุกเรื่องในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่บ้านเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ 2) การสื่อสาร สร้างการสื่อสารแบบ 2 ทางเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับโปรแกรมของโรงเรียนกับความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของนักเรียน 3) อาสาสมัคร-การหาความช่วยเหลือจากผู้ปกครองในการช่วยเหลือการปฏิบัติงานที่โรงเรียนที่บ้าน และที่อื่น ๆ 4) การเรียนรู้ที่บ้าน-ให้ข้อมูลแก่ครอบครัวว่าจะช่วยเหลือนักเรียนในเรื่องการบ้านและเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหลักสูตร 5) การตัดสินใจ-ให้ผู้ปกครองที่มีภูมิหลังต่าง ๆ เป็นตัวแทนและผู้นำในคณะกรรมการโรงเรียน และ 6) การร่วมมือร่วมพลังในชุมชน ระบุและบูรณาการแหล่งทรัพยากรและบริการภายในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับโปรแกรมการศึกษาของโรงเรียน

นอกจากนี้ การให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการบริหารจัดการโรงเรียนจะส่งผลดีต่อคุณภาพของโรงเรียน เนื่องจากสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครองของนักเรียนและต้องการให้บุตรเรียนในโรงเรียนที่มีคุณภาพดีจึงมีแรงจูงใจในการปรับปรุงการศึกษา

ของเด็ก มีความต้องการในการควบคุมกำกับบุคลากรของโรงเรียนอย่างใกล้ชิด ดังนั้น จึงคาดหวังว่า การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการจะช่วยปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน และผลสัมฤทธิ์ด้านอื่น ๆ ดีขึ้น เช่น มีงานวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ เกี่ยวกับงบประมาณของโรงเรียน โดยการพิจารณาให้เงินสนับสนุนตามผลงานของโรงเรียนสามารถ ส่งผลทางบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน คะแนนสอบที่ดีขึ้น หรือเพิ่มอัตราการจบ การศึกษาของนักเรียน และยังส่งผลต่อระบบการประเมินนักเรียนที่ดีขึ้น มีการใช้ทรัพยากรที่มี ประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นและสอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียนและนโยบายของโรงเรียน (The World Bank, 2007, pp. 253-255)

ในด้านการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการพัฒนาผู้เรียนนั้น ฮิล และไทสัน (Hill & Tyson, 2009, pp. 52-54) ศึกษากลยุทธ์การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนของผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ห่อถักงานวิจัยเกี่ยวกับการมี ส่วนร่วมของผู้ปกครองในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา เพื่อศึกษาว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง มีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหรือไม่และการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองใน รูปแบบใดที่มีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมากที่สุด ผลการวิเคราะห์ห่อถัก จากงานวิจัยจำนวนมากกว่า 50 เรื่อง พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ทางบวก ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนและพบว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์ทางบวก ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองแบบการสร้าง สังคมทางวิชาการ (Academic Socialization) เช่น การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ เป้าหมาย และความหมายของผลการเรียนรู้ของนักเรียน การสื่อสารเรื่องความคาดหวังเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วม และการให้ยุทธวิธีที่นักเรียนสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมีความสัมพันธ์ ทางบวกสูงสุดกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ในขณะที่รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบโรงเรียนเป็นฐาน (School-based Involvement) เช่น การมาเยี่ยมที่โรงเรียน การอาสาสมัครที่โรงเรียน และการมี ส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลางกับผลสัมฤทธิ์ทาง การเรียนของนักเรียน แต่การมีส่วนร่วมโดยใช้บ้านเป็นฐาน (Home-Based Involvement) เช่น การช่วยทำการบ้าน การให้คำแนะนำและตรวจสอบการทำการบ้านเป็นรูปแบบเดียวที่พบว่า ความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่แน่นอน

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการหนึ่งการบริหาร โดยใช้โรงเรียน เป็นฐานมีองค์ประกอบที่สำคัญ และจำเป็นอีกประการหนึ่ง คือ สมาชิกของโรงเรียน เช่น คณะกรรมการ ครู ผู้ปกครองนักเรียน และผู้นำชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม ให้ข้อมูลข่าวสารการวิเคราะห์และกำหนดปัญหา

ความต้องการ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกำหนดเป้าหมายนโยบาย ตลอดจนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมเกิดผลดีและเป็นประโยชน์ต่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานหลายประการ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผนงาน ทำให้แผนงานมีความสมบูรณ์ขึ้น และนำไปปฏิบัติ ซึ่งในการวางแผนได้นำความรู้ประสบการณ์ของแต่ละคนมาร่วมไว้ในการวางแผน
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำให้ได้แผนงานที่หลากหลายจากผู้ชำนาญการผู้เชี่ยวชาญ
3. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือเป็นการสร้างวัฒนธรรมการปฏิบัติงานก่อให้เกิดความสามัคคีและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว
4. การมีส่วนร่วมในการบริหาร โดยเปิดโอกาสให้แต่ละบุคคล กลุ่มคนได้เข้ามามีส่วนร่วม
5. การมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ เป็นการเปิดโอกาสปรับเปลี่ยนไปสู่แนวปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ

พลวัตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

จากการศึกษาประวัติและพัฒนากิจการในการจัดการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกาได้พบว่าการจัดการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกานั้น มีแบบของการบริหารจัดการที่แตกต่างหลากหลายกันไปในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ไม่มีแบบหนึ่งแบบใดเป็นแบบมาตรฐานกลาง ถึงแม้จะพบว่ามีหลายส่วนที่คล้ายคลึงกัน แต่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละมลรัฐ ซึ่งจะมีการบริหารแบบรวมอำนาจและแบบที่กระจายอำนาจในการบริหาร และจัดการศึกษาแตกต่างกันไปและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้ยู่ตลอดเวลา (Cheng, 1996, p. 135; Cuban, 1990, p. 75) เป็นแบบของการบริหารที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา มีลักษณะที่เป็นพลวัต (Dynamic) ในตนเองในแต่ละพื้นที่ ในยุคใดสมัยใดที่แหล่งใดนิยมการรวมอำนาจ โครงสร้างการบริหารด้านการศึกษาจะใหญ่โต รัฐ เขตการศึกษา คณะกรรมการการศึกษาของรัฐจะมีอำนาจมากในการควบคุม ในการกำหนดนโยบายการศึกษา โดยเฉพาะในการบริหารงบประมาณและการปฏิบัติงานต่าง ๆ ในโรงเรียน และเมื่อใดกระแสการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาเข้ามาแทนที่ อำนาจการควบคุมดูแลก็จะถูกมอบไปยังหน่วยบริหารที่เล็กลง เช่น ในคณะกรรมการการศึกษาเขตการศึกษา หรือมอบโดยตรงไปยังแต่ละโรงเรียน แต่โดยภาพรวมแล้วการบริหารจัดการจะสะท้อนถึงความเป็นอิสระเป็นหลักกลางอยู่เสมอ และจากปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ พบว่า ความเป็นพลวัตของการบริหารงานจะเกิดขึ้นได้จากเงื่อนไขของสถานการณ์ 3 ลักษณะ คือ สถานการณ์ถดถอย สถานการณ์ไม่เปลี่ยนแปลง และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ซึ่งการบริหารงานจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกันไปด้วย

ความคิดเรื่องการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้น แท้ที่จริงแล้วได้รับอิทธิพลมาจาก กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกธุรกิจอุตสาหกรรมที่ประสบความสำเร็จจากหลักการ วิธีการ และ กลยุทธ์ในการทำให้องค์การมีประสิทธิภาพในการทำงาน ทำให้ผลการปฏิบัติงานมีคุณภาพ สร้างกำไรและสร้างความพึงพอใจแก่ลูกค้าและผู้เกี่ยวข้องยิ่งขึ้น

ในระหว่างปี ค.ศ. 1960 ถึง 1979 ในวงการศึกษานานาชาติต่าง ๆ ของประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แสวงหานวัตกรรมและวิธีการต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินงาน และในการปรับปรุงการดำเนินงาน ทางการศึกษาเพื่อให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรและวิธีการ การเรียนการสอนแบบใหม่ ๆ แต่ผลที่ได้ยังไม่เป็นที่น่าพอใจนัก จนกระทั่งถึงช่วงทศวรรษ 1980 ความสำเร็จในการพัฒนาองค์การทางอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ กลยุทธ์ในการทำให้องค์การ มีประสิทธิภาพในการทำงาน ทำให้ผลการปฏิบัติงานมีคุณภาพ สร้างกำไรและสร้างความพึงพอใจ แก่ลูกค้า และผู้เกี่ยวข้องเห็น ได้ชัดเจนมาก ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ทำให้ประชาชนเห็นว่าการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ดีขึ้นนั้นต้องปรับกระบวนการและวิธีการทางการศึกษาที่เคยเน้น อยู่แต่ในระดับการจัดการเรียนการสอนไปสู่การปรับปรุงและการพัฒนาในระดับขององค์การ และการบริหารของโรงเรียนทั้งโรงเรียน โดยมุ่งปรับโครงสร้างการบริหาร โรงเรียนเสียใหม่ กระจาย อำนาจบริหารและจัดการศึกษาไปยังโรงเรียนให้มากขึ้น จึงได้มีการนำวิธีการบริหารงบประมาณ ด้วยตนเอง (Self-budgeting School) การพัฒนาหลักสูตร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Curriculum Development) การพัฒนาบุคลากร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Staff Development) และการให้คำปรึกษานักเรียน โดยใช้นักเรียนเป็นฐาน (School-based Student Counseling) เข้ามาใช้ (Passmore, 1988, pp. 32-35)

อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่า การกระจายอำนาจการบริหารจัดการเฉพาะเรื่องไปสู่โรงเรียน โดยให้การปฏิบัติคงอยู่ภายในอุ้งมือนักปฏิบัติการระดับโรงเรียนนั้น จะไม่สามารถประกัน การดำเนินงานที่มีคุณภาพที่โรงเรียนได้อย่างแท้จริง สิ่งที่จะต้องจัดการให้เกิดขึ้นก็คือ จัดให้ผู้ที่ รับผิดชอบการปฏิบัติที่ระดับโรงเรียนและผู้ที่ใช้บริการของโรงเรียน ได้มีบทบาทร่วมกัน ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงานในระดับโรงเรียนโดยตรง

โมแมน และ โฮลสเตเตอร์ (Morhman & Wohlstetter, 1994, pp. 32-36) กล่าวว่า การจะทำให้การบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานประสบความสำเร็จ คณะกรรมการโรงเรียนจะต้อง มีอำนาจอย่างแท้จริงในการบริหารการเงิน บุคลากร และหลักสูตร

แนวคิดดังกล่าวเหล่านี้เองได้ก่อให้เกิดการปฏิรูปการบริหารจัดการ โรงเรียน โดยกระบวนการตัดสินใจร่วม (Share Decision Making Movement) ขึ้น และในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ปรากฏว่า ได้มีการใช้วิธีการและกระบวนการบริหารที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management)

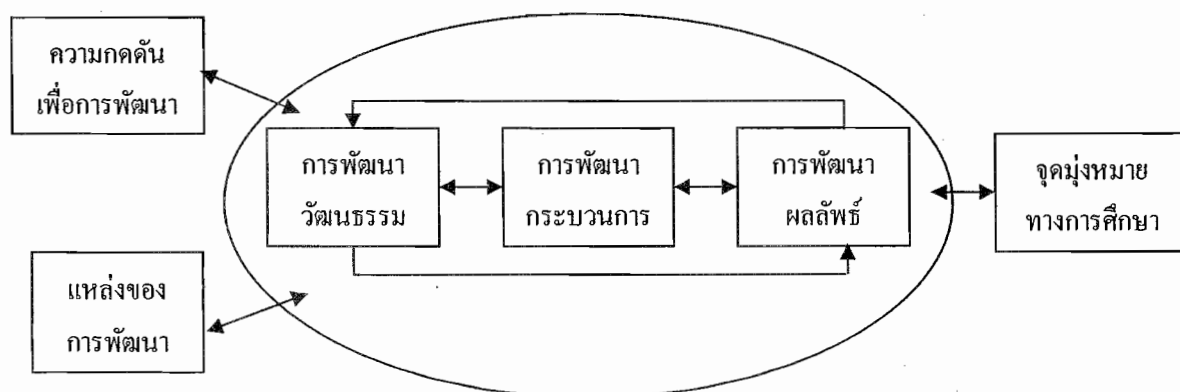
เกิดขึ้นในหลายรูปแบบในประเทศสหรัฐอเมริกา และได้รับความนิยมแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ ก่อนข้างกว้างขวางมาก (Caldwell & Spinks, 1988, p. 75; David, 1990, p. 32)

การบริหารจัดการ โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีข้อดีที่การกระจายอำนาจในการตัดสินใจของโรงเรียนมาสู่ผู้ปกครองและชุมชนทำให้สามารถตอบสนองความต้องการของการบริการด้านการจัดการศึกษาและทำให้นั่นใจได้ว่าโรงเรียนได้ก่อให้เกิดประโยชน์ด้านสังคมและเศรษฐกิจที่สะท้อนความต้องการและค่านิยมของชุมชนได้ดีที่สุด สามารถเสริมทักษะทางสังคม สร้างขวัญกำลังใจให้ผู้เกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี การปฏิรูปการศึกษาในกลุ่มประเทศที่อยู่ใน Organization for Economic Co-operation and Management (OECD) มีแนวโน้มที่จะนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติ โดยการเพิ่มความมีอิสระของโรงเรียน (School Autonomy) มีการตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนมากขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ประเทศส่วนใหญ่ที่มีผลการทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในระดับนานาชาติอยู่ในเกณฑ์ดี ได้มอบอำนาจให้แก่ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากร (The World Bank, 2007, pp. 99-100)

จากประสบการณ์ของ The World Bank ในการให้ทุนสนับสนุนโครงการการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานในประเทศกำลังพัฒนาต่าง ๆ เช่น ประเทศในละตินอเมริกาและเอเชียใต้ ได้แก่ อาร์เจนตินา บังกลาเทศ กัวเตมาลา ฮอนดูรัส อินเดีย เม็กซิโก และศรีลังกา พบว่าโรงเรียนที่ใช้การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน ส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายโอนความรับผิดชอบและการตัดสินใจของโรงเรียนไปสู่การมีส่วนร่วมของผู้อำนวยการโรงเรียน ครู ผู้ปกครอง และสมาชิกในชุมชน โดยการเสริมสร้างพลังอำนาจและแรงจูงใจให้ผู้อำนวยการโรงเรียนและครู เพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน รวมทั้งการแสวงหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับโรงเรียน การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานนี้ จะมีการดำเนินงานโดยการแต่งตั้งคณะกรรมการ โรงเรียนขึ้นมาเพื่อ 1) ควบคุมกำกับกับการปฏิบัติ งานของโรงเรียน เช่น ผลการเรียนของนักเรียน การทำงานของครู การเข้าชั้นเรียนของนักเรียน 2) ระดมทุนและการบริจาคเงินให้แก่โรงเรียน 3) บริหารจัดการเกี่ยวกับการจ้างงานครู เช่น การว่าจ้าง การพักงาน การเลิกจ้าง การดูแลจ่ายค่าตอบแทน และ 4) พิจารณางบประมาณ และตรวจสอบสถานะทางการเงิน โรงเรียนที่ใช้การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน มักจะแสวงหาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารจัดการโรงเรียน โดยให้ผู้ปกครองเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการโรงเรียน การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีหลายระดับ ตั้งแต่การประเมินการเรียนรู้ของนักเรียนไปจนถึงการบริหารจัดการด้านการเงินของโรงเรียน ในบางโรงเรียนผู้ปกครองจะมีส่วนร่วมโดยตรงในการบริหารจัดการโรงเรียน เช่น เป็นผู้ดูแลด้านเงินทุน ตรวจสอบการใช้จ่ายและหนังสือสัญญาต่าง ๆ ของโรงเรียน คณะกรรมการอาจต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาโรงเรียนด้วย (Berrera-Osorio et al., 2009, pp. 53-55)

สำหรับแนวทางในการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในอนาคต นอกจากจะต้องคำนึงถึงคุณภาพของการศึกษาให้เป็นไปตามที่มุ่งหวังแล้ว ยังต้องตระหนักถึงการสร้างคุณภาพการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดพร้อมกันไปอีกด้วย จะเห็นได้จากการวิจัยการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาในโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศในแถบยุโรปภายใต้โครงการที่มีชื่อว่า “Effective School Improvement Project” (ESI) หรือ “โครงการพัฒนาโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ” โครงการดังกล่าวได้พัฒนากรอบแนวคิดมาจากการบูรณาการการศึกษาวิจัยใน 2 ด้าน ได้แก่ (1) ความมีประสิทธิภาพของโรงเรียน (School Effectiveness) เป็นการศึกษาเพื่อค้นหาคำตอบว่า “อะไร” และ “ทำไม” ที่ทำให้การทำการกิจกรรมทางการศึกษาต่าง ๆ ดำเนินไปได้ด้วยดีและราบรื่น และ (2) การพัฒนาโรงเรียน (School Improvement) เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นด้านการปฏิบัติและการดำเนินงานตามนโยบายต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาเพื่อต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ ทั้งนี้ ความเชื่อมโยงระหว่างความมีประสิทธิภาพและการพัฒนาโรงเรียน คือ การใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาความมีประสิทธิภาพของโรงเรียนมาใช้ในการอธิบายและให้ข้อมูลเชิงลึกที่จะนำไปช่วยพัฒนาโรงเรียน ซึ่งความเชื่อมโยงของแนวคิดทั้งสองจะเกิดขึ้นในกระบวนการวางแผนเพื่อการพัฒนาโรงเรียนนั่นเอง (Reezigt & Creemers, 2005, pp. 407-427)

กรอบแนวคิดที่นักวิชาการได้พัฒนาขึ้นใหม่ เรียกว่า กรอบแนวคิดแบบองค์รวมสำหรับการพัฒนาโรงเรียนที่มีการบริหารเชิงพลวัตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน การพัฒนากรอบแนวคิดดังกล่าว นอกจาก จะพัฒนามาจากทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความมีประสิทธิภาพของโรงเรียน และการพัฒนาโรงเรียนแล้ว ยังมีการใช้สารสนเทศจากกรณีศึกษาจากโรงเรียนในโครงการที่ประสบความสำเร็จมาประกอบ การพัฒนากรอบแนวคิดในการวิจัยร่วมกับการปรับแก้จากความเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ นักวิจัย และนักนโยบาย ได้ข้อสรุปดังแสดงในภาพที่ 3



ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการพัฒนาการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

จากกรอบแนวคิดการพัฒนาโรงเรียนข้างต้น นักวิชาการได้ให้ข้อสังเกตที่สำคัญในเรื่องของ “บริบททางการศึกษา” กล่าวว่า ในการพัฒนาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้น จะต้องตระหนักถึงความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างการพัฒนา และบริบทการศึกษาของแต่ละประเทศ โดยในการทำการศึกษา ไม่สามารถจะพิจารณาแยกออกจากกันได้ แม้ว่าจะระหว่างการพัฒนาโรงเรียน อาจต้องเผชิญหน้ากับบริบทของการศึกษาในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น ความกดดันเพื่อการพัฒนา แหล่งทรัพยากรเพื่อการพัฒนา และจุดมุ่งหมายทางการศึกษา จะเห็นว่า ในขณะที่โรงเรียนมีอิสระในการตัดสินใจ ต่อผลของการพัฒนาตนเอง แต่ก็ยังต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่ถูกกำหนดด้วยบริบทอีกทอดหนึ่ง ความสำคัญของบริบทในที่นี้มีความชัดเจนมากขึ้นในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระดับนานาชาติ จากกรอบแนวคิดข้างต้น มีองค์ประกอบสำคัญ 2 ด้าน 1) ด้านบริบททางการศึกษา และ 2) ด้านโรงเรียน (Reezigt & Creemers, 2005, pp. 25-32)

1. องค์ประกอบในด้านบริบททางการศึกษา งานวิจัยได้มีการกล่าวถึงปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับบริบท 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความกดดันเพื่อการพัฒนา ภายใต้งแรงกดดันจากภายนอก เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี โรงเรียนต้องสามารถสร้างสมดุลระหว่างการดำเนินการพัฒนาการศึกษา ทั้งในการวางแผนออกแบบการดำเนินงานและประเมินตนเองอย่างเหมาะสม สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากแรงกดดันที่ได้รับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่คาดหวัง 2) เป้าหมายทางการศึกษาในบางกรณีอาจเห็นได้ว่าโรงเรียนไม่มีการวางแผนเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงสำหรับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา แต่ด้วยสภาวะบริบททางการศึกษาในภาพรวม จะกำหนดเป้าหมายทางการศึกษา ทำให้ความพยายามในการดำเนินงานต้องมีความสอดคล้องกับบริบทไปโดยปริยาย และ 3) ทรัพยากรเพื่อการพัฒนา เพื่อให้การพัฒนาโรงเรียนประสบความสำเร็จ มีความจำเป็นที่โรงเรียนจะต้องได้รับทรัพยากรในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาการศึกษาอย่างเหมาะสมทั้งทรัพยากรในลักษณะรูปธรรมและนามธรรม เช่น งบประมาณ ความเป็นอิสระในการดำเนินงาน และความพึงพอใจของครูและโรงเรียนที่ได้รับจากการทำงานประจำวัน รวมถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานในท้องถิ่น

2. องค์ประกอบด้านโรงเรียน จากกรอบแนวคิดการพัฒนาโรงเรียนข้างต้น บริเวณส่วนกลางจะอิงทฤษฎีและการวิจัย ซึ่งแสดงถึงการพัฒนานั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการในระดับโรงเรียนเป็นการขับเคลื่อน และต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ปัจจัยสำคัญในการกำหนดองค์ประกอบด้านโรงเรียนมี 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) วัฒนธรรมการพัฒนาโรงเรียน ที่มีวัฒนธรรมของการพัฒนานั้นจะเป็นการส่งเสริมให้เริ่มพัฒนาและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ใ้ได้ง่ายกว่าในโรงเรียนที่พยายามหลีกเลี่ยงความเปลี่ยนแปลงหรือกลัวที่จะต้องพัฒนา ดังนั้น ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีชั้นเชิงในการบริหารที่เรียกว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management)

การบริหารเชิงกลยุทธ์จะเป็นแนวทางให้ผู้บริหารสามารถกำหนดแนวทางการจัดการศึกษา เพื่อที่จะนำกลยุทธ์เหล่านั้นไปใช้ได้เหมาะสม (Suitability) และความเป็นไปได้ (Feasibility) (David, 2009, p. 85) 2) กระบวนการพัฒนา สำหรับกระบวนการพัฒนาโรงเรียนนี้ เปรียบเสมือนผลที่เกิดขึ้นอย่างไม่ปะติดปะต่อ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นถึงจะมีดำเนินการ และเมื่อสถานการณ์กลับสู่สภาวะปกติก็จะมีสิ่งใดเกิดขึ้น สำหรับโรงเรียนที่มีพลวัตนั้นจะมีการพิจารณาการพัฒนาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากภายในโรงเรียน ประกอบด้วย เสริมจุดแข็งและเสริมโอกาส ขจัดจุดอ่อนเสริมโอกาส เสริมจุดแข็งขจัดอุปสรรค และขจัดจุดอ่อนและขจัดอุปสรรค (ศักดิ์ชาย ศึกษา, 2545, หน้า 105) กลายเป็นวงจรที่เคลื่อนไหวต่อเนื่องในธรรมชาติ และ 3) ผลลัพธ์ของการพัฒนา ในอุดมคติในเรื่องของความพยายามต่อการพัฒนานั้น มักจะให้ความสนใจกับจุดมุ่งหมายที่มีความชัดเจน มีความเป็น ไปได้ที่จะสำเร็จตามสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ถ้าจุดมุ่งหมายมีความคลุมเครือและไม่ชัดเจนแล้ว ความพยายามที่จะพัฒนามิมีแนวโน้มที่จะล้มเหลว

สรุปได้ว่า การใช้ประโยชน์จากกรอบแนวคิดการบริหารเชิงพลวัตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและการนำไปใช้ในการพัฒนาโรงเรียน ในภาพรวมของปัจจัยที่สนับสนุนหรืออุปสรรคต่อการพัฒนาโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถนำไปใช้ในทางปฏิบัติทางการศึกษา อย่างไรก็ดี โรงเรียนยังต้องมีการวิเคราะห์ถึงปัจจัยภายในกรอบแนวคิดสถานการณ์ที่เหมาะสมกับความต้องการของโรงเรียนและชุมชน กรอบแนวคิดการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาขึ้นเพื่อโรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยให้เห็นถึง “จุดเริ่ม” หรือ “ประเด็นปัญหา” ที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพัฒนาเท่านั้นและน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโรงเรียนในอนาคตในสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ การคัดเลือกโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมีตัวแปรที่มีความเหมาะสม เป็นมุมมองโดยรวมของปัจจัยและตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโรงเรียนเป็นประโยชน์ต่อการเปรียบเทียบหาความเหมาะสม และความเป็นไปได้ โรงเรียนต้องตระหนักว่าการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จไม่ใช่สูตรสำเร็จในการพัฒนาโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ หรือกล่องเครื่องมือสำเร็จรูปที่สามารถนำไปใช้ได้ทันที

บทบาทของโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาจำเป็นต้องศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน บทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษาและบทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษา (ทิพย์สุตา สุเมธเสนีย์ และคณะ, 2548, หน้า 7-19) ดังนี้

วิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน

วิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชนอาจมองได้หลายแง่มุมทั้งเรียบง่าย ซับซ้อน และสับสน วุ่นวาย แต่ทุกมุมมองต้องอาศัยกระบวนการบางอย่างเป็นพลังผลักดันคนและชุมชนให้เคลื่อนไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด กระบวนการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชนในปัจจุบัน มีดังต่อไปนี้

1. กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา การเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอก โดยเฉพาะจากซีกโลกตะวันตก ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงของการเร่งรัดพัฒนาประเทศ เมื่อ 35 ปีก่อน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต แบบแผน ความสัมพันธ์ ระบบคุณค่า และความเชื่อของชาวบ้านและชุมชน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้เกิดขึ้น ชนิดอนารากอนโคน ข้อมูลจากการศึกษาจำนวนมากในทุกภาคของประเทศต่างยืนยัน ตรงกันว่า ชาวบ้านและชุมชนโดยทั่วไปยังคงรักษา สืบทอดวิถีชีวิตของตนหรือวัฒนธรรมชุมชน และสามารถปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ถาโถมเข้าสู่ชนบทนั้น เป็นช่วงที่ชุมชนจำนวนมาก “ตั้งหลัก” ได้ก่อนแล้ว จึงสามารถรับมือกับกระแสนี้ได้ไม่ยากนัก

ดังที่ ประเวศ วะสี (2550, หน้า 35) ได้กล่าวถึงทางรอดพ้นจากความหายนะของชุมชน ต้องประกอบด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นหนึ่งในหลายกรณีที่แสดงถึง ศักยภาพหรือความสามารถของชาวบ้านและชุมชนในการปรับใช้วัฒนธรรม เป็นกระบวนการเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันผ่านระบบคุณค่าเดิมของชุมชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมส่วนที่มองไม่เห็น ทำให้ชาวบ้านในทุกภาคของประเทศได้ปรับหรือประยุกต์เอาวัฒนธรรมเข้ามาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างกว้างขวาง โดยไม่ติดขัดกับรูปแบบและวัฒนธรรมทางวัตถุ

กระบวนการเลือกรับปรับใช้วัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน ปรากฏให้เห็นในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน กระบวนการนี้สามารถสังเกต ศึกษาผ่านชีวิตของผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน คนเหล่านี้ได้สร้างระบบคิดที่เปิดโอกาสให้ “คุณค่า” และ “มูลค่า” ผสมผสานกันอย่างลงตัว จึงพบว่าการผลิตจัดการตามแนวคิดนี้ นอกจากจะเกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อนบ้าน และชุมชนแล้ว ยังให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นกอบเป็นกำ นับเป็นระบบที่พึ่งตนเองสูง วิถีชีวิตของผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านจึงเรียบง่าย ไม่เร่งร้อนตามกระแสสังคม ทำให้มีเวลาเรียนรู้ ช่วยเหลือผู้อื่นและชุมชนให้รอดพ้นจากความทุกข์ยากและล้มสลาย

ผู้นำ โดยเฉพาะผู้นำตามธรรมชาติที่สะสมประสบการณ์และความรู้บนพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม ได้มีส่วนอย่างมากในการพัฒนาชุมชนทั้งอดีตและปัจจุบันการรวมกลุ่มของชาวบ้านในอดีต

เป็นแบบง่าย ๆ ไม่เป็นทางการ อาศัยความสามารถของผู้นำในการประยุกต์สิ่งที่ตนมีอยู่มาใช้ให้เหมาะสม จึงพบว่าวิถีคิด ทิศทาง และรูปแบบการจัดการของกลุ่มดังกล่าวสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ฉะนั้น วิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชนในอดีตจึงเคลื่อนไปบนเส้นทางที่เอื้ออาทรระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน จุดหมายปลายทางอยู่ที่ การพึ่งตนเอง

การที่ชาวบ้าน ผู้นำ และชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการกำหนดแนวคิด ทิศทางและบริหารจัดการกลุ่มบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้กลุ่มไม่อาจจำกัดตัวเองอยู่ในแวดวงของสิ่งที่เคยทำมาก่อน แต่ต้องมาให้ความสนใจทรัพยากรทั้งหมดในชุมชนและได้ใช้กิจกรรมเดิมเป็นฐาน ในการจัดการทรัพยากรอื่นให้ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนจำนวนมากได้พัฒนาไปแล้ว และได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรจัดการทรัพยากรทั้งหมดบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน

2. กระบวนการพัฒนากลไกทางสังคมวัฒนธรรม การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวัตถุนิยม โดยเฉพาะเทคโนโลยีสื่อสารและโทรคมนาคม ทำให้คนในชนบทได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น สามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง แต่อีกด้านหนึ่งของความก้าวหน้านี้กลับส่งผลให้ผู้คนและชุมชนตัดขาดจากกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการแลกเปลี่ยนหรือการพึ่งพาแบบอ้อยที่อ้อยอาศัย ซึ่งเป็นกลไกทางสังคมวัฒนธรรมแบบเดิมแทบจะไม่มีอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของบุคคล

ท่ามกลางความอ่อนล้าของกลไกทางสังคมวัฒนธรรมดังกล่าวที่ทำให้วัฒนธรรมล้าชาวบ้านและชุมชนจำนวนมากได้พยายามฟื้นฟูประเพณี และสร้างสรรค์กลไกทางสังคมวัฒนธรรมใหม่ ให้มีรูปแบบ เนื้อหาและการทำหน้าที่ที่หลากหลาย สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงแต่กลไกใหม่นี้ได้คงไว้ซึ่งระบบคุณค่าเดิมของชุมชน ก็คือเครือข่ายชุมชน และเครือข่ายชาวบ้าน

แม้ว่าชุมชนในปัจจุบันขาดความมั่งคั่ง ไม่สมบูรณ์อย่างเช่นอดีต แต่สิ่งที่กล่าวนี้ก็มีอยู่และสามารถนำมาแลกเปลี่ยนกันได้ ฉะนั้น การรวมตัวเป็นเครือข่ายจึงเกิดขึ้นไม่ยากนักและพบเห็นทั่วไปแทบทุกชุมชน

เครือข่ายของชาวบ้านและเครือข่ายของชุมชนที่เกิดขึ้นแล้วในทุกภาคของประเทศมิได้หยุดนิ่ง แต่มีพัฒนาการของตัวเองและร่วมกับเครือข่ายอื่นตลอดเวลา หลายแห่งสามารถพัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายระดับอำเภอและจังหวัด หลายจังหวัดรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระดับภาคและประเทศ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นสำนึกใหม่ของสถาบันการศึกษา และชุมชนในการคืนรนต่อสู้เพื่อการพัฒนาและพึ่งพาตนเอง

3. กระบวนการสร้างสรรค์สถาบันของชุมชน กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรม และการพัฒนากลไกทางสังคมวัฒนธรรมตามที่ได้กล่าวข้างต้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมชุมชน

จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถาบันที่มีอยู่เดิม เช่น ครอบครัว ศาสนา และการศึกษา เป็นต้น และส่งผลให้สถาบันเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านรูปแบบหรือความสัมพันธ์ บทบาท เนื้อหาสาระ ตลอดจนมีการทำหน้าที่ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อรองรับความผันแปรที่เกิดขึ้นตลอดเวลา นอกจากนั้นกระบวนการทั้งสองนี้ยังส่งผลให้เกิดการสร้างสรรค์สถาบันใหม่ขึ้นในชุมชน ที่สำคัญ ได้แก่ สถาบันการเรียนรู้และสถาบันทุนของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การทำความเข้าใจและอธิบายการเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวของชีวิตและชุมชน ในชนบทดังที่กล่าวข้างต้น จำเป็นต้องหยิบยกเอากระบวนการเรียนรู้ขึ้นมาพิจารณาด้วย เพราะการเรียนรู้เป็นหัวใจหรือแกนกลางของความเคลื่อนไหวที่วุ่นวายนี้

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนในชนบท โดยทั่วไปประกอบอาชีพทางการเกษตร ประสพการณ์ของชาวบ้านและชุมชนจึงใกล้เคียงกัน และฐานะทางเศรษฐกิจก็ไม่ต่างกันมากนัก ตลอดจนจิตใจที่เผื่อแผ่ เอื้ออาทรต่อกัน อดทนอดกลั้นและเพื่อนบ้านส่งผลให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง ชาวบ้านและชุมชนเหล่านี้อยู่ในฐานะเท่าเทียมกัน หรือที่เรียกว่า ความสัมพันธ์แนวราบ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ ต่างจากระบบการศึกษาที่จัดอยู่ในสถานศึกษาทั่ว ๆ ไปที่เน้น ความสัมพันธ์แนวตั้ง ซึ่งแสดงออกถึงความไม่เท่าเทียม เช่น ครู-นักเรียน ผู้รู้-ผู้ไม่รู้ เป็นต้น ฉะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นในห้องเรียนจึงเป็นการรับรู้ มิใช่การเรียนรู้ตามความหมายนี้ ประกอบกับสถานการณ์ ของชุมชนในช่วงก่อนหน้านี้ได้รับแรงกระแทกจากภายนอกค่อนข้างมาก ส่งผลให้การรวมตัวของชาวบ้านและชุมชน เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันเกิดขึ้นได้ไม่มากนัก

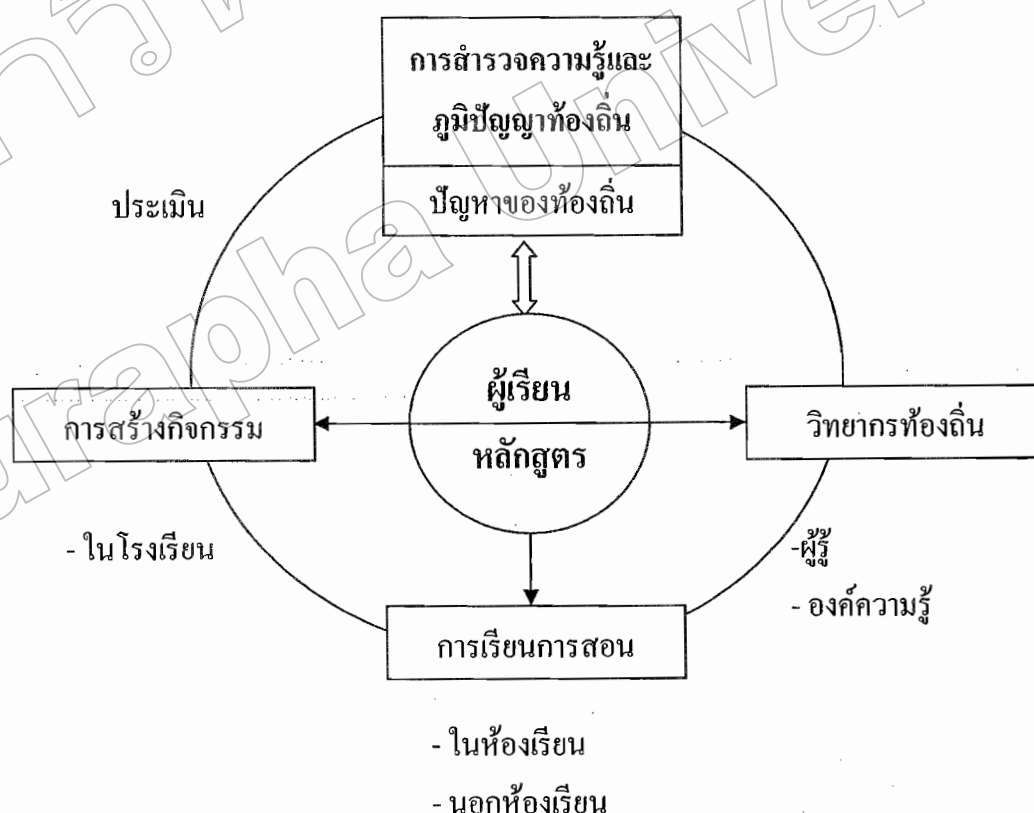
บทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษา

ในช่วงเวลาเกือบ 100 ปี ที่ผ่านมา ผู้คนจำนวนมากในสังคมไทยต่างพากันเข้าใจว่า การศึกษา คือ การไปโรงเรียน หน่วยงานรัฐ เอกชน ตลอดจนชุมชน ได้ทุ่มเททรัพยากรทั้งมวลให้กับ การพัฒนาโรงเรียน และหวังว่า โรงเรียนจะเป็นศูนย์กลางของความรู้และสติปัญญา เพื่อพัฒนา ประเทศชาติและประชาชน ถึงวันนี้โรงเรียนเข้มแข็งขึ้นมาก สามารถให้ความรู้และตอบสนอง ความต้องการของคนจำนวนหนึ่งในสังคม สร้างคนและสร้างชาติให้เติบโตขึ้นมาจวบจนปัจจุบัน

เมื่อมีศักยภาพ ย่อมมีข้อจำกัด มิได้ก็มีเสีย ความเข้มแข็งและเติบโตของโรงเรียนกลับไป บดบังความรู้เดิมและภูมิปัญญาของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น จนมีสภาพแคระแกร็น เหี่ยวเฉา และแห้งตาย โรงเรียนและการศึกษาสมัยใหม่ไม่ใส่ใจต่อสิ่งเหล่านี้เพียงเพราะไม่มีใน “หลักสูตร” กลายเป็นว่าความรู้ที่มีอยู่ในโรงเรียนเท่านั้นที่เป็นจริง ถูกต้อง และเป็นมาตรฐานชี้วัดคุณภาพคน ที่สุดก็คือ การผูกขาดทางการศึกษา ดังนั้น บทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษา ควรประกอบด้วย

1. บทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อเด็ก เกิดจากการที่ครูและโรงเรียนได้เปลี่ยนบทบาทของตัวเองจากคน “สอนหนังสือ” มาเป็นผู้ “สร้างกระบวนการเรียนรู้” ให้แก่เด็ก ครูและโรงเรียนส่วนใหญ่ได้ให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ไว้คล้ายคลึงกัน ที่สำคัญคือ การเรียนการสอนในขณะนั้นมุ่งไปที่เนื้อหา ต้องจดต้องจำเพื่อทำข้อสอบให้ได้ “คะแนน” มาก ๆ ทั้งนักเรียนและครูจึงเครียดพอ ๆ กัน นอกจากนั้น การเน้นเนื้อหามากเกินไปทำให้เด็กขาดการฝึกฝนทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคม โดยเฉพาะทักษะพื้นฐานด้านอาชีพที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน และสุดท้ายก็คือ การที่ครูและโรงเรียนได้พบได้เห็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดเวลา และพยายามใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการแก้ไข

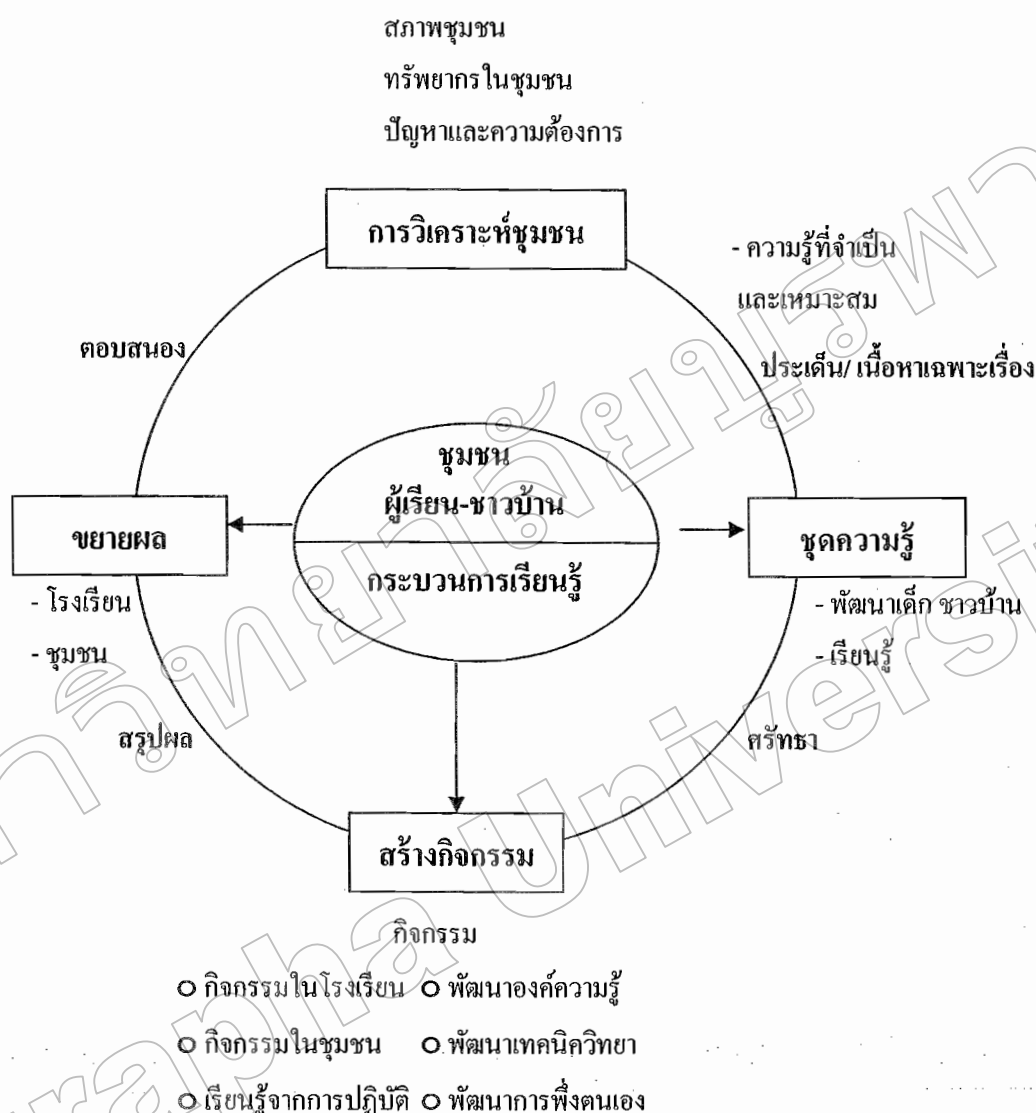
โรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อเด็กตามแนวคิดนี้พบในทุกภาคของประเทศ พบว่ากระบวนการทำงานหรือการจัดการเรียนการสอนของครูและ โรงเรียนทุกพื้นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้



ภาพที่ 4 บทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อเด็ก

2. บทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อเด็กเพื่อชุมชน เป็นอีกบทบาทหนึ่งในการจัดการศึกษาของโรงเรียนจำนวนมากในปัจจุบัน และพบได้ในทุกภาคของประเทศ บทบาทนี้เกิดจากครูในโรงเรียนที่ได้สัมผัสสัมพันธ์กับชุมชน มองเห็นปัญหาและตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น กับเด็กและชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องและลูกหลานของตน ทำให้ต้องคิดหาหนทางแก้ไขการทำงานนี้จึงเริ่มต้นด้วยใจรักด้วยสำนึก มองเห็นคุณค่าและความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนและการอยู่ร่วมกัน ครูและโรงเรียนที่สมัครใจทำงานนี้ต้องริเริ่ม เรียนรู้ และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เป้าหมายของการจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้ คือ การเชื่อมโยงและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างเด็กกับชาวบ้าน หรือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต เพราะเด็กและชาวบ้านได้เรียนรู้จากชีวิตจริง เป็นธรรมชาติ กว้างขวางและสอดคล้องกับชีวิตจริง นอกจากนี้ การจัดการศึกษาในแนวนี้อย่างยิ่งช่วยให้เกิดการถ่ายทอดศีลธรรมจริยธรรมระหว่างเด็ก ครูและชาวบ้าน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ยากในระบบการจัดการศึกษาทั่วไป

ภาพต่อไปนี้จะช่วยให้มองเห็นกระบวนการขั้นตอนการดำเนินงาน และบทบาทของโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อเด็กเพื่อชุมชนได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้



ภาพที่ 5 บทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อเด็กเพื่อชุมชน

บทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษา

ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของชุมชนชาวบ้านไทยในทุกภาค คือ การเห็นคุณค่าและให้ความสำคัญต่อการศึกษา การศึกษาหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาติและของชุมชนท้องถิ่นแสดงให้เห็นว่าชุมชนได้ทุ่มเททรัพยากรที่มีอยู่ให้กับการศึกษามาโดยตลอด

ในช่วงเวลาที่เพิ่งผ่านมานี้ บทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษาค้นชัดขึ้นจนถึงปัจจุบัน ศักยภาพในด้านนี้ของชุมชนได้เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปในสังคม

1. บทบาทของชุมชนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ การทำความเข้าใจบทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษา จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ต่อการศึกษาใหม่ ซึ่งจะช่วยให้

มองเห็นการศึกษาในมุมกว้างและไม่ยึดติดอยู่กับ “การไปโรงเรียน” ดังเช่นที่ผ่านมา แม้ว่าชุมชนไม่ได้เขียนคำนิยามไว้อย่างเป็นทางการ แต่จากการสังเกตวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และวิถีให้คุณค่าต่อการศึกษาของชุมชนแล้วก็พอสรุปได้ว่า การศึกษา คือ การเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนสัมผัสได้และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต การให้ความหมายต่อการศึกษาในลักษณะดังกล่าวนี้ ส่งผลให้ชุมชนสามารถเข้าไปมีบทบาทในการจัดการศึกษาได้อย่างเต็มที่ เพราะการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งทั้งในโรงเรียน หุ่นา ศาลา วัด ตลอดจนบริษัทและห้างร้านเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ถูกจำกัดด้วยเนื้อหา เวลาและสถานที่ เพศและวัย ผลจากการศึกษาชุมชนทั่วทุกภาคของประเทศ พบว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นบทบาทที่ชุมชนได้ให้ความสำคัญและเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

การที่ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ คือ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต เพราะการจัดการศึกษาของชุมชน มิได้เกิดขึ้นลอยๆ เหมือนอย่างการศึกษาในระบบ โรงเรียน แต่เป็นการศึกษาที่มีรากฐานมาจากชุมชน รากฐานสำคัญ of ชุมชนที่เป็นองค์ประกอบของการเรียนรู้ มี 3 อย่าง ได้แก่ คน ความรู้และทรัพยากร (สทศ., 2547, หน้า 124-125)

คน ประกอบด้วย ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กร และ ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน

ความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ทางวิชาการหรือที่มาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กร ได้สะสมและพัฒนาขึ้น

ทรัพยากร ในที่นี้หมายถึง ทรัพยากรวัตถุ เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน

องค์ประกอบทั้งสามนี้ โรงเรียนต้องใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดจะเป็นตัวกำหนดรูปแบบกระบวนการ ตลอดจนเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน การศึกษาที่เกิดขึ้นจึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตใช้ประโยชน์ได้จริง และเป็นกระบวนการเดียวกันกับการพัฒนาชุมชน

นอกจากนี้แล้ว เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546, หน้า 206-207) ได้เสนอแนะการจัดการศึกษาของชุมชนยังมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง คือ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์วางอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมสังคมของชุมชน รูปแบบการเรียนรู้จึงเรียบง่ายเป็นธรรมชาติ และสอดคล้องกับแนวทางการดำรงชีวิตในชุมชน สามารถเรียนรู้ได้โดยตรง เร็วและกว้าง เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง หรืออาจเรียกว่า “พาเห็ดพาทำ” จึงตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง ผู้รู้และผู้นำที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องและยอมรับจากผู้เรียน ตลอดจนชาวบ้านทั่วไปในชุมชน เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้เป็นผู้รู้หรือผู้นำทาง

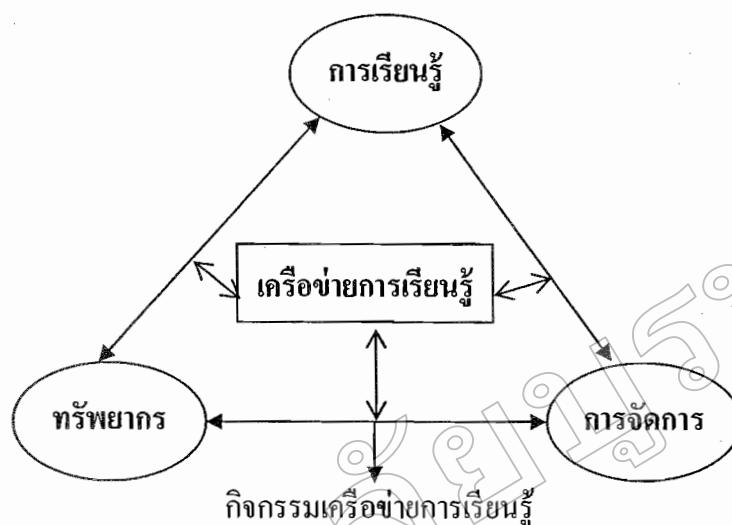
อาชีพ พิธีกรรม และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเท่านั้น แต่ยังเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตหรือดำรงตนอยู่ในสังคมให้กับคนทั่วไป กระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์หรือการเรียนรู้ของชุมชนจึงไม่ได้มุ่งเฉพาะตัวความรู้หรือเทคนิค แต่รวมถึงแนวคิดศีลธรรมและจริยธรรม หรือเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้รู้ ผู้นำและชุมชน ที่เรียกว่า การเรียนรู้แบบองค์รวมไม่แยกเป็นส่วน ๆ เหมือนอย่างการศึกษาในระบบโรงเรียน

2. บทบาทของชุมชนในการสนับสนุนและพัฒนาระบบการเรียนรู้ นอกจาก การสร้างกระบวนการเรียนรู้แล้ว บทบาทที่ชุมชนต้องทำควบคู่กันไปคือการสนับสนุนและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เข้มแข็งและยั่งยืน อย่างไรก็ตาม บทบาทในการสร้างสนับสนุนและพัฒนาการเรียนรู้มีลักษณะเป็นกระบวนการ เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันตลอดเวลา สำหรับบทบาทของชุมชนในการสนับสนุนและพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่ได้จากการศึกษาชุมชนในทุกภาคของประเศนั้น พอจะสรุปได้ดังนี้

2.1 การสร้างและพัฒนาองค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชน โดยทั่วไปกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นผลมาจากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากรธรรมชาติ เงินทุนและความรู้ระหว่างชาวบ้าน ความสัมพันธ์จากการแลกเปลี่ยนนี้อาจสะสมหยุดลงได้ตลอดเวลา ซึ่งจะส่งผลให้การเรียนรู้ไม่ยั่งยืน ฉะนั้นชุมชนจึงต้องเข้าไปมีบทบาทในการกระตุ้นและสนับสนุนให้ชาวบ้านมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เงินทุนและความรู้ร่วมกัน การจัดการร่วมกันนี้คือจุดเริ่มต้นขององค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชน

2.2 การสนับสนุนและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ การสนับสนุนและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นอีกบทบาทหนึ่งของชุมชนในการที่จะช่วยให้กระบวนการเรียนรู้เติบโตและก้าวหน้าอย่างมั่นคง การสนับสนุนและการพัฒนานี้ ชุมชนโดยทั่วไปมักเริ่มต้นจาก การสนับสนุนให้องค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นแล้วในชุมชนได้มีโอกาสนำทรัพยากรธรรมชาติ เงินทุนและความรู้ของตนไปแลกเปลี่ยนกับองค์กรชาวบ้านและองค์กรอื่น ๆ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเหล่านี้บนพื้นฐานของการเรียนรู้ การพึ่งพาอาศัย และการจัดการร่วมกัน นับได้ว่าเครือข่ายการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว ผลจากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่า ชุมชนทั่วทุกภาคของประเทศได้จัดการให้เครือข่ายของตนเอื้อต่อการถ่ายทอดประสบการณ์ การเรียนรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้มา ให้สอดคล้องกับวิถีของชุมชน

ภาพต่อไปนี้จะช่วยให้มองเห็นกระบวนการและสามารถทำความเข้าใจเครือข่ายการเรียนรู้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น



ภาพที่ 6 บทบาทของชุมชนในการสนับสนุนและพัฒนาระบบการเรียนรู้

2.3 การสร้างและพัฒนาสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นบทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษาทำให้ทราบว่า ได้พบความคาดหวังอย่างหนึ่งของชุมชน คือ การรักษาองค์กรชาวบ้าน กระบวนการและเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่และสืบทอดไปสู่ลูกหลาน คนรุ่นหลัง ชุมชนบางแห่งจึงได้พยายามพัฒนาองค์กรและเครือข่ายให้มีความมั่นคงและเข้มแข็ง ชักนำชาวบ้าน เด็ก และเยาวชนให้เข้ามาร่วมกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ที่มีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง

การเชื่อมประสานกระบวนการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มิใช่ของใหม่ แต่เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในเป้าหมาย ของการบริหารจัดการศึกษามาโดยตลอด เช่นเดียวกับความพยายามในการที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ก็ได้แสดงออกให้เห็นเสมอมา และคงไม่ผิดพลาดมากนัก ถ้าจะกล่าวว่าความพยายามในช่วงที่ผ่านมาี้ยังไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ฉะนั้น การแสวงหารูปแบบ แนวทางที่จะนำไปสู่การเชื่อมและประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จึงควรหันมาทบทวนและทำความเข้าใจเงื่อนไข ตลอดจนสถานการณ์ในปัจจุบัน และร่วมกันแสวงหาแนวทางของความร่วมมือดังกล่าว

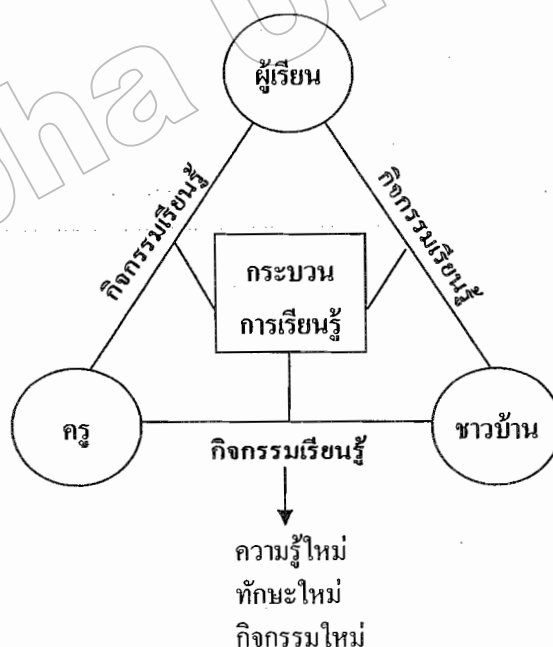
1. กระบวนการเรียนรู้ เป็นหัวใจของการจัดการศึกษาในปัจจุบัน ความสำเร็จของโรงเรียนและชุมชนจำนวนมากที่เป็นกรณีตัวอย่าง ล้วนเกิดขึ้นจากการนำเอาการเรียนรู้มาเป็นแกนหลักในการจัดการศึกษา และกระบวนการเรียนรู้ที่โรงเรียนสามารถ ขยายผล กิจกรรมการเรียนการสอนจากเด็กไปสู่ชุมชน เช่นเดียวกับชุมชนที่ขยายการเรียนรู้ของตนไป

สัมพันธ์กับการเรียนการสอนของเด็กในโรงเรียน ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่การเชื่อมประสานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

2. การกระจายอำนาจทางการศึกษา เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่มีความสำคัญมาก

ในสถานการณ์ปัจจุบัน ในช่วงหลายปีมานี้รัฐได้กระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางให้ท้องถิ่นมีอำนาจตัดสินใจมากขึ้น และแนวคิดนี้ได้ส่งผลต่อการจัดการศึกษาเช่นเดียวกัน เพราะโครงสร้างทางการศึกษาของไทยได้ผูกติดไว้กับโครงสร้างทางการปกครองมาตั้งแต่ต้น การกระจายอำนาจทางการศึกษาจึงเป็นประเด็นสำคัญควบคู่กับการกระจายอำนาจการปกครอง

3. รูปแบบการเชื่อมประสานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ขั้นสุดท้ายของการบูรณาการทางความคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาจะปรากฏออกมาที่รูปแบบของการเชื่อมประสานหรือความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน รูปแบบที่ว่านี้จึงไม่ตายตัว ขึ้นอยู่กับกระบวนการดำเนินการศึกษาของโรงเรียนและชุมชน ตลอดจนการกระจายอำนาจไปสู่โรงเรียนและชุมชน โดยเฉพาะในด้านการสร้างและบริหารหลักสูตร ผลจัดการศึกษาของโรงเรียนและชุมชนมีความหลากหลายในรูปแบบของการเชื่อมประสาน ซึ่งสามารถสังเกตและศึกษาได้จากรูปแบบของการเรียนรู้ทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชน ดังภาพที่ 7



ภาพที่ 7 การเชื่อมประสานกระบวนการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 66 บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืน” มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนี้

ความหมายวัฒนธรรมท้องถิ่น

พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2542, หน้า 33) กล่าวว่า วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง ความเจริญของสังคม ว่ามีสภาพเจริญหรือเสื่อมมากน้อยเพียงใด เนื่องจาก สภาพความเป็นอยู่ของแต่ละสังคมแตกต่างกัน จึงเป็นผลทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นแตกต่างกันไปด้วย สังคมและการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละสังคม แต่ละท้องถิ่น จะมีจุดเด่น เอกลักษณะเฉพาะตัวของตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543, หน้า 189-191) ให้ความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีผลผลิตของมนุษย์ในสังคมที่แสดงออกทางด้านความคิด ความรู้สึก ความประพฤติ กิริยาอาการ ศิลปะ ประเพณี ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับและปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สายชล สัตยานุรักษ์ (2545, หน้า 231) ให้ความหมายวัฒนธรรมท้องถิ่นว่า หมายถึง ชีวิตของชุมชนกลุ่มหนึ่งหรือท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคมนั้น

สพฐ. (2549, หน้า 3) ได้นิยามและให้ความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง บริเวณสถานที่รวมทั้งสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในเขตมาตั้งแต่เกิด มีขอบข่ายครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด กลุ่มจังหวัด และภูมิภาคนั้น ๆ

รัศมี ชูทรงเดช (2551, หน้า 13) ให้ความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่นว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดประเพณี ปฏิบัติตั้งแต่อดีตสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงการพัฒนากิจการทางด้านภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนจนกลายมาเป็นการรับรู้ (Perception) ของคนในท้องถิ่นที่อธิบายความหมาย ความเป็นมาและตัวตนทางประวัติศาสตร์ของตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช., 2552, หน้า 72) ให้ความหมายวัฒนธรรมท้องถิ่นว่า หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งดั้งเดิม มีคุณค่าซึ่งคนในสังคมประพฤติ ปฏิบัติหรือแสดงออกมาซ้ำนานใน 5 ด้าน คือ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อด้านภาษา วรรณกรรม ด้านศิลปกรรมและโบราณสถาน ด้านการละเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านชีวิตความเป็นอยู่ และวิทยาการ

พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) (2552, หน้า 5) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรม เมื่อคราวแสดงปาฐกถาพิเศษ 100 ปี ของพระยาอนุนามราชชน เรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” ไว้เป็นหลายนัยที่น่าพิจารณา ดังนี้

วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรมปัญญาที่ถ่ายทอด สืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ได้ช่วยให้นุชนในดินนั้น ๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อไป และเป็นอยู่อย่างที่เป็น ในบัดนี้

ดาวส์ และฮักส์ (Dowse & Hughes, 1973, p. 45) กล่าวว่า สิ่งที่จะช่วยยึดเหนี่ยวให้สังคม ดำรงอยู่ได้ ก็คือความรู้ ความเข้าใจที่มีอยู่ร่วมกันในหมู่สมาชิกของสังคมนั้นต่อค่านิยมของสังคม บรรทัดฐานของสังคมและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งบรรดาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้รวมอยู่ในสิ่งที่ เรียกว่า “วัฒนธรรม”

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง วิธีการดำรงไว้ซึ่งการดำเนินชีวิตหรือวิถีการ ดำเนินชีวิตของชุมชนหนึ่ง และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ถึงการสั่งสมความเจริญงอกงามมาตั้งแต่ บรรพบุรุษ

ประเภทของวัฒนธรรม

ประเภทของวัฒนธรรมได้มีการจำแนกไว้เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของชีวิตตาม พฤติกรรมหรือสิ่งที่เกิด และมีการแบ่งหมวดหมู่แตกต่างกันไปตามลักษณะความสัมพันธ์และความ กลมกลืน ทำให้วัฒนธรรมแบ่งออกเป็นหลายประเภท ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น มีดังนี้

สายชล สัตยานุรักษ์ (2545, หน้า 231) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมของชาติ หมายถึง รูปแบบของการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มใหญ่ ซึ่งเน้น การแบ่งชั้นทางสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น มารยาท การแต่งกาย และศิลปะ
2. วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง รูปแบบของการดำเนินชีวิตหรือวิถีทางดำเนินชีวิตของ ชุมชนกลุ่มหนึ่ง หรือท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่ม สังคมนั้น ๆ

ศรีศักร วัลลิโภดม (2545, หน้า 49) แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมหลวง คือ วัฒนธรรมที่พยายามจะสร้างให้คนในสังคมที่มี ความหลากหลาย มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น การใช้ภาษาไทย การยึดถือสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

2. วัฒนธรรมราษฎร์ คือ วัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในชาติพันธุ์ความเป็นนามิกลุ่มคนที่หลากหลายและมีการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น มีวิถีชีวิตต่าง ๆ กันไปสรุปได้ว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นมาจากการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมเพื่อความสะดวกในการถ่ายทอด ศึกษา สร้างสม และการอนุรักษ์วัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่น

ชาติใดไม่กระตือรือร้นในการบำรุงและส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีความเจริญงอกงามและแพร่หลายได้ทันทั่วทั้งที่ ชาตินั้นอาจเป็นผู้ถูกชาติอื่นรุกรานในทางวัฒนธรรม ดังนั้น เพื่อไม่ให้ถูกรุกรานหรือรุกรานก็ด้านอยู่ ก็จะต้องรู้จักปรับปรุงวัฒนธรรมของตนให้เจริญสิ่งแปลกใหม่ไม่ว่าจะเป็นของดีมีประโยชน์แก่ตนเสมอไป ถ้าสิ่งแปลกใหม่นั้นไม่เข้ากับได้กับรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตน

พระยาอนุมานราชธน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2551, หน้า 57) กล่าวถึงลักษณะความเป็นไปของวัฒนธรรมท้องถิ่น เมื่อเกิดการขยายอำนาจ หรือการรุกราน ดังนี้คือ

1. วัฒนธรรมของฝ่ายแพ้จะต้องสูญไป ถ้าฝ่ายแพ้ไม่มีวัฒนธรรมอันเป็นบุคลิกลักษณะของตนอยู่ในระดับสูง หรือเท่ากับฝ่ายชนะ เช่น ให้เลิกศึกษาภาษาของตน แต่ให้มาศึกษาของฝ่ายชนะหรือไม่ ฝ่ายชนะพยายามทำลายวัฒนธรรมของฝ่ายแพ้ให้หมดไปทันที
2. ถ้าทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งแพ้และชนะมีวัฒนธรรมอยู่ในระดับทัดเทียมกัน วัฒนธรรมของฝ่ายแพ้ก็นำมาผสมผสานกับฝ่ายชนะไว้ได้ วัฒนธรรมของทั้งสองฝ่ายจะเข้าระคนปนกันทีละน้อย ๆ เมื่อเป็นเวลานานจะเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่มีอำนาจดีกว่าเดิม เพราะได้กำลังทั้งสองฝ่ายมารวมกัน
3. ถ้าฝ่ายแพ้มีวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูงกว่าฝ่ายชนะ ก็จะสามารถดึงดูดเอาวัฒนธรรมของฝ่ายชนะเข้าประสานและอยู่ในครอบงำของฝ่ายแพ้ ถ้าฝ่ายชนะมีจำนวนคนน้อยกว่าฝ่ายแพ้ การถ่ายทอดในทางวัฒนธรรมของฝ่ายชนะจะเร็วขึ้น

สวช. (2552, หน้า 23) ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไปได้นั้นมี 4 ระยะ คือ

1. เปลี่ยนไปเล็กน้อย
2. เกิดจากค้นพบสิ่งใหม่ ๆ (Discovery) หรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้น (Invention)

สภาพภาวะเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนไป

3. มีคู่แข่งขึ้น เช่น เกวียนไปไม่ได้ รถไปได้
4. การยืมวัฒนธรรมอื่นเข้ามา (Cultural Borrowing)

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา มีการผสมผสานวัฒนธรรมและพัฒนาปรับปรุงเพื่อให้เข้ากับรากฐานแห่งวัฒนธรรมตนเอง

พลวัตวัฒนธรรม

พลวัตวัฒนธรรมโลก

ประวัติศาสตร์ช่วยให้เข้าใจมูลเหตุและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบัน เป็นบทเรียนและทำให้สามารถวางแผนการจัดการอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเหมาะสมจากการศึกษาเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของโลก (Stage of Development) ตามลำดับเวลา (Chronological Order) ควบคู่การสังเคราะห์ค่านิยมหรือคุณค่าของโลก (Global Value) ด้วยเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในโลกย้อนหลัง ครอบคลุมช่วงเวลาประมาณ 5-6 ศตวรรษ จะพบว่าวัฒนธรรมของโลกในเชิงที่เกี่ยวข้องกับสังคมเศรษฐกิจได้ปรับเปลี่ยนจาก “สังคมเกษตรกรรม” สู่ “สังคมอุตสาหกรรม” ในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และได้วิวัฒน์สู่ “สังคมฐานความรู้” ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 และการศึกษาในมุมมองสังคมวัฒนธรรม แบ่งการพัฒนาเป็นยุคต่าง ๆ คือ ยุคก่อนยุคใหม่ (Pre-modern) ยุคสมัยใหม่ (Modern) และยุคปัจจุบัน (Contemporary Phase of Globalization)

จากการสังเคราะห์คุณค่าของโลก (Global Value) ผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยอาศัยมุมมองของทฤษฎีระบบ (System Theory) พบว่า ปัจจัยแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันได้ก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมทั่วโลก ภายใต้ระบบหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

พลวัตของวัฒนธรรมขับเคลื่อนโดยกระแสโลกาภิวัตน์ได้นำไปสู่การผสมผสานทางวัฒนธรรม รวมถึงการก่อเกิดกระแสวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งมาจากกระบวนการทั้งการประสานรวม (Hybridization) การกลืนทางวัฒนธรรม (Homogenization) และการต่อต้าน (Resistance) โดยมีการไหลเวียนเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture Flow) ผ่าน 5 มิติ ซึ่งประกอบด้วย มิติชนชาติพันธุ์วรรณา (Ethnoscapes) ได้แก่ การอพยพ การเดินทาง มิติการสื่อสาร (Mediascapes) มิติมนทัศน์ (Ideoscapes) ได้แก่ ความเชื่อ แนวคิดด้านการปกครอง มิติเศรษฐกิจและการเงิน (Financescapes) และมิติการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยี (Technoscapes) เป็นปรากฏการณ์สำคัญจากการไหลเวียนเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในแต่ละมิติ (สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552, หน้า 172)

พลวัตวัฒนธรรมไทย

เรื่องการมองวัฒนธรรมไทยในกระแสของการเปลี่ยนแปลงของความเป็นพลวัตในความเป็นจริงที่ว่ากระแสวัฒนธรรมเคลื่อนไหลตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ เป็นวิถีชีวิตที่เคลื่อนไหลไปพร้อมกับคนในชุมชน คนในชาติ ในสังคม ในบ้าน โรงเรียน วัด และในองค์กร วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามปัจจัยต่าง ๆ ที่มากระทบโครงสร้างของวัฒนธรรมไทย หรือความเป็นไทยในช่วงต่าง ๆ นั้น สามารถนำมาประกอบการมองวัฒนธรรมในกระแสของการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้ (เกษม วัฒนชัย, 2545, หน้า 7-9)

ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สังคมไทยมีสถาบันหลัก คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน และมีวิถีชีวิตแบบเกษตร โดยจะมีปัจจัยต่าง ๆ มากกระทบหล่อหลอม และสร้างความเป็นไทย สร้างวัฒนธรรมไทยมาประมาณ 600 ปี ชุมชนไทยซึ่งเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อนและอยู่ภายใต้ปัจจัยที่สร้างวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมไทย เช่น ในหุบเขาเล็ก ๆ แห่งหนึ่งทางเหนือ ไม่มีสื่อมวลชนใด ๆ ไปถึง ชาวบ้านไม่อ่านหนังสือพิมพ์ รับวิทยุ/โทรทัศน์ไม่ได้ ทั้งชุมชน มีบ้าน วัด โรงเรียน ที่ทำกิน ทุกคนรู้จักกันหมดเป็นชุมชนที่มีความสุขมาก เป็นวิถีชีวิตที่มีความเรียบง่าย (Simplicity) มาก ไม่มีการแบ่งแยกเวลาทำงานก็ใช้วัดหรือบ้านเป็นแหล่งศูนย์กลาง มีสถาบันหลักที่สำคัญครบ ไม่มีระบบอะไรเข้ามากระทบแทรกแซงมากนัก ส่งผลต่อความเป็นไทยและวัฒนธรรมไทย

ช่วงหลัง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา มีระบบสังคมใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากพอสมควร สถาบันหลักคือพระมหากษัตริย์เปลี่ยนจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นอยู่ภายใต้กฎหมาย สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่นยังมีอยู่เช่นเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็มีสังคมเมืองเกิดมากขึ้น ปัจจุบันคนไทยอยู่ในเมืองมากขึ้น และอยู่ในชุมชนท้องถิ่นน้อยลง ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นเศรษฐกิจเมือง เศรษฐกิจประเทศ เศรษฐกิจระหว่างประเทศมากขึ้น ระบบการเมืองก็เปลี่ยนไปหมด รวมทั้งมีระบบการศึกษาแบบใหม่เข้ามาซึ่งที่จริงได้เริ่มมาตั้งแต่ 110 ปี มาแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้มี การตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นและเปลี่ยนระบบการศึกษาใหม่ สังคมไทยมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จากกระแสของปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบถึงวิถีชีวิตคนไทย ทั้งที่เลือก/ เลี่ยงไม่ได้ และเลือก/ เลี่ยงได้ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายนอกประเทศเข้ามากระทบด้วยอย่างเลี่ยงไม่ได้ มีปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นไทย/ วัฒนธรรมไทยอยู่หลายปัจจัย

ในช่วงที่ 3 คือ หลัง ค.ศ. 1990 หรือ พ.ศ. 2533 เป็นช่วงหลังสงครามเย็นปัจจัยภายนอกมีผลกระทบอย่างมากต่อทุกประเทศที่เปิดประเทศ สำหรับประเทศไทยที่เปิดประเทศตลอดเวลานั้นได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์อย่างมาก โดยเฉพาะจากปัจจัยหลักภายนอก ซึ่งทำให้มีการแข่งขันเอาเรียดเอาเปรียบเข้ามาแทนที่เศรษฐกิจชุมชน และแทนที่เศรษฐกิจพอเพียง มีลัทธิบูชาความร่ำรวย ที่ทำให้เกิดผลด้านลบต่าง ๆ ตามมา เช่น กระบวนการค้าขายเสพติดข้ามชาติซึ่งสมัยก่อนสมัยก่อนก็มีการค้าฝิ่น แต่เป็นในระดับท้องถิ่นไม่ใช่ในระดับข้ามชาติทั่วถึงกันทั่วโลก (Globalize) เช่นในปัจจุบัน รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากเทคโนโลยีของการสารสนเทศและการสื่อสาร รวมทั้งอิทธิพลของสื่อมวลชนทั้งในและนอกประเทศ สิ่งเหล่านี้เข้ามกระทบกับวิถีชีวิตอยู่ตลอดเวลา ซึ่งองค์การการค้าโลก (World Trade Organization-WTO) บังคับให้ต้องเปิดการค้าเสรี ซึ่งนอกจากจะมีการนำสินค้าต่าง ๆ เข้ามาแล้ว ก็ยังมีการนำรูปแบบ

ค่านิยมของวัฒนธรรมต่างกัน ตลอดจนการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมากเข้ามาด้วย สรุปได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นไทยและวัฒนธรรมไทย

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นความรู้เทคโนโลยีใหม่ วัฒนธรรมต่างถิ่นที่ไหลบ่าเข้ามากับกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมเสรี ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบกับความเป็นไทย และวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างมาก ถ้าไม่มีการศึกษาวิเคราะห์ สิ่งเหล่านี้จะค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปเรื่อย ๆ ทุกวัน โดยไม่รู้ตัว จึงควรจะต้องมีการตั้งคำถามและศึกษาวิเคราะห์วิจัยว่า ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านี้ มีปัจจัยใดบ้างที่ไม่สามารถต้านกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ และมีปัจจัยใดบ้างที่ยังเข้มแข็งพอที่จะยืนหยัดอยู่ได้ งานวิจัยที่มีอยู่ส่วนมากมักจะออกมาเป็นสถิติตัวเลข เป็นรูปธรรมยังขาดเรื่องที่ลึกกว่านั้นที่เป็นเรื่องของนามธรรม โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อ ศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น

พลวัตวัฒนธรรมท้องถิ่น

วิถีชีวิตของคนไทยในช่วง 100 ปี ที่ผ่านมามีการค่อย ๆ ทยอยเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจน แต่ถ้าไม่คิดย้อน ไม่คิดเทียบ ก็จะไม่เห็น ไม่รู้สึกเดือดร้อนมากนัก เพราะค่อย ๆ ซึมซับทุกวันนี้เอง หากมีการศึกษาวิจัยจะทำให้เข้าใจสังคมของเราได้ดีขึ้น เป็นแหล่งข้อมูลของชุมชนท้องถิ่น และได้กำหนดพื้นที่ ๆ จะศึกษาข้อมูล องค์ความรู้ โดยมีการศึกษาแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกันทั้งด้านการศึกษา วัฒนธรรมและที่ประทับใจมากก็คือ จากการศึกษาในระดับลึก มองย้อนถึงอดีตแล้ว โขงมาจนถึงปัจจุบันทำให้ได้ความรู้ ความเข้าใจ สามารถคาดการณ์ไปข้างหน้าได้อย่างรู้เท่าทัน และฉลาดขึ้น มีการพัฒนาทางสติปัญญา (Intellectual Development) ซึ่งถ้าไม่มีการศึกษาวัฒนธรรม ปล่อยให้เวลาผ่านไปครั้งละ 10 ปี ก็อาจจะไม่รู้ลึกเดือดร้อนอะไร เพราะต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว แต่ถ้ามองย้อนกลับไปแล้วเห็นการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยบางช่วงเหมือนขึ้นบันไดขั้นสูงบางช่วงขึ้นบันได ขั้นต่ำ และบางช่วงก็เหมือนหกละเมนตกบันไดลงมา ในตอนนั้นอาจจะเจ็บ แต่พอถึงปัจจุบัน อาจลืมความรู้สึกเจ็บนั้นไปหมดแล้ว เพราะฉะนั้นหากได้มีการศึกษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ก็จะเป็นบทเรียนได้พอสมควร มีประวัติความเป็นมาที่ลึกซึ้งทางวัฒนธรรม แต่กลับจะถูกเปลี่ยนชื่อไปง่าย ๆ โดยคนที่ไม่รู้ไม่เข้าใจถึงความหมายและคุณค่าเช่นเดียวกับการที่คนกรุงเทพฯ ไม่รู้จักต่างจังหวัดดีแต่กลับมีอิทธิพลเหนือต่างจังหวัดแล้วไปเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนต่างจังหวัด เปลี่ยนแม้แต่ชื่อดั้งเดิมของพื้นที่ที่ใช้เรียกกันมาเป็นร้อยเป็นพันปีเสมือนเป็นการย่ำยีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น

เนื้อหาสาระของวัฒนธรรมนั้น มีทั้งระดับวัฒนธรรมท้องถิ่น ระดับชาติ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีข้อดีคือทำให้ต้องใส่ใจกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ใช่เน้นเฉพาะ

วัฒนธรรมสากลจนกระทั่งหลุดลอยจากวัฒนธรรมท้องถิ่น หลักสูตรการศึกษาของไทยในช่วง 30-40 ปี ที่ผ่านมา ทำให้เยาวชนไทยหลุดลอยจากวิถีชีวิตท้องถิ่น เพราะเน้นหลักสูตรชาติกับหลักสูตรสากล แต่ไม่เปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น ทำให้เด็กไม่รู้จัก เข้าใจ เห็นคุณค่า และหวงแหนท้องถิ่น เพราะฉะนั้นเรื่องนี้จึงสำคัญตรงที่ว่า ถ้าจะศึกษาวัฒนธรรมเพียงเพื่อย้อนกลับไปเรียนรู้เรื่องอดีตเมื่อ 100-200 ปี ที่ผ่านมา โดยไม่มีการเชื่อมโยงกับปัจจุบันและอนาคตเลย ก็อาจไม่จำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัย แต่ถ้าเพื่อมุ่งมองไปสู่อนาคตอีก 10-20 ปี ข้างหน้าเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดรับกระแสและวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาได้ง่ายตลอดเวลา

ถ้าวัฒนธรรมคือวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น วัฒนธรรมไทย ก็เป็นวิถีชีวิตของคนไทย วัฒนธรรมสากลคือ วิถีชีวิตสากลที่คนทุกชาติทุกศาสนามีพื้นฐานทั่วไป (Common Ground) ความประพจน์ทั่ว ๆ ไป (Common Character) บางประการร่วมกันได้ จุดมุ่งหมายสำคัญของการทำงานด้านวัฒนธรรมต้องไม่ใช่การทำให้วัฒนธรรมเข้มแข็ง จนทำให้ไม่ต้องไปติดต่อกับใครโดยเด็ดขาด เพราะจะกลายเป็น “การตาบอดทางวัฒนธรรม” (Cultural Blindness) ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ต้องการให้เยาวชนไทยเป็นอย่างนั้น (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2550, หน้า 23)

การถ่ายทอดวัฒนธรรม

การถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นกระบวนการสื่อความหมายเพื่อให้บุคคลในชุมชนเข้าใจ ในเหตุผลและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมนั้น ๆ และยึดเป็นแบบแผนสืบต่อกันไป

พระยาอนุมานราชธน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2551, หน้า 53) ได้อธิบาย ลักษณะการถ่ายทอดและเผยแพร่วัฒนธรรม ดังนี้คือ

1. ต้องมีวิธีการ และการสืบต่อกทอดกันไปไม่ขาดตอนมีมรดกแห่งสังคมอันเกิดจากผลิตผลของสังคมที่สร้างสมไว้
2. ต้องมีแปลกมีใหม่มาเพิ่มเติมของเดิมให้เข้ากันได้
3. ต้องส่งเสริมเพื่อให้เผยแพร่ไปในหมู่ของตนและตลอดไปถึงชนหมู่อื่นด้วย
4. ต้องปรับปรุงและแก้ไขให้เหมาะกับสภาพแวดล้อม และสภาพของเหตุการณ์ ลักษณะความเป็นไปแห่งวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, หน้า 92) ได้สรุปรายงานเรื่องทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษา ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม คือ

1. การถ่ายทอดโดยกระบวนการศึกษาในรูปของสถาบันองค์การ (Institutionalization) ที่สำคัญ ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน
2. การถ่ายทอดโดยกระบวนการจัดกลาทางสังคม (Socialization)
3. ระบบความคิดและบุคลิกภาพส่วนตัวของแต่ละคน (Personalization) ที่จะเลือกรับหรือไม่รับอะไรด้วยการตัดสินใจของตนเอง

นิคม ทาแดง (2551, หน้า 693) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. พฤติกรรมวัฒนธรรม
2. เนื้อหาวัฒนธรรม
3. กิจกรรมการถ่ายทอดวัฒนธรรม

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรม เป็นวิธีการสื่อความหมายหรือวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และดำรงสืบทอดกันมาของสังคมนั้น ตามแต่ภาวะแวดล้อมและธรรมชาติของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

ในการศึกษาการอนุรักษ์ ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการอนุรักษ์เสียก่อน ซึ่งมีผู้นิยามความหมายของคำนี้ไว้ต่าง ๆ มากมาย และเพื่อให้เห็นภาพโดยรวม การอนุรักษ์ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 729) หมายถึง รักษาให้คงเดิม การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ก็คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ให้ได้นานที่สุด เกิดประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ก็คือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญสิ้นไปหรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม

การอนุรักษ์ มีวิวัฒนาการในประเทศพัฒนาแล้วมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะประเทศตะวันตก ดังนั้น จึงมีคำศัพท์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ที่เฉพาะเจาะจงขึ้นหลายคำ บ่งบอกถึงระดับประเภทและวิธีการของการอนุรักษ์ได้ชัดเจน ทำให้การตีความหมายและการปฏิบัติ สามารถทำได้ชัดเจน ไม่เป็นที่ถกเถียงกันมาก ประเทศไทยเราเริ่มตระหนักและมีการณรงค์เกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังในวงกว้าง เพียงเมื่อประมาณ 20 ปี ที่ผ่านมเท่านั้น จึงมีคำศัพท์ที่ใช้กันเกี่ยวกับการอนุรักษ์เป็นกลาง ๆ เพียงคำเดียว คือ “การอนุรักษ์” คำอื่น ๆ นอกจากนั้น ยังเป็นคำที่มีความหมายคั่นได้ไม่ชัดเจน

ความจริงแล้วการอนุรักษ์มีระดับและความเข้มงวดในการปฏิบัติแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สำหรับความเป็นอยู่ของสังคม และเป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้มีการ “พัฒนา” อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะถ้าการอนุรักษ์หมายถึงเฉพาะเป็นเพียงการควบคุม เข้มงวด ห้ามแต่ละต้อง

ห้ามเปลี่ยน ห้ามไปทุกอย่าง บ้านเมืองก็จะไม่เจริญ เมื่อมีอุปสรรค มีข้อห้ามมาก แต่เกิดความต้องการสูง ก็จะเกิดการฝ่าฝืน ลักลอบ คอรัปชั่น และการทำลายขึ้น โดยยากที่จะควบคุมไว้ได้ ดังนั้น จึงได้มีวิวัฒนาการการอนุรักษ์ขึ้นในรูปแบบที่มีความหมาย และเข้มงวดในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากลักษณะการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งต้องประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

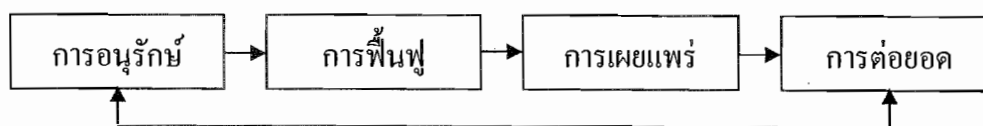
1. การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง กระบวนการสงวนรักษาที่ไม่เข้มงวด และเป็นลักษณะผ่อนคลายเป็นเพื่อปกป้อง ไว้มิให้สูญหาย หรือถูกเปลี่ยนไปโดยการใช้สอยหรือบริโภคที่ไม่เหมาะสมหรือกล่าวโดยหลักการก็คือ เป็นการพิทักษ์รักษาสภาพและเอกลักษณ์ เดิมไว้แต่ไม่หวงห้าม

2. การฟื้นฟู “ฟื้นฟู” ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 579) ให้ความหมายว่า “ฟื้นฟู” หมายถึง กลับคืนมาใหม่ เช่น ฟื้นฟูความจำ ฟื้นฟูสติ คืนความรู้สึก เช่น ฟื้นฟูจากสลบ พลิกกลับขึ้นมา ฟื้นฟู จึงหมายถึง ทำให้กลับเจริญงอกงาม

3. การเผยแพร่ หมายถึง การโฆษณาให้แพร่หลาย ต้องทำให้คนข้างนอกมองเข้ามาด้วยความชื่นชม ไม่ใช่ทำให้เกิดความสับสนอันเกิดจากการสื่อสารที่ขาดทิศทางชัดเจน

4. การต่อยอด หมายถึง เพิ่มให้ยืดยาวออกไป เพิ่มให้ยาวออกไป เพิ่มให้มากขึ้น หรือในการผสมผสานต้องการของหลายๆ ฝ่าย

การอนุรักษ์วัฒนธรรมมีกระบวนการอันประกอบด้วย การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การเผยแพร่ และการต่อยอด ในการบริหารทุนทางวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์เป็นกระบวนการจัดการที่สำคัญเพื่อรักษาทุนวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมให้คงอยู่อย่างมีคุณค่า โดยบางส่วนอาจต้องอาศัยการฟื้นฟูเพื่อให้ทุนวัฒนธรรมที่สูญหายไปได้คืนกลับมาสู่ความสมบูรณ์มากขึ้น การต่อยอดเป็นการนำวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมมาประยุกต์กับวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบันให้เป็นที่รู้จักและชื่นชมอย่างกว้างขวางขึ้น ความร่วมสมัยเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับความนิยมวัฒนธรรมในปัจจุบัน ด้วยมุมมองและความต้องการของคนได้มีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ด้านการเผยแพร่เป็นกระบวนการจัดการวัฒนธรรมไทยที่จะส่งเสริมให้ภาพลักษณ์วัฒนธรรมไทยที่สื่อออกไปทั้งภายในและภายนอกประเทศมีทิศทางที่ชัดเจน และยังเป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมการต่อยอดทางวัฒนธรรมบนพื้นฐานทุนวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมให้เกิดผลสัมฤทธิ์ดังภาพที่ 8 ดังนี้



ภาพที่ 8 กระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 หมวด 4 หน้าที่ของชนชาวไทย มาตรา 73 บัญญัติว่า “บุคคลมีหน้าที่...พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพ ของชนชาวไทย ส่วนที่ 12 สิทธิชุมชน มาตรา 66 บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชน ชุมชน ท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ” แสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมนั้น เป็นทั้ง “สิทธิ” และ “หน้าที่” ของประชาชน ทั้งที่เป็น “บุคคล” “ครอบครัว” และ “ชุมชน” ที่เป็น “เจ้าของวัฒนธรรม” ที่จะต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และดำเนินงานวัฒนธรรม (ทั้งในด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัย การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การส่งเสริม การเผยแพร่ การสืบทอด และการพัฒนา) ด้วยการ “ระเบิดจากข้างใน” ซึ่งจะส่งผลให้เกิด การพึ่งตนเอง พัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องไปถึงการที่จะทำให้เกิดการกินดี อยู่ดี และมีความสุขได้อย่างมีศักดิ์ศรี ดังนั้น ประชาชนจึงเป็นแกนกลางของการดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองในฐานะ “เจ้าของวัฒนธรรม”

การอนุรักษ์พัฒนาวัฒนธรรมต้องประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือ

1. การสะสม ต้องรับมรดกที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้ และแสดงออกซึ่งความคิด ความรู้สึก สถานการณ์ต่าง ๆ
2. การปรับปรุง ถ้าหมดสมัยแล้วก็ต้องเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ สิ่งที่เป็นมาในอดีต (ทั้งฝ่ายนามธรรมด้วย) ที่ใช้ได้ก็ปรับปรุงให้เข้ากับสมัยปัจจุบัน สมาชิกในสังคมเดียวกันเข้าใจ ซาบซึ้ง ยอมรับ และปฏิบัติร่วมกัน
3. การถ่ายทอด ต้องสืบทอดให้คนรุ่นหลัง ต้องเผยแพร่สั่งสอนกัน การจะทำให้วัฒนธรรมเจริญยั่งยืนนั้นเราต้องรักษาวัฒนธรรมมรดกตกทอดและปรับปรุงอดีตให้เหมาะสมกับปัจจุบัน (นิคม ทาแดง, 2551, หน้า 695)

ชูลีพร สุวรรณ (2547, หน้า 40) กล่าวถึงแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เกิดความรักความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและส่งผลให้เกิดความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของ สังคมและประเทศชาติ ควรกระทำ ดังนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า และวิจัยเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นมรดกของชาติและของท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาค โดยนำออกเผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง
2. ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนในการดำเนินการอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยสาขาต่าง ๆ ให้มากขึ้น
3. จัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้านศิลปวัฒนธรรม โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น จัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต จัดทำแผ่นซีดีรอม เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานและให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของไทยในวงกว้างและสู่สากลให้มากขึ้น

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542, หน้า 32-37) ได้เสนอว่า แนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมที่ผ่านมามีที่จริงแล้ว ไม่ได้ขาดมิติวัฒนธรรม หากแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดทางวัฒนธรรมแบบหยุดนิ่งและตายตัว จึงทำให้มองการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันเท่านั้น ซึ่งผิดทั้งข้อเท็จจริงและธรรมชาติของสังคมมนุษย์ อีกทั้งยังแสดงนัยของการครอบงำอยู่อย่างเต็มเปี่ยม ดังนั้น จำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีการและกระบวนการ ด้วยการหันมาหามิติวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหวและมีชีวิตแทนที่ เพื่อที่จะได้เข้าใจทางเลือกในการพัฒนาให้มีทิศทางที่หลากหลายมากขึ้น และสามารถกำหนดทางเลือกในการพัฒนาได้สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรม

ตามนัยดังกล่าวย่อมต้องมีการลงทุน จำต้องมีการลงทุนทางวัฒนธรรมความคิดจากทุกฝ่ายควบคู่ไปด้วย หากการพัฒนานั้นหมายถึงการเพิ่มศักยภาพในการกำหนด วิถีชีวิตของความเป็นมนุษย์ เพราะการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย กระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่การเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัวเกี่ยวกับระบบคุณค่าอุดมการณ์ ระบบภูมิปัญญาและระบบสิทธิอำนาจ ซึ่งต้องปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องด้วยการลงทุนลงแรง ในทำนองเดียวกับการลงทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และด้านการศึกษา

ในการลงทุนพัฒนาทางวัฒนธรรมความคิด เพื่อให้มิติวัฒนธรรมแบบองค์รวมสามารถเป็นพลังชี้นำแนวทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจทางสังคมและการเมืองได้นั้น คงต้องเริ่มจากความเข้าใจก่อนว่า ทุกสังคมมีต้นทุนทางวัฒนธรรมสะสมอยู่ก่อนแล้วทั้งสิ้น ในรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่ศีลธรรม ศิลปะ และภูมิปัญญา การสูญเสียต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไป ก็จะทำให้สังคมนั้นล้มละลายทั้งทางศีลธรรม และด้านอื่น ๆ ตามมา ไม่แตกต่างมากนักกับการล้มละลายทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังนั้น ประเด็นสำคัญในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาในมิติวัฒนธรรมจึงไม่ใช่เพียงการทำให้ทันโลกทันสมัยเท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการต่าง ๆ 4 ประการ คือ

1. การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม มนุษย์ทุกคนต้องการแสดงออกอย่างเท่าเทียมกัน และสามารถแสดงออกได้ดีที่สุดในเวทีที่เรียกว่า พื้นที่ทางวัฒนธรรม เพราะพื้นที่นี้ถือเป็นสมบัติร่วมกันของทุกคน ปรากฏในรูปต่าง ๆ ทั้งภูมิปัญญาความรู้ อุดมการณ์ คุณค่าทางศีลธรรม และทรัพยากรของส่วนรวม ซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญ ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของการรวมหมู่ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและเกิดความต้องการทำกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ร่วมกันในพื้นที่ทางวัฒนธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพื้นที่สาธารณะ มนุษย์จะสามารถเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่และปรับตัวได้ ด้วยเหตุนี้เองจึงเปรียบได้กับต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเสมือนพลังของชุมชนในการเปลี่ยนแปลง

2. การเสริมสร้างประชาสังคม เป็นการพัฒนาในมิติทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะแสดงถึงความสามารถในการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมที่ดึงให้ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมได้อย่างแท้จริง ด้วยการเข้ามามีส่วนในการวางกฎเกณฑ์ และกติกาของสังคม เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งรับผิดชอบ ตรวจสอบ และได้ประโยชน์จากสังคมอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ซึ่งจะช่วยผลักดันให้การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจและด้านการเมืองก้าวหน้าไปได้พร้อม ๆ กัน เพราะทุกคนจะรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมอย่างเสมอกัน ชุมชนท้องถิ่นก็สามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของตนได้ ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชน กระบวนการสร้างประชาสังคมจะเป็นจริงได้นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญ คือ องค์กรชุมชนต้องเข้มแข็ง เพื่อจะได้ทำหน้าที่ทั้งตรวจสอบและปกป้องสิทธิของท้องถิ่นได้เต็มที่ นอกจากนั้น ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนยังมีส่วนช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้น ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนเป็นกำลังพื้นฐานของระบบประชาธิปไตยแบบประชาสังคมในระดับรากหญ้าต่อไป

4. การเคารพสิทธิของความแตกต่างหลากหลายของพหุสังคม มิติวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะเด่นอยู่ที่การแสดงออกถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์และการเคารพสิทธิชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาไปสู่ความเป็นพหุสังคม ที่ผู้คนแตกต่างกันทั้งในด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิต วิถีชีวิตและชาติพันธุ์ ดังเช่นสังคมไทยในปัจจุบัน ยิ่งสังคมมีความหลากหลายมากขึ้นเท่าใด ยิ่งต้องเน้นในระบบคุณค่าที่เห็นคนเป็นคน และเน้นความคิดที่เคารพสิทธิของกันและกันมากยิ่งขึ้น

ประเวศ วะสี (2537, หน้า 23-26) ได้เสนอยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางใหญ่ ๆ สำหรับส่งเสริมเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้รู้ทั่วทั้งสังคมว่าวัฒนธรรมคืออะไรและวัฒนธรรมสำคัญสำหรับการพัฒนาอย่างไร เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด เพราะเมื่อเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว สังคมก็จะปฏิบัติถูกต้องได้เอง
 2. การสนับสนุนเวทีทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบ วิธีการ กระบวนการที่หลากหลายในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ริเริ่มโดยชุมชนท้องถิ่น
 3. ส่งเสริมสถาบันครอบครัว ไทยเคยมีวัฒนธรรมครอบครัวที่อบอุ่น แต่บัดนี้สถาบันครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการพัฒนาแบบทันสมัย
 4. ส่งเสริมองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมและชุมชนที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้าน
 5. ปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย การศึกษาของไทยในปัจจุบันตัดขาดจากรากทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุสำคัญของความเสื่อมสูญทางวัฒนธรรมและเกิดปัญหาต่าง ๆ จากความขาดแคลนทางวัฒนธรรม ควรปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการปฏิบัติและการซึมซับ ถ้าการศึกษาเอาความเป็นจริงเป็นตัวตั้งการศึกษา ก็จะสัมผัสกับวัฒนธรรม
 6. วัฒนธรรมกับเศรษฐกิจ เนื่องจากวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ และการรักษาสภาพแวดล้อมดังกล่าวแล้ว ควรร่วมมือกันสร้างความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดเจน
 7. กองทุนและการบริหารงานวัฒนธรรม ในการส่งเสริมวัฒนธรรมกับการพัฒนา ต้องการเงินทุนและการบริหารจัดการที่คล่องตัวและมีประสิทธิภาพ ควรมีการเพิ่มเงินกองทุนวัฒนธรรมให้มีจำนวนมากพอ
- ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเภทของวัฒนธรรมท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม พลวัตวัฒนธรรม วัฒนธรรมกับการศึกษา การถ่ายทอดวัฒนธรรม และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น จึงพออนุมานได้ว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิตหรือวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนกลุ่มหนึ่ง และมีความสัมพันธ์ถึงการสั่งสมความเจริญงอกงาม โดยมีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ และต่อยอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

การแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก

ประวัติความเป็นมา

ชาติไทย เป็นชาติที่มีศิลปะการแสดงหลากหลาย ทั้งในระดับสังคมชาวบ้าน และในราชสำนัก ศิลปะการแสดงเหล่านี้แสดงถึงวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงส่งและความเป็นอารยชาติ

ศิลปะการแสดงของไทยโดยเฉพาะ โขน-ละคร จึงเป็นศิลปะที่แฝงไว้ซึ่งภูมิปัญญา ที่มีใช้มีแต่ความงามแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นศิลปะที่ชาวโลกทุกคนควรจะได้สัมผัสและรับรู้ได้

ศิลปะการแสดงของไทย เชื่อกันว่ามีพื้นฐานมาจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ

ประการแรก เกิดจากพื้นฐานอารมณ์สะท้อนใจของมนุษย์ เช่น ดีใจก็โลดเต้น ส่งเสียงร้องเสียใจก็ร้องไห้คร่ำครวญ ต่อมาจึงได้พัฒนาอารมณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ให้เป็นพื้นฐานการแสดงในที่สุด

ประการที่สอง เกิดจากความเชื่อทางศาสนา เช่น เชื่อว่าสรรพสิ่งรอบตัวในธรรมชาติมีอำนาจที่เร้นลับแฝงอยู่ สามารถคลั่งคลั่งให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ และต่อมาได้พัฒนาเป็นระบบเทพเจ้า การอ้อนวอนธรรมชาติหรือเทพเจ้าให้เกิดความพึงพอใจ เพื่อประทานผลสำเร็จซึ่งเชื่อกันว่าเป็นต้นแบบให้เกิดการสวดอ้อนวอน การขับร้องดนตรี และการฟ้อนรำ

รูปแบบศิลปะการแสดงของไทยได้พัฒนาการมาเป็นลำดับ ทั้งในแนวของศิลปะพื้นบ้านหรือเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่า การแสดงพื้นบ้าน เช่น รำ ละคร และละครบางประเภท ส่วนอีกแนวหนึ่งนั้น เป็นศิลปะที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือพระอุปถัมภ์ของพระบรมวงศ์ ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันในชื่อว่า ศิลปะในราชสำนัก หรือ การแสดงในราชสำนัก ซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบนาฏศิลป์ประเภท โขน รำ ละคร และละคร

รำและละคร เชื่อกันตามหลักฐานว่า เป็นต้นกำเนิดของละครใน ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือ ระเบียบตำนานละครเล่นถวายตัวในงานฉลองพระชนมายุครบ 60 ปี ณ วัดสระเกศ เมื่อวันที่ 14-15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2465

การแสดงรำและละคร อาจเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงในเรื่อง แต่ด้วยความงดงามดังกล่าว สามารถตัดทอนนำมาใช้แสดงเป็นชุดการแสดงที่เป็นเอกเทศได้ การแต่งกายของรำ ละคร แต่เดิมแต่งขึ้นเครื่องพระนาง ในปัจจุบันได้เกิดรำ ละครแบบใหม่ ๆ ซึ่งแต่งกายตามสภาพหรือแต่งกายตามรูปแบบการแสดงละครประเภทต่าง ๆ ดังนั้น จึงควรทำความเข้าใจกับคำเหล่านี้ คือ ละคร หมายถึง การแสดงที่เป็นเรื่องราวติดต่อกัน ใช้เวลาตั้งแต่ 2-4 ชั่วโมง ในปัจจุบันนิยมกำหนดเวลาให้เหลือเพียง 1-2 ชั่วโมงเป็นอย่างมาก แต่อาจตัดทอนให้สั้นลงอีกได้ โดยจัดแสดงในฉากใดฉากหนึ่งในระยะเวลาเพียง 30-45 นาที เป็นต้น

ศิลปะการแสดงของไทยที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาในปัจจุบัน คือ ละครรำ มีอยู่หลายประเภท ได้แก่ ละครโนรา ละครชาตรี ละครนอก ละครใน ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง และละครเสภา

ละครโนรา เป็นศิลปะการแสดงของภาคใต้ แต่เดิมนิยมใช้ผู้ชายแสดงล้วน ในปัจจุบันมีผู้หญิงเข้าไปแสดงร่วมด้วย นิยมแสดงเรื่องนางมโนห์รา เป็นศิลปะการแสดง ที่ได้รับความนิยมสูงสุดในหมู่ชาวไทยภาคใต้

ละครชาตรี เป็นศิลปะการแสดงที่พัฒนามาจากละครโนราและละครนอก เป็นที่นิยมอย่างยิ่งในระดับชาวบ้าน ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรนำละครชาตรีเรื่องพระสุธนกับนางมโนราห์มาปรับปรุงรูปแบบเป็นละครชาตรีเข้าเครื่อง หรือละครชาตรีเครื่องใหญ่ จึงได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะจากสระโบกขรณี (พราณบุญจับนางมโนราห์) ฉากพิชัยชาญ (มโนราห์ชาญ) และฉากเมืองท้าวพุมราช (พระสุธนเลื้อยกุญ)

ละครนอก เป็นศิลปะการแสดงที่เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากละครโนราเป็นละครที่มุ่งเน้นการดำเนินเรื่องที่สนุกสนาน รวดเร็ว กล่าวได้ว่าเป็นละครของชาวบ้านอย่างแท้จริง แต่เดิมถ้าเป็นละครชาวบ้านจะใช้ผู้แสดงชายล้วน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้พวกละครหลวงที่แสดงละครในไปแสดงละครนอกได้

ละครใน เป็นศิลปะการแสดงประเภทละครรำซึ่งงดงามที่สุด โดยเฉพาะรูปแบบของละครหลวง ซึ่งมีความประณีตทั้งท่ารำ บทร้อง การแต่งกาย และเพลงดนตรี เรื่องที่ใช้แสดงระบุไว้เพียง 3 เรื่องเท่านั้น ได้แก่ รามเกียรติ์ ออญ และอิเหนา ถ้าเป็นละครหลวงใช้ผู้หญิงแสดงล้วน แต่เมื่อเป็นละครของผู้อื่นใช้ผู้ชายแสดงเท่านั้น ห้ามใช้ผู้หญิงแสดง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์นี้ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ละครในที่กรมศิลปากรแสดง กล่าวได้ว่า สืบทอดมาแต่ละครหลวงครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ละครดึกดำบรรพ์ เป็นศิลปะการแสดงประเภทละครรำ ซึ่งปรับปรุงขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ผู้แสดงจะต้องขับร้องด้วยตนเอง จุดเด่นของละครประเภทนี้คือ ดนตรี เพลงร้อง ที่ได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องประสานกับท่ารำของผู้แสดง และมีฉากประกอบตามท้องเรื่อง

ละครพันทาง เป็นศิลปะการแสดงประเภทละครรำในแนวละครนอก คือ การรำท่า ทั้งงดงาม เพลงดนตรี และเครื่องแต่งกายที่ปรับเปลี่ยนไปตามเชื้อชาติของตัวละคร การดำเนินเรื่อง รวดเร็ว สนุกสนาน นิยมนำเนื้อเรื่องจากพงศาวดารมาใช้เป็นบทละคร เช่น พงศาวดารมอญ-พม่า เรื่องราชาธิราช พงศาวดารของชาวไทยภาคเหนือ เรื่องพระลอ พญาผานอง หรือพงศาวดารจีน เรื่องสามก๊ก เป็นต้น

ละครเสภา เป็นศิลปะการแสดงประเภทละครรำในแนวละครนอกเช่นกัน โดยเพิ่มการขับเสภาให้เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินเรื่อง นิยมแสดงเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

การแสดงละครชาตรีเท่งตุ๋กนั้นเป็นการแสดงที่ผู้แสดงจะต้องร้องเอง รำเอง และมีลูกคู่คอยร้องรับอยู่หลังโรง ผู้ที่จะเป็นละครจึงต้องฝึกหัดการขับร้องจนชำนาญ และรู้จังหวะดนตรีเป็นอย่างดีจึงจะร้องและรำได้ถูกต้องตามจังหวะ วัฒนธรรมดนตรีจึงได้อยู่ควบคู่กับการแสดงละคร

การฝึกหัดละครนั้น แต่เดิมเป็นการหัดกันในหมู่เครือญาติ ถ่ายทอดสืบต่อกันมา และเมื่อมีผู้อื่นสนใจมาขอฝึกเจ้าของคณะก็จะฝึกให้

การฝึกหัดนั้นผู้ที่เข้ารับการฝึกหัดละครจะต้องไหว้ครูก่อน โดยการนำสิ่งที่ใช้ในการไหว้ครู ได้แก่ ดอกไม้ รูป เทียน หมาก 3 คำ บุหรี่ เหล้า เงิน 12 บาท (แต่เดิม 6 สลึง) และฝึกหัดกันในเวลากลางคืน หลังจากเลิกงาน เช่น ทำนา ทำไร่ โดยหัดกันตอนเย็นจนถึงเวลากลางคืน ลูก ๆ หลาน ๆ ก็มาเลี้ยงน้องบ้าง นั่งดูบ้าง จดจำตามกันไป การเริ่มฝึกรำสิบสองท่า โดยเด็ก ๆ ฝึกแล้วเมื่อมีงานแสดงก็จะได้ออกแสดงรำตามอยู่แถวหลัง ๆ เพื่อมองรูป จากนั้นฝึกการร้อง บทไหว้ครูในรัชดาตรี ฝึกรำรัชดาตรีและฝึกร้องเพลงในละคร ได้แก่ เรื่องไชยเชษฐา เป็นต้น การแสดงละครตัวละครแต่ละตัวจะมีบทที่แตกต่างกันการร้องที่แตกต่างกัน ใครจะได้แสดงเป็นตัวละครตัวใดนั้นผู้ฝึกจะเป็นผู้สังเกตบุคลิกภาพ นิยมนิยมน่าจะเหมาะกับบทใดนักคนใดนั้นก็ฝึกสืบทอดต่อ ๆ กันมา โดยผู้ใหญ่จะเป็นผู้ตีโทนกลองและ ฝึกเด็กให้มาตีเครื่องกำกับจังหวะ ฝึกด้วยการปฏิบัติจริง และได้รับประสบการณ์โดยตรง เมื่อเกิดความชำนาญ ก็จะทำพิธีไหว้ครูใหญ่ในวันพฤหัสบดีเดือน 6 เป็นการไหว้ครูบาอาจารย์และครอบครัวให้แก่ผู้ที่ฝึกหัดละครและคนตรี เพื่อที่จะได้ออกโรงแสดงจริง เครื่องไหว้ครู ได้แก่ หัวหมู ไก่ ผลไม้ ขนมหอมธูปเทียน กล้วย เป็นต้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2542, หน้า 35)

การรับงานแสดง จะรับงานตามที่ผู้ว่าจ้างให้ไปแสดง ทั้งงานของคนทั่วไป เช่น งานแก้บน งานไหว้เจ้าศาลเจ้าพ่อ และงานของทางราชการ เช่น งานวันอนุรักษ์มรดกไทยการสาธิตการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก เป็นต้น โดยเล่น 3 ชั่วโมง เรียกว่า 1 แด่ง (ภาษาพูดเรียกว่า แด่งหนึ่ง) หรือครึ่งโรง เช่น เล่นตอนกลางวัน 3 ชั่วโมง จะเรียกว่า 1 แด่ง หรือครึ่งโรง ถ้าเล่นกลางคืนและเล่นกลางคืนด้วย รวมเป็น 6 ชั่วโมง จะเรียกว่า 2 แด่ง หรือ 1 โรง (ภาษาพูดเรียกว่า โรงหนึ่ง) ราคาว่าจ้างขึ้นอยู่กับระยะทางไกลใกล้ ถ้าอยู่ในหมู่บ้านราคาประมาณ 6,000 บาท เมื่อเล่นไกล ๆ จะคิดราคา 10,000 บาท ซึ่งเป็นค่ารถ เครื่องขยายเสียงในการรับงานมีอัตราค่าจ้างตามจำนวนคน ดังนี้

รำ 4 คน 2,000 บาท

รำ 6 คน 4,000 บาท

รำ 9 คน 6,000 บาท

รำ 12 คน 7,000 บาท

การแสดงต่าง ๆ สามารถปรับปรุงแบบการรำ จำนวนท่ารำ กระบวนการรำทำนองดนตรีให้เหมาะสมกับเวลา สถานที่ และลักษณะงาน ซึ่งทำให้วัฒนธรรมดนตรีของละครชาตรีเท่งตุ๊กสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมได้ และแสดงถึงความเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน (วัฒนธรรมอำเภอแหลมสิงห์, ม.ป.ป.)

ดนตรีประกอบการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรีแต่โบราณจะใช้ ปี่ชวา โทณ กลองชาตรี (เรียกตามเสียงว่ากลองตุ๊ก) ฆ้องคู่ และกรับไม้ไผ่ เมื่อวัฒนธรรมละครชาตรีได้แผ่ขยายเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงและผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นจนกลายเป็นละครที่รู้จักกันคือละครชาตรีเท่งตุ๊ก เครื่องดนตรีที่ได้รับอิทธิพลมาด้วยนั้นก็คล้ายคลึงกับเครื่องดนตรีของละครชาตรี เพียงแต่เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก ไม่มีปี่เข้ามาใช้ดำเนินทำนอง เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก มีดังนี้

1. โทณชาตรี

โทณคือโทณชาตรี ชาวบ้านเรียกสั้น ๆ ว่า โทณ เป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญในการบรรเลงของละครชาตรีเท่งตุ๊ก เป็นเครื่องดนตรีประเภทตี ทำหน้าที่เป็นเครื่องกำกับจังหวะหน้าทับเป็นหลักคู่กับกลองตุ๊ก และมีความสัมพันธ์กับทำรำ ละครชาตรีเท่งตุ๊กคณะ ส.บัวน้อยใช้โทณ 1 ใบ ในการบรรเลง ลักษณะโดยทั่วไปคือหุ่นกลองทำจากไม้บุคลักษณะคล้ายกรวย ตอนปลายบานออกเป็นดอกคำโพง ขึงด้วยหนังหน้าเดียว มีสายโยงเร่งเสียงจากขอบหลังถึงคอ

2. กลองตุ๊ก

กลองตุ๊กคือกลองชาตรี ซึ่งละครชาตรีเท่งตุ๊กเรียกว่า กลองตุ๊ก ตามเสียงของกลอง เป็นเครื่องดนตรีประเภทตี ทำหน้าที่กำกับจังหวะ บรรเลงคู่กับกลองชาตรี ลักษณะมีรูปทรง กระบอกตรงกลางป่องออกเล็กน้อย หน้ากลองตึงด้วยหมุดที่เรียกว่า แส้ ซึ่งทำด้วยไม้ กระดุก งาข้างกระดุกสัตว์ หรือโลหะ กลางตัวกลองด้านหนึ่งมีห่วงสำหรับแขวน ไซ้หาหยั่งคำตั้งขึ้นดี ใช้ไม้ 2 อัน ลักษณะเป็น ไม้ยาวเรียวยาวปลายมนลูกหนึ่งเสียงสูง เรียกว่าตัวผู้ ลูกหนึ่งเสียงต่ำเรียกว่าตัวเมีย ตัวผู้อยู่ทางขวามือและตัวเมียอยู่ทางซ้ายมือของผู้ตี

3. ฉิ่ง

ฉิ่งเป็นเครื่องกำกับจังหวะย่อย ในการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก ฉิ่งทำจากทองเหลืองหล่อหนา เว้ากลาง รูปคล้ายฝ่าขนมครกไม่มีจัก 2 ฝ่า เจาะรูตรงกลางไว้สำหรับร้อยเชือก มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 6.3 ซม.

4. ฉาบเล็ก

ฉาบเล็กเป็นเครื่องดนตรีประเภทตีกำกับจังหวะย่อย ทำด้วยโลหะรูปร่างคล้ายฉิ่ง แต่หล่อบางกว่า มีขนาดใหญ่และกว้างกว่า ตอนกลางมีปุ่มกลมทำเป็นกระพุ้งไว้ร้อยเชือก ฉาบเล็กมีขนาดกว้างประมาณ 16.7 ซม.

5. กรับ

กรับเป็นเครื่องดนตรีประเภทตีกำกับจังหวะ ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ลักษณะเป็นแท่งสี่เหลี่ยม ยาวประมาณ 17.8 ซม. กว้างประมาณ 4.5 ซม. หนาประมาณ 2.5 ซม. (ประดิษฐ์ อินทนิล และคณะ, 2523, หน้า 75)

การขับร้องและลักษณะบทเพลงประกอบการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก

การขับร้อง

ละครชาตรีเท่งตุ๊กเป็นการแสดงที่ดำเนินเรื่องโดยใช้บทร้องและบทเจรจาเป็นสำคัญ การขับร้องในละครชาตรีเท่งตุ๊ก จัดเป็นการขับร้องประกอบละคร ซึ่งละครแต่ละแบบก็มีการร้องดำเนินเรื่องแตกต่างกันเช่น การร้องรำ ละครชาตรีก็ร้องรำชาตรี ละครนอกก็ร้องรำนอก เป็นต้น การร้องของละครชาตรีเท่งตุ๊ก มีการร้องหลากหลายแบบ โดยผู้แสดงเป็นผู้ร้องเอง และมีลูกคู่คอยร้องรับ เช่น ร้องนำ 1 วรรค แล้วลูกคู่ร้องรับ แต่โบราณมาจะมีผู้บอกบท คอยบอกเนื้อร้อง และเพลงที่ใช้ประกอบ ปัจจุบันมีการปรับปรุงวิธีการเล่นคล้ายลิเก คือมีการร้องส่งเพลงเหมือนลิเก โดยเรียกการเล่นแบบนี้ว่า “พันทาง”

ในการดำเนินเรื่องของละครชาตรีเท่งตุ๊ก จะมีทำนองร้องต่าง ๆ เช่น ร้องรำ ร้องโทน ร้องถอนบท ร้องโอ้ เป็นต้น

ลักษณะบทเพลง

การแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊กคณะ ส.บัวน้อย มีการนำโทน กลองตุ๊ก ฉิ่ง ฉาบ กรับ บรรเลงประกอบการขับร้องและการแสดง ลักษณะเดียวกับเพลงพื้นบ้านภาคกลางโดยบรรเลงจังหวะหน้าทับต่าง ๆ ประกอบทำนองร้อง ตั้งแต่เริ่มแสดงจนจบ

ลักษณะของบทเพลงในละครชาตรีเท่งตุ๊ก มีดังนี้

1. โหมโรง คือ การบรรเลงโทนกลองเป็นจังหวะหน้าทับต่าง ๆ ก่อนเริ่มการแสดง
2. การร้องประเภทต่างๆ เช่น ร้องรำ ร้องโทน ร้องถอนบท ร้องโอ้ เป็นต้น โดยมีโทนกลองกำกับจังหวะหน้าทับเพื่อใช้ในการดำเนินเรื่องในละคร
3. เพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงที่ใช้ประกอบกิริยาอาการมนุษย์ สัตว์ วัตถุและธรรมชาติในเรื่อง โดยในละครชาตรีเท่งตุ๊กใช้เพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ เช่น เชิด เสมอ รัว โอด โดยใช้โทนกลองตุ๊ก พร้อมเครื่องประกอบจังหวะดีเป็นจังหวะหน้าทับ

เครื่องแต่งกายสำหรับการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก

เครื่องแต่งกายของละครชาตรีเท่งตุ๊ก เหมือนเครื่องละครนอก แต่ไม่ค่อยพิถีพิถันมากนัก ในเรื่องลวดลายปัก หรือความประณีตของเครื่องสวมศีรษะ

ตัวพระ

ผ้านุ่งเป็นผ้าเขียว นุ่งทางหงส์มีเจียรระบายคาดทับ สวมสนับเพลาปัก เสื้อแขนสั้นปักคัน มีตาบทิส ทับทรวง สักวาลย์ที่ไหล่มีอินทรรณู ปลายแขนเสื้อเจ็ดคล้ายรูปอินทรรณู เสื้อและผ้านุ่งจะใช้สีเดียวกัน แต่บางครั้งก็ใช้สีตัดกัน เช่น ผ้านุ่งสีเขียวจะใช้เสื้อสีแดง มีปิ่นแห่งชายไหว ชายแขนง นิยมสวมถุงเท้าขาวแบบลิเก ใส่กำไลข้อเท้า ศีรษะสวมขลุ่ย

ตัวนาง

เครื่องนางกษัตริย์เหมือนละครนอก ต่างกันที่ผ้านุ่งเป็นผ้าเขียวจีบนาง สวมเสื้อชั้นในแบบตัวสีเหลือง หรือสีแดง (ไม่นิยมสีอื่น) มีสไบนางปักคันที่ชายสไบปักเป็นลายทั้งชาย มีตาบทิส และทับทรวง สวมทองกรที่ข้อมือ สวมกำไลข้อเท้า ที่ศีรษะสวมมงกุฎกษัตริย์

ตัวตลก

นุ่งผ้าโจงกระเบน หรือกางเกงทรงโสร่ง สวมเสื้อแขนสั้นคอกลม มีผ้าคาดเอว ผัดหน้าขาว แต่งหน้าให้ดูตลก (นิภา เจียม โยนิต, ม.ป.ป., หน้า 3)

ท่ารำที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก

ศิลปะแห่งการแสดงละครชาตรี “เท่งตุ๊ก” ต้องอาศัยความละเอียดอ่อนถี่ถ้วน ต้องใช้การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะ ความชำนาญ ทั้งในด้านการร้องและการรำ

สมชาย วาสูกรี (2545, หน้า 12-13) ได้ศึกษาท่ารำในการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1. โครงสร้างของท่ารำ

สามารถแบ่งออกได้ตามโครงสร้างสรีระร่างกาย ได้แก่ ศีรษะ ลำตัว แขน มือ ขา และเท้า ซึ่งนักแสดงจะใช้โครงสร้างของร่างกายต่าง ๆ มาประกอบเข้าเป็นท่ารำ

1.1 ศีรษะ รวมถึง ใบหน้า ลำคอ หัวไหล่ ซึ่งเมื่อนำมาปฏิบัติร่วมกันจะเกิดลักษณะในโครงสร้างของท่ารำ ได้แก่ การเอียง การถักคอ

1.2 ลำตัว ประกอบด้วยอวัยวะส่วนไหล่ ช่วงตัว เอว ก้นและสะโพก เมื่อนำมาปฏิบัติร่วมกันในท่ารำจะก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะ ได้แก่ การยกเอว ยกไหล่ การตีไหล่ การโย้ตัว การเอนตัว

1.3 มือและแขน ได้แก่ การจีบ ตั้งวง มือเท้าสะเอว

1.4 ขาและเท้า ได้แก่ ถอนเท้า ยกเท้า วางเท้าเหลื่อม การผสมเท้า การถัดเท้า

2. การรำตีบท

หมายถึง การใช้ท่าทางประกอบคำพูด เมื่อต้องการให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาจจะใช้สีหน้าหรือความรู้สึกประกอบคำพูดนั้น ๆ ด้วย

3. การรำประกอบการร้องไห้เจ้า

ท่ารำที่ใช้ประกอบการร้องจะเป็นการตีบทความคำร้อง ซึ่งผู้รำแต่ละคนจะตีบทแตกต่างกันออกไป ไม่มีกำหนดไว้เฉพาะ ผู้แสดงจะนั่งรำ โดยส่วนใหญ่จะเป็นการรำหน้าศาลเจ้าศาลพระภูมิ หรือหน้าเวที

4. การรำประกอบเพลงหน้าพาทย์

เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้บรรเลงในลีลาของเครื่องดนตรี โดยเฉพาะทำนองและจังหวะ จำกัดในแบบแผนที่กำหนดไว้ หรือเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาเคลื่อนไหวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวของมนุษย์และสัตว์ ในการแสดงละครชาตรีทั้งตุ๊กที่พบมากที่สุดคือการรำเพลงหน้าพาทย์เชิดและหน้าพาทย์เสมอ

5. การรำซัดทำ

คือการรำในลักษณะที่ถูกผู้ร้องรับต้นเสียง ซึ่งจะรำประกอบ ในการร้องเพลงโทนจะใช้การร้องไห้เจ้า การกล่าวตัวของละคร ซึ่งเรียกการรำในท่ารับ ประกอบด้วยท่าพาลาเพียงไหล่ จะใช้กับผู้แสดงที่เป็นตัวพระ และท่าสอดสร้อยมาลาจะใช้กับผู้แสดงที่เป็นตัวนาง

พื้นที่ศึกษา

พื้นที่จังหวัดจันทบุรี

จันทบุรีเดิมชื่อเมือง “จันทบูร” มีความหมายว่า เมืองพระจันทร์ ซึ่งหมายถึง ความสงบร่มเย็นเป็นสุข จันทบุรีเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่ง แต่จะเริ่มสร้างเมื่อใดไม่มีหลักฐานแน่นอน แต่จากหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือฝรั่งเศสชื่อ “แคมโบช” ซึ่งชาวฝรั่งเศส ชื่อ ม.อติมอร์ เขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2444 ว่ามีบาทหลวงองค์หนึ่ง พบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ตำบลเขาสระบาป ในศิลาจารึกมีข้อความว่า เมื่อ 1,000 ปี ล่วงมาแล้ว มีเมืองหนึ่งชื่อว่า “ควนคราบุรี” เป็นเมืองที่มีอาณาเขตกว้างขวางมาก ตั้งอยู่ที่เชิงเขาสระบาป ชาวพื้นเมืองเดิมของจันทบุรีเป็นเชื้อชาติ “ชอง” พวกของในปัจจุบันตั้งแหล่งทำมาหากินอยู่ในป่าซึ่งติดกับเขตแดนเมืองพระตะบองและบางท้องถิ่นในเขตอำเภอมะขาม ซึ่งมีภาษาพูดอย่างหนึ่งต่างหากจากภาษาเขมรและภาษาไทย ทางมานุษยวิทยาได้จัดอยู่ในจำพวกตระกูลมอญขอมเช่นเดียวกับพวกขอมโบราณเหมือนกัน พวกของชอบปลูกปศุสัตว์ต่าง ๆ และใช้ทองเหลืองเป็นเครื่องประดับ

ประมาณปี พ.ศ. 1400 พวกขอมมีอำนาจได้แผ่เข้าครอบครองเมืองจันทบุรีมีหลักฐานเป็นซากเมืองเก่าเหลือปรากฏอยู่คือกำแพงก่อด้วยศิลาแลงกับเชิงเนินดินเป็นคันขึ้น ไปและมีถนนโบราณอีก 2 สาย นอกจากนี้ยังมีศิลาแกะสลัก เศียรเทวรูปที่วัดทองทั่ว ทับหลังศิลปะขอม สิ่งศิลาจารึกภาษาขอมที่ได้จากเมืองเพี้ยคหน้าเขาสระบาป

พวกขอมปกครองจันทบุรีอยู่ประมาณ 400 ปี จนกระทั่งเสื่อมอำนาจลงในปี พ.ศ. 1800 พวกไทยทางอาณาจักรฝ่ายใต้ซึ่งมีราชธานีอยู่ที่เมืองสุวรรณภูมิ (เมืองอุทอง) ได้ยึดเมืองจันทบุรี ดังนั้น จันทบุรีจึงรวมอยู่ในอาณาจักรไทยฝ่ายใต้เรื่อยมา

ทั้งนี้มีหลักฐานที่ควรเชื่อได้ว่าเมื่อพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นใน พ.ศ. 1893 ทรงประกาศว่ากรุงศรีอยุธยามีประเทศราช 16 หัวเมือง ซึ่งหนึ่งใน 16 หัวเมืองนี้คือ เมืองจันทบุรี

เมืองจันทบุรีเป็นเมืองท่า มีการติดต่อค้าขายและสัญจรทางทะเลเป็นส่วนมากในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ขณะที่พม่ายกทัพมาตีและล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งยังเป็นพระยาวชิรปราการ ได้นำกำลังพลประมาณ 500 คน พร้อมด้วยทหารคู่ใจ คือ พระเชียนเงิน หลวงพิชัยอาสา หลวงพรหมเสนา หลวงราชเสน่หา ดีฝ่าวงล้อมของพม่าออกไปทางทิศตะวันออกและยึดเมืองจันทบุรี ซึ่งอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหาร รวบรวมรีพลเป็นเวลา 6 เดือน ได้ทหารไทยจีนประมาณ 5,000 คน ต่อเรือรบได้ประมาณ 200 ลำ นำไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยาต่อไป

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ไทยกับฝรั่งเศสได้เกิดกรณีพิพาทกันด้วยเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยฝรั่งเศสกล่าวหาว่าไทยรุกล้ำเข้าไปในดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศสและได้ทำร้ายเจ้าพนักงานฝรั่งเศสด้วย ฝ่ายไทยได้แก้ว่าดินแดนนั้นเป็นของไทย ฝรั่งเศสบุกกรุกเข้ามา ฝ่ายไทยจำเป็นต้องขัดขวาง เมื่อการโต้เถียงไม่เป็นที่ตกลงปรองดองกันแล้ว ฝรั่งเศสจึงใช้อำนาจโดยส่งเรือรบเข้าไปในแม่น้ำเจ้าพระยา ไทยกับฝรั่งเศสจึงเกิดปะทะกันด้วยอาวุธเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ทั้งสองฝ่าย ต่างได้รับความเสียหายด้วยกัน ฝ่ายไทยเห็นว่าจะสู้ฝรั่งเศสในทางกำลังอาวุธมิได้จึงขอเปิดการเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสด้วยสันติวิธี ฝ่ายฝรั่งเศสได้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลไทย เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 รวม 6 ข้อด้วยกัน มีใจความสำคัญที่ควรกล่าวคือ ให้รัฐบาลไทยยอมสละสิทธิดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตลอดจนเกาะทั้งหลายในลำน้ำนั้นด้วย กับให้ไทยต้องเสียเงินเป็นค่าปรับให้แก่ฝรั่งเศส จำนวน 2 ล้านฟรังก์ และเงินไทยอีก 3 ล้านบาท ก่อนที่จะได้ตกลงทำสัญญากันนี้ ฝรั่งเศสจะต้องยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน ฝ่ายไทยต้องยอมฝรั่งเศส ทุกประการ

ในระหว่างที่ปะทะกับฝรั่งเศสนั้น ทางจันทบุรีได้เตรียมต่อสู้ป้องกันตามกำลังที่พอจะทำได้เพราะในเวลานั้นมีกองทหารเรือตั้งอยู่ในตัวเมืองและที่ป้อมปากน้ำแหลมสิงห์ แต่เมื่อได้ทราบว่ารัฐบาลยอมให้ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี กองทหารเรือทั้งสองก็ได้รับโยกย้ายไปอยู่ที่เกาะจิกและอำเภอขลุง ต่อมาอีกไม่กี่วัน ในปี พ.ศ. 2436 นั้นเอง ฝรั่งเศสได้ยกกองทหาร เข้าสู่เมืองจันทบุรี ทหารโดยมากเป็นทหารญวนที่ส่งมาจากไซ่ง่อน ที่เป็นทหารฝรั่งเศสไม่มากนักส่วนใหญ่จะเป็นนายทหาร จำนวนทหารฝรั่งเศสและญวนรวมทั้งสิ้นประมาณ 600 คนเศษ ได้แยกกันอยู่ 2 แห่ง คือ

ที่ป้อมปากน้ำแหลมสิงห์พวกหนึ่งจำนวนหนึ่งกองร้อยได้รื้อป้อมพิฆาตปัจจามิตรแล้วสร้างตึกแถวเป็นที่พักและกองบัญชาการเรียกกันว่า “ตึกแดง” ทั้งได้สร้างที่คุ้มขังนักโทษไว้ด้วย เรียกกันว่า “คุกขี้ไก่” อีกพวกหนึ่งจำนวนหนึ่งกองพันตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรี ในบริเวณที่เป็น “ค่ายทหาร” คือ “ค่ายตากสิน” ปัจจุบันนี้

รัฐบาลไทยและฝรั่งเศสได้ทำสัญญาตกลงกันเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 เป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยฝ่ายไทยยินยอมยกดินแดนเมืองตราดและเกาะต่าง ๆ ตลอดจนถึงเมืองประจันตคีรีเขต ได้แก่ ดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงที่อยู่ตรงข้ามเมืองหลวงพระบางและนครจำปาศักดิ์ให้แก่ฝรั่งเศส กองทหารฝรั่งเศสทั้งหมดก็เริ่มถอนออกไปจากจันทบุรีจนหมดสิ้น เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2447 และรัฐบาลไทยได้ย้ายกองทหารเรือที่เกาะจิก และที่อำเภอขลุงกลับมาตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรีตามเดิม รวมเวลาที่ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี 11 ปี (โชติ ผุดผ่อง, 2533, หน้า 26-27)

จันทบุรีจัดเป็นหัวเมืองขึ้นต่อกรมท่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2449 ได้จัดตั้งมณฑลจันทบุรีขึ้น โดยมีเมืองจันทบุรี ระยอง และตราด อยู่ในเขตปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2475 ได้ยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล และจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดและอำเภอ เมืองจันทบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดที่สำคัญจังหวัดหนึ่งทางชายทะเลตะวันออกนับแต่นั้นมา (เทศบาลเมืองจันทบุรี, 2538, หน้า 13)

จังหวัดจันทบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ 76 ตำบล 721 หมู่บ้าน การปกครองท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล มีประชากรทั้งสิ้น 511,578 คน มีความหนาแน่นประชากร 79.09 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร จังหวัดจันทบุรีมีศิลปวัฒนธรรมประเพณี ทั้งในระดับจังหวัดและระดับอำเภอตลอดทั้งปี หลากอย่างทั้งปีหลายอย่าง คือ ประเพณีชักพระบาท งานนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวงพ่อทองของดีเมืองจันทวันผลไม้ งานตากสินรำลึก งานปิดทองพระพุทธรูปไสยาสน์ เทศกาลท่องเที่ยวเขาสอยดาว ประเพณีการแข่งขันเรือวัดจันทนาราม ประเพณีการทำบุญข้าวหลามหรือการทำบุญหัวสะพาน ประเพณีพานฟาง การแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก การเล่นสะบ้าล้อ การแสดงพื้นบ้านตำบลต่าง ๆ

จังหวัดจันทบุรี เป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานและพื้นที่มีลักษณะเป็นชายฝั่งทะเล ภูเขา และทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ จึงมีสถานที่สำคัญหลายแห่ง ได้แก่ ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โบราณสถานเมืองเพนียด วัดโบสถ์เมือง ศาลหลักเมืองจันทบุรี สวนสาธารณะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ถนนอัญมณี วัดไผ่ล้อม วัดคาทอลิกจันทบุรี วัดสวนบ้านแก้ว วัดพลับ วัดทองทั่ว โบราณสถานค่ายเนินวง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพานิชย์นาวี

สำนักงานโบราณคดีได้นำ อุตุเรือพระเจ้าตาก เจดีย์เขาพลอยแหวน วัดเขาสุกิม หาดเจ้าหลาว
แหลมเสด็จ ดึกแดง ลูกจี่ไก่ โอเอซิสซีวีลด์ อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว เขื่อนคีรีธาร น้ำตกเขาสอยดาว
อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ

ศักยภาพทางด้านผลผลิตและสินค้าพื้นเมือง เป็นจังหวัดที่มีสินค้าพื้นเมืองที่หลากหลาย
เช่น เลือกกก ผลิตภัณฑ์จากกก มีผลไม้ที่หลากหลาย มีอัญมณีที่มีชื่อเสียง มีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย
มีผลผลิตจากเกษตรกรรมที่หลากหลาย มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางการค้า
การท่องเที่ยว ของประเทศและของโลก (องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี, 2553, หน้า 5)

ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนตะกาดเจ้าชุมชนที่ศึกษา

ชุมชนตะกาดเจ้าเป็นชุมชนเก่าแก่แยกตัวออกมาจากชุมชนบางกะไชยไม่ปรากฏหลักฐาน
ชัดเจนว่าก่อตั้งขึ้นเมื่อใด แต่มีผู้เล่าสืบต่อกันมาว่ามีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัย
รัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่ทรงโปรดเกล้าให้สร้างเมืองใหม่
ที่ค่ายเนินวงรวมไปถึงการตั้งด่านตามปากน้ำต่าง ๆ ในพื้นที่ตำบลตะกาดเจ้า ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของ
ด่านปากน้ำแฉกหนู ซึ่งตั้งในสมัยนั้น “ตะกาด” หมายถึง ที่ดินที่อยู่หลังหาดชายทะเล แต่มีน้ำเค็มขึ้น
ไปถึงได้ สมัยก่อนบริเวณนี้เป็นที่สัญจรของคนทั่วไป ได้มีความยุ่งยากทางจวตไวับริเวณนี้ ชาวบ้าน
จึงเรียกว่า “ตะกาดจ้าว” ต่อมาได้เพี้ยน กลายเป็น “ตะกาดเจ้า”

องค์การบริหารส่วนตำบลตะกาดเจ้าตั้งอยู่ในพื้นที่เขตอำเภอท่าใหม่ อยู่ห่างจากตัวอำเภอ
ท่าใหม่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร และห่างจากตัวเมืองจันทบุรี
ระยะทางประมาณ 18 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 43.10 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 26,938 ไร่
แบ่งการปกครองออกเป็น 10 หมู่บ้าน

โดยทั่วไปของตำบลตะกาดเจ้า เป็นที่ราบสลับเนินเขาเตี้ย ๆ และที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล
ระดับความสูงของอุทกภูมิประเทศเฉลี่ย 4-5 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ภูมิประเทศลาด
เอียงจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ บริเวณด้านใต้เป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล
ชายหาดเป็นโคลนเลนไม่เหมาะในการเล่นน้ำทะเล พื้นที่บางแห่งเหมาะแก่การทำนาและการปลูก
พืชได้บ้างเล็กน้อยบริเวณตอนเหนือของพื้นที่ ส่วนใหญ่ทำการประมง และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ได้แก่
กุ้งกุลาดำ กุ้งขาว หอย ปู ปลา บางพื้นที่โดยเฉพาะริมชายฝั่งทะเลไม่สามารถเพาะปลูกได้ เนื่องจาก
น้ำเค็ม ดินมีลักษณะเค็มเปรี้ยว มีป่าสงวนแห่งชาติ ป่าชายเลนคลองบางกะจะ และป่าสงวนแห่งชาติ
ป่าชายเลนคู้กระเบนที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์

ประชาชนในพื้นที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ คลองท่าใหม่
ซึ่งเชื่อมคลองปากน้ำแหลมสิงห์เพื่อออกสู่ทะเล เป็นแม่น้ำสายหลักไหลผ่านทางทิศตะวันออก และมี
คลองท่าใหม่เชื่อมคลองปากน้ำแฉกหนู เพื่อออกสู่ทะเลไหลผ่านทางทิศตะวันตก นอกจากนี้ยังมี

ป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ มีหอพระไตรปิฎกกลางน้ำที่เก่าแก่อยู่กลางน้ำในพื้นที่วัดตะกาดเจ้า และมีวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ คือ 1) ละครชาตรีเท่งดึก 2) ทำบุญกลางทุ่งหรือกลางบ้าน โดยเผาข้าวหลามในเดือน 3 แล้วนำไปทำบุญ และ 3) บวชนเณรภาคฤดูร้อนในหมู่ที่ 8 บ้านคลองตาสังข์ เป็นประจำทุกปี (องค์การบริหารส่วนตำบลตะกาดเจ้า, 2552, หน้า 37-39)

ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนวัดหนองคัน

ประวัติความเป็นมา

โรงเรียนวัดหนองคัน เดิมอาศัยศาลาวัดเป็นโรงเรียน พระภิกษุเป็นผู้สอน ต่อมานายเสริม มงคลสงวน เป็นครูผู้สอนคนสุดท้ายที่ใช้ศาลาวัด เวลานั้น พระครูเพชรเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองคัน ทางราชการจึงตั้งเป็นโรงเรียนประชาบาลขึ้น และแต่งตั้ง นายเสริม มงคลสงวน เป็นครูใหญ่คนแรก ตรงกับวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2478 พระภิกษุใจ เป็นเจ้าอาวาสได้จัดสร้าง อาคารเรียนแบบ ป.3 ก. จำนวน 4 ห้องเรียน ใช้ทำการสอน ป.1-ป.4

ข้อมูลทั่วไป

โรงเรียนวัดหนองคันมีเนื้อที่ 4 ไร่-งาน (เป็นที่ธรณีสงฆ์) ลักษณะเป็น โรงเรียนขนาด กลาง มีจำนวน 11 ห้องเรียน เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 1 จัดการศึกษาระดับอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีเขตพื้นที่ บริการ 5 หมู่บ้าน ได้แก่ ม.4, ม.5, ม.6, ม.7 และ ม.10

สถานที่ตั้ง

หมู่ที่ 4 ตำบลตะกาดเจ้า อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

สภาพชุมชน โดยรวม

1. สภาพชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนมีลักษณะเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กเป็นระบบ เครือญาติ บ้านอยู่ในละแวกเดียวกัน มีประชากรโดยรวมประมาณ 874 ครอบครัว ส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป (90%) สภาพฐานะทางเศรษฐกิจโดยรวมยากจนและส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ (90%) ในชุมชนมีประเพณี/ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่รู้จักโดยทั่วไป คือ ละครชาตรี ทำบุญทุ่ง หันตะลุง

2. ผู้ปกครองส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับประถมศึกษา-มัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบ อาชีพรับจ้างทั่วไป (90%) มีรายได้โดยเฉลี่ยต่อครอบครัวปีละ 50,000 บาท ส่วนใหญ่นับถือศาสนา พุทธ (99%) จำนวนคนในครอบครัวของผู้ปกครองโดยเฉลี่ย ครอบครัวละ 5 คน และมีผู้ปกครอง ที่มีความสามารถเป็นวิทยากร/ ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 10 คน

3. โอกาสและข้อจำกัดของโรงเรียน นักเรียนของโรงเรียนวัดหนองคัน ประมาณ 50% มีฐานะยากจน กำพร้าบิดา มารดา ครอบครัวมีปัญหา พ่อแม่ตาย หย่าร้าง ครอบครัวแตกแยก

เด็กต้องอาศัยอยู่กับพี่ ป้า น้า อา บิดามารดา มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ทำนาข้าว นาทุ้ง ซึ่งต้องออกทำงานแต่เช้ากลับช่วงเย็น มีเวลาให้ลูกหลานน้อยมาก ด้านการศึกษาเล่าเรียน ขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอน อาหารกลางวัน (โรงเรียนวัดหนองคัน, 2552, หน้า 15-19)

แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

โรงเรียนวัดหนองคันได้รับการกระจายอำนาจจากกระทรวงศึกษาธิการและจัดให้เป็นโรงเรียนได้รับการกระจายอำนาจ ประเภทที่ 2 ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ละได้พัฒนารูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยเฉพาะแนวคิดสำคัญตามลำดับต่อไปนี้

1. การกระจายอำนาจ

โรงเรียนมีกรรมการสถานศึกษาที่เป็นบุคคลภายนอกมากกว่าภายในและเลือกตั้งคณะกรรมการแบบโปร่งใส มีการกระจายอำนาจ การตรวจสอบงบประมาณภายใน การนิเทศภายใน และมีการประเมินผลการทำงานด้วยวิธีหลากหลาย

2. การมีส่วนร่วม

โรงเรียนให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร ร่วมประเมินผล ร่วมบริหารและตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกขั้นตอน คณะกรรมการสถานศึกษาเข้าใจบทบาทของตน และชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนเสมอ

3. การใช้ข้อมูลสารสนเทศในการบริหาร

โรงเรียนมีฐานข้อมูลแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการพัฒนาหลักสูตร โดยใช้ข้อมูลจากชุมชน ใช้ฐานข้อมูลในการวางแผนและจัดการเรียนการสอน มีการบันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาและการประเมินภายนอก มีการจัดทำระบบข้อมูลการบริหารงานทั้งสำนักงาน คือ บริหารงานวิชาการ บริหารงานงบประมาณ บริหารงานบุคคล และบริหารงานทั่วไป และใช้ฐานข้อมูลเหล่านี้ในการบริหาร

4. การพึ่งตนเอง

โรงเรียนมีและใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนในการจัดการเรียนการสอน จัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน มีการผลิตและใช้สื่อเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนและใช้ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษา มีการระดมทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการศึกษาโดยไม่หวังพึ่งงบประมาณจากรัฐอย่างเดียว

องค์ประกอบพื้นฐานของโรงเรียน

จากการประเมินการบริหารและการจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามมาตรฐานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

จันทบุรี เขต 1 (2554, หน้า 5) พบว่า โรงเรียนวัดหนองคัน มีระดับคุณภาพ การบริหารจัดการศึกษา โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามเกณฑ์อยู่ในระดับดีมาก เกิดจากผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้เรียนและชุมชน ใช้รูปแบบการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยคณะกรรมการสถานศึกษาแบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก เพื่อให้ผู้รับบริการเกิดความพึงพอใจ มากที่สุด และมีกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรม ปลุกฝังวัฒนธรรมท้องถิ่นละครชาตรีเท่งตุ๊ก เป็นผลทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนมีประสิทธิภาพและคุณภาพ ดังนี้

1. ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน มีความพึงพอใจในการจัดการศึกษาของโรงเรียนวัดหนองคันในระดับมากที่สุด สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน และได้รับความนิยมนจากผู้ปกครอง ส่งผลให้เป็น โรงเรียนดีในฝันของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน รุ่นที่ 2
2. ในด้านพฤติกรรมการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน เน้นการเรียนการสอน โดยการปฏิบัติจริง สอนให้รู้จักคิด มีเหตุผล จัดให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง มีการค้นคว้า หาคำตอบด้วยตนเอง เห็นความสำคัญของสิ่งรอบตัว ส่งผลให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้สูงกว่าค่าเฉลี่ยระดับจังหวัด และระดับประเทศทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ และทุกชั้นเรียน
3. โรงเรียนมีความภาคภูมิใจเกี่ยวกับการพัฒนาสถานศึกษา จนเป็นที่ยอมรับของชุมชน ในทุก ๆ ด้าน ครูทุกคนทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เสียสละ อุทิศตนเพื่อการศึกษา แสดงให้เห็นชัดถึงความมีวัฒนธรรมองค์กรที่เป็นรูปแบบเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ที่สั่งสมมาร่วมกับชุมชน ซึ่งหมายถึง ค่านิยม ความเชื่อ และปทัสฐานที่เป็นปัจจัยในการทำงาน ส่งผลให้โรงเรียนได้รับรางวัลพระราชทาน โรงเรียนประถมศึกษาขนาดกลาง และนักเรียนได้รับรางวัลพระราชทานระดับประถมศึกษา
4. สภาพแวดล้อมของโรงเรียน พบว่า โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมให้นักเรียนมีความสุข มีการจัดแหล่งเรียนรู้ครบทุกสาระการเรียนรู้ เป็นโรงเรียนน่าเรียน น่าอยู่ ส่งผลให้โรงเรียนได้รับพระราชทานโล่จากพระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชาทินัดดามาตุ โครงการโรงเรียนสร้างสรรค์ ครั้งที่ 4
5. กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรม โรงเรียนใช้การปลุกฝังวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่พึงประสงค์แก่ผู้เรียน มีการจัดการเรียนการสอนวัฒนธรรมท้องถิ่นละครชาตรีเท่งตุ๊ก ทุกชั้นเรียน ชำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ละครชาตรีเท่งตุ๊กอยู่คู่ชุมชนตะกาดเง้ามาได้นานทุกวันนี้ และเป็นการดอกร้าให้ผู้เรียนประพุดติติ จนเกิดเป็นแบบแผนการดำรงชีวิตของคน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และปัญหาสังคมที่รุมเร้าชุมชนให้สามารถยืนอยู่ได้อย่างภาคภูมิใจ

แนวคิดและทฤษฎีในการสร้างรูปแบบ

ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ

รูปแบบเป็นอีกคำหนึ่งที่ใช้ตรงกันกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Model” ขณะเดียวกันคำนี้แปลภาษาไทยและนำมาใช้ในวงวิชาการอยู่หลายคำนอกเหนือจากคำว่า “รูปแบบ” เช่น ตัวแบบ ต้นแบบ หรือแบบจำลอง เป็นต้น แต่ทั้งหมดจะหมายถึงสิ่งจำลองจากของจริง เช่น เครื่องบินจำลอง ตัวแบบในการออกแบบรถยนต์รุ่นใหม่ แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ในการคำนวณผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือรูปแบบการบริหารการศึกษา เป็นต้น

พจนานุกรม Contemporary English (Longman, 1981, p. 887) ให้ความหมายคำว่า Model ไว้สามลักษณะใหญ่ คือ 1) Model ในความหมายว่าเป็นแบบย่อส่วนของของจริง ตรงกับความหมายในภาษาไทยว่า แบบจำลองของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น บ้านจำลองหรือเรือจำลอง เป็นต้น 2) Model ที่หมายถึงสิ่งของหรือคนที่เป็นต้นแบบ เช่น ครูต้นแบบ นักเดินแบบ หรือแม่แบบ ในการพิมพ์ภาพ เป็นต้น และ 3) แบบหรือรุ่นของผลิตภัณฑ์

สมาน อัสวภูมิ (2537, หน้า 13) ได้กล่าวไว้ว่า รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่าย หรือย่อส่วน (Simplified Form) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษา และพัฒนาขึ้นมา เพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

บุญชม ศรีสะอาด (2552, หน้า 5) ให้ความหมายว่า รูปแบบ หมายถึง โครงสร้าง ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ผู้วิจัยสามารถใช้รูปแบบ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือในระบบต่าง ๆ อธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ

กู๊ด (Good, 1973, p. 8) รวบรวมความหมายไว้ 4 ความหมาย คือ

1. หมายถึงแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ
2. หมายถึงตัวอย่างเพื่อเลียนแบบ เช่น ตัวอย่างในการออกเสียง ตัวอย่างในการเป็นครูที่ดี
3. หมายถึงแผนภูมิ หรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลักการ หรือ

แนวคิด

4. หมายถึง ชุดของปัจจัย หรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งรวมถึงตัวแปรประกอบ หรือ สัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจจะเป็นแบบสูตรคณิตศาสตร์ หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้

จากความหมายของ Model ข้างต้นจะเห็นได้ว่า Model ในการบริหารน่าจะใช้คำว่า “รูปแบบ” มากกว่าคำอื่น เพราะเป็นแนวปฏิบัติที่ใช้เป็นแบบในการปฏิบัติ หรือทำซ้ำ เช่น รูปแบบ

ตามสถานการณ์ของ บราวน์ และ โมเบอร์ (Brown & Moberg 1980, p. 52) หรือรูปแบบการควบคุม วิทยานิพนธ์ของ บุญชม ศรีสะอาด (2552, หน้า 52) เป็นต้น

ชวินเรียน และบราโด (Schwinrean & Bardo, 1982, p. 529) กล่าวถึงรูปแบบทาง สังคมศาสตร์ไว้ว่าเป็นชุดของข้อความ (A Set of Statement) เชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ ที่เราสนใจ เพื่อใช้ในการนิยามคุณลักษณะ หรือบรรยายคุณสมบัติของสิ่งนั้น ส่วน สโตน และ เวนเคิล (Stone & Wankel, 1986, p. 256) รูปแบบเป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์เพื่อช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนให้ง่ายขึ้น และ วิล (Will, 1968, p. 75) กล่าวว่ารูปแบบเป็นการสร้าง ระบบทางความคิดเกี่ยวกับชุดประสบการณ์ โดยอาศัยหลักเหตุผลของระบบรูปนัย และมีจุดมุ่งหมายเพื่อการทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยามความสัมพันธ์ และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง

ประเภทของรูปแบบ

นักวิชาการต่าง ๆ ได้แบ่งประเภทของรูปแบบไว้หลายลักษณะซึ่งแตกต่างกันไป เช่น คีเวส (Keeves, 1988 cited in Sallis, 2002, pp. 561-565) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบทางการศึกษา และสังคมศาสตร์ไว้ 4 ประเภท คือ

1. Analogue Model เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็น รูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม
2. Semantic Model เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และ ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น ๆ
3. Mathematical Model เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดง ความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย
4. Causal Model เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis และ หลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุ และผลที่เกิดขึ้น จอยซ์ และเวลล์ (Joyce & Weil, 1986, pp. 106-108) ได้ศึกษาและจัดแบ่งประเภท ของรูปแบบตามแนวคิด หลักการ หรือทฤษฎี ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนี้ ๆ และได้ แบ่งกลุ่มรูปแบบเอาไว้ 4 รูปแบบ คือ

1. Information-processing Model เป็นรูปแบบการสอนที่ยึดหลักความสามารถใน กระบวนการประมวลข้อมูล และแนวทางในการปรับปรุงวิธีการจัดการกับข้อมูลให้มีประสิทธิภาพ ยิ่งขึ้น

2. Personal Model เป็นรูปแบบให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลและการพัฒนาบุคคลเฉพาะราย โดยมุ่งเน้นกระบวนการที่แต่ละบุคคลจัดระบบและปฏิบัติต่อสรรพสิ่ง (Reality)ทั้งหลาย

3. Social Interaction Model เป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและบุคคลต่อสังคม

4. Behavior Model เป็นกลุ่มของรูปแบบที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบ จุดเน้นที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตได้มากกว่าการพัฒนาโครงสร้างทางจิตวิทยา และพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตได้

จากลักษณะการแบ่งประเภทของรูปแบบของนักวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าการแบ่งประเภทของรูปแบบตามแนวคิดที่หนึ่งนั้นบอกให้ทราบถึงลักษณะ การเขียนรูปแบบว่ามีลักษณะ ส่วนการแบ่งประเภทของรูปแบบในแบบที่สองและสามนั้น เป็นการแบ่งประเภทของรูปแบบตามแนวคิดพื้นฐานในการเสนอรูปแบบในการบรรยาย อธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ เป็นหลักองค์ประกอบของรูปแบบ

กลไกของรูปแบบเป็นองค์ประกอบของระบบงานที่มีความเป็นอิสระจากกันและกัน แต่ทำงานสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกันในการทำงานตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบที่ครอบคลุมงานทั้งระบบองค์การหรืองานบางส่วนของระบบองค์การก็ตาม ผู้ออกแบบไม่สามารถที่จะออกแบบองค์ประกอบย่อยของระบบนั้น ๆ ได้ทั้งหมด เพราะจะมีรายละเอียดและความสลับซับซ้อนมากเกินไป ดังนั้น ในการออกแบบรูปแบบการบริหารจึงกำหนดเฉพาะองค์ประกอบสำคัญของระบบนั้น ๆ เท่านั้น โดยมีสมมติฐานว่าหากองค์ประกอบเหล่านั้น ทำหน้าที่ตามที่ออกแบบไว้แล้ว การดำเนินงานขององค์การจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ค่อนข้างจะแน่นอน ข้อสำคัญผู้ออกแบบรูปแบบต้องอธิบายองค์ประกอบที่กำหนดไว้ให้ชัดเจนว่า องค์ประกอบนั้น ๆ คือ อะไร มีลักษณะอย่างไร ทำหน้าที่อะไร สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบย่อยอื่นอย่างไร และองค์ประกอบที่กำหนดขึ้นทั้งหมดทำหน้าที่ร่วมกันอย่างไร เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ไม่ว่านักออกแบบรูปแบบการบริหารจะมีวัตถุประสงค์อย่างไรและมีองค์ประกอบอะไรบ้าง องค์ประกอบของรูปแบบบริหารควรจะครอบคลุมลักษณะสำคัญของการบริหารในประเด็นต่อไปนี้ (สมาน อัสวภูมิ, 2551, หน้า 37-51)

1. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการตัดสินใจในการบริหาร หมายถึง ระบบข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ ระบบและรูปแบบการบริหารงานในองค์การ

2. องค์ประกอบการบริหารควรมีกฎไกการบริหารงานภายใน หมายถึง ระบบงานและระบบคนในองค์กร การไหลเวียนของงาน ขอบเขตอำนาจหน้าที่และความสัมพันธ์ของหน่วยงานย่อยในองค์กร และกระบวนการบริหารงานทั้งในระดับองค์กรและหน่วยงานย่อยในองค์กร

3. องค์ประกอบการบริหารควรมีกฎไกการบริหารความสัมพันธ์ภายนอก หมายถึง ระบบงาน อำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรับผิดชอบ กำหนดขอบเขตของหน่วยงานและบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง กำหนดกระบวนการและวิธีการดำเนินงานความสัมพันธ์กับหน่วยงานและบุคคลภายนอก

4. องค์ประกอบการบริหารควรมีกฎไกตรวจสอบผลการดำเนินงานและการปรับตัว หมายถึง ระบบงาน ระบบคน ขอบเขตอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรับผิดชอบ กระบวนการและวิธีการดำเนินงานเพื่อตรวจสอบผลการดำเนินงานขององค์กรและดำเนินการแก้ไข เพื่อให้องค์กรมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

5. องค์ประกอบการบริหารควรมีกฎไกการบำรุงและพัฒนาทรัพยากรองค์กร หมายถึง ระบบและกระบวนการในการดำเนินงานเพื่อการบำรุงและพัฒนาทรัพยากรองค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรเทคโนโลยีและทรัพยากรบุคคลขององค์กร

การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบ

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบส่วนใหญ่จะเน้นการศึกษาสภาพปัจจุบันของรูปแบบนั้น และการนำเสนอรูปแบบที่สร้างขึ้นเท่านั้น ส่วนการพัฒนาแบบการครบวงจร กล่าวคือ มีการนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้เต็มรูปแบบ มีการควบคุมตัวแปรอย่างเข้มข้นตามแบบการวิจัยเชิงทดลองนั้นยังไม่พบรายงาน แต่ส่วนใหญ่เป็นการทดลองภาคสนามในลักษณะการทำโครงการนำร่อง อย่างไรก็ตามโดยหลักทฤษฎีแล้วการทดลองในสภาพจริงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอแนวคิดและแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบไว้ 3 แบบ (สมาน อัสวภูมิ, 2537, หน้า 71-75) ดังนี้คือ

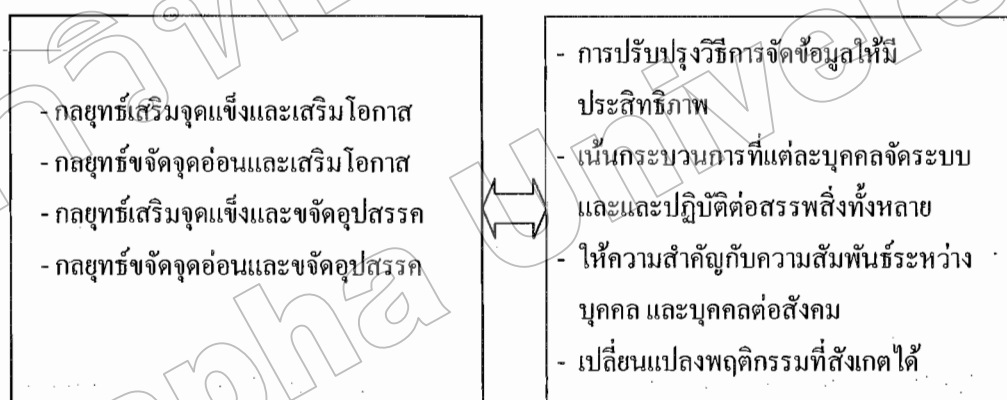
1. การศึกษารูปแบบ หมายถึง การศึกษาสภาพปัจจุบันของรูปแบบนั้น ๆ ตามกรอบรูปแบบที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ว่ามีสภาพอย่างไร ซึ่งอาจจะดำเนินการได้ทั้งโดยวิธีการสำรวจความคิดเห็น หรือการศึกษาสภาพจริงในภาคสนาม

2. การนำเสนอรูปแบบ หมายถึง การวิจัยที่นอกจากจะศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาของรูปแบบปัจจุบันแล้ว ผู้วิจัยยังต้องออกแบบและนำเสนอรูปแบบใหม่ เพื่อให้ได้รูปแบบการดำเนินงานหรือการบริหารที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ แต่การวิจัยเพื่อนำเสนอรูปแบบนี้ผู้วิจัยไม่ต้องทดลองใช้รูปแบบ เพียงแต่จัดโอกาสในการนำเสนอรูปแบบเพื่อการพิจารณาของผู้เกี่ยวข้องในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเท่านั้น เช่น การนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการพิจารณาและประเมินในรูปแบบของ

แบบสอบถาม หรือในรูปแบบการประชุมสัมมนา การนำเสนอรูปแบบ ให้ผู้ปฏิบัติประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ตลอดจนการให้ข้อความคิดเห็นข้อเสนอแนะเท่านั้น การรายงานผลการวิจัยจะนำเสนอทั้งส่วนที่เป็นการศึกษาสภาพปัจจุบันของรูปแบบ การออกแบบรูปแบบ และผลการนำเสนอรูปแบบด้วย

3. การพัฒนารูปแบบ หมายถึง การวิจัยที่ผู้วิจัยต้องดำเนินการทั้งสามส่วน คือ การศึกษารูปแบบ การออกแบบรูปแบบใหม่ และการนำรูปแบบใหม่ไปทดลองใช้ในสภาพจริง ซึ่งจะเป็นการทดลองใช้ตามสภาพจริงโดยไม่ต้องควบคุมตัวแปรอย่างเข้มงวดมากนักหรือทดลองตามแบบการวิจัยทดลองที่แท้จริงก็ได้ และรายงานผลการทดลองใช้ ส่วนจะมีการทดลองใช้รูปแบบจะมีการดำเนินการที่รอบ ในลักษณะการวิจัยและพัฒนานั้นก็แล้วแต่โครงการวิจัยนั้น

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การประยุกต์แนวทางของ จอยซ์ และเวลส์ (1986, pp. 106-108) ร่วมกับการสร้างกลยุทธ์ของ ศักดิ์ชาย สิกขา (2545, หน้า 105) ดังนี้



ภาพที่ 9 กลยุทธ์การสร้างรูปแบบ

การวิจัยเชิงคุณภาพ

ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ

แม้จะยังไม่มีข้อยุติที่อาจรับกันได้โดยนักวิจัยทุกคนว่าการวิจัยเชิงคุณภาพคืออะไร แต่คำอธิบายเบื้องต้นที่พอจะเป็นที่เข้าใจได้ของการวิจัยชนิดนี้ คือ

สุภากร จันทวานิช (2551, หน้า 2) ให้ความหมายการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การศึกษาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น เป็นการแสวงหาความรู้โดยเน้นความสำคัญของข้อมูลด้านความรู้สึคนึกคิด การให้ความหมายหรือการให้นิยามสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนการกำหนดค่านิยมและอุดมการณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้น ๆ

นิสา ชูโต (2551, หน้า 25) ให้ความหมายการวิจัยเชิงคุณภาพว่า การ “วิจัยเชิงคุณภาพ” เป็นชื่อร่วมของการวิจัยหลายสาขาวิชาและเป็นวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม (Social Phenomena) การค้นหาและให้ความหมาย (Meaning) ของผู้เคยมีหรือผ่านประสบการณ์ดังกล่าวซึ่งเป็นความจริง (Social Reality) ของบุคคลนั้น ๆ เป็นเรื่องของ “กระบวนการ” (Process) ตลอดจนถึงการสร้างทฤษฎี (Theory Building)

เก็จกนก เอื้อวงศ์ (2553, หน้า 59) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพว่าเป็นกระบวนการอุปนัย (Inductive) ที่อาศัยข้อเท็จจริงหรือข้อมูลต่าง ๆ เชิงคุณลักษณะ เพื่อสร้างเป็นข้อสรุปหรือกฎเกณฑ์ ซึ่งหมายถึง ใช้เหตุผลส่วนย่อยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ศึกษาแล้วสังเคราะห์ในภาพรวม (Holistic) เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในประเด็นที่ศึกษา

สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ หมายถึง เป็นการแสวงหาความรู้และเป็นวิธีวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น แล้วสังเคราะห์เป็นภาพรวม

ลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ

สุภาวศ จันทวานิช (2551, หน้า 45) ได้กล่าวถึงลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

ประการแรก วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีวิจัยเพื่อศึกษาเรื่องเกี่ยวกับสังคมและมนุษย์ในสังคม ไม่ใช่การศึกษาเกี่ยวกับโลกกายภาพและชีวภาพ แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโลกสังคมและวัฒนธรรม

ประการที่สอง ข้อมูลที่การวิจัยชนิดนี้ถือว่าสำคัญยิ่ง จะขาดเสียมิได้คือข้อมูลที่เป็นความรู้สึกนึกคิด การให้ความหมายหรือการกำหนดนิยามของสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนค่านิยมและอุดมการณ์ของบุคคลอย่างที่เขายึดถือกันอยู่เป็นข้อมูลแบบคนใน (Insider) ข้อมูลเช่นนี้เป็นข้อมูลในแง่วัฒนธรรม

ลักษณะประการที่สาม ของความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นเรื่องการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) วิธีการแบบอุปนัย คือ วิธีการสร้างข้อสรุปทั่วไปที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรตั้งแต่สองตัวขึ้นไป โดยใช้วิธีการสังเกตเชิงประจักษ์ (Empirical Observation) การสร้างข้อสรุปนี้ทำโดยใช้กรณีศึกษา (Case) หรือแหล่งข้อมูลเฉพาะจำนวนหนึ่งเป็นหลัก เป็นการกล่าวอ้างความจริงทั่วไป (General) จากความจริงเฉพาะ (Particular) ชุดหนึ่ง ตรงกันข้ามกับวิธีแบบนิรนัย ซึ่งกล่าวอ้างหรือสรุปความจริงเฉพาะอันหนึ่งจากความจริงทั่วไปหรือทฤษฎีที่นักวิจัยใช้เป็นฐาน

วิธีในการวิจัยเชิงคุณภาพ

นิสา ชูโต (2551, หน้า 29-34) ได้กล่าวถึงวิธีในการวิจัยเชิงคุณภาพว่า การวิจัยไม่ว่าจะใช้กระบวนการทัศน์ใด ๆ ก็ตามจะต้องเป็นงานที่ผู้วิจัยเอาใจใส่จริง ๆ จัง ๆ (Serious) ทำงานเป็นระบบ (Systematically) ไม่ใช่เป็นข้ออ้างว่า เพราะไม่มีความสามารถทางสถิติแล้วจึงทำวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะมนุษย์ที่ไม่มีความสามารถเข้าใจตรรกะที่เป็นตัวเลขแล้ว จะเข้าใจตรรกะที่เป็นภาษาได้อย่างไร ผลการวิจัยที่จะให้แนวคิดใหม่ ๆ ที่สร้างสรรค์นั้นก็คงจะเกิดขึ้นมิได้

การใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ในการแสวงหาความรู้ ความจริงทางสังคมเกี่ยวกับ พฤติกรรมมนุษย์ ความรู้สึก โลกทัศน์ ความหมาย การตีความ การเรียนรู้ของมนุษย์ในบริบทของ วัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งมีความสลับซับซ้อนและเป็นพลวัต (Dynamics) มนุษย์เท่านั้นที่จะเข้าใจกันเอง ได้ ถ้าเข้าไปใกล้ชีวิตอยู่ในสภาพการณ์ (สนาม) นั้น ๆ นานเพียงพอ และเรียนรู้เข้าใจปรากฏการณ์ ต่าง ๆ ได้ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ สนทนาโต้ตอบค้นหาความจริงจากบุคคลและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ ดังนั้น วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นวิธีการวิจัยที่ประกอบด้วยยุทธวิธีต่าง ๆ ดังนี้

1. เป็นการวิจัยในสภาพธรรมชาติของปัญหาที่เกิดขึ้นจริง โดยไม่มีการจัดกระทำ ควบคุม หรือปรับเปลี่ยนสภาพการณ์ให้ผิดแปลกแตกต่างไปอย่างที่เคยเป็นอยู่ (วิธีการวิจัยแบบนี้ จึงได้อีกชื่อหนึ่งว่าการวิจัยเชิงธรรมชาติ)
2. ผู้วิจัยใช้วิธีค้นหา สรุปข้อความจริงด้วยตรรกะแบบอุปนัย (Induction) คือ ไม่มีข้อตกลงเบื้องต้นมาก่อนเกี่ยวกับสภาพการณ์ที่เข้าไปศึกษา-แต่จะเข้าไปสังเกต เฝ้าดูเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง แล้วจึงสร้างรูปแบบสรุปความเข้าใจจากข้อมูล ซึ่งได้จากการที่นักวิจัยเข้าไปใกล้ชีวิตกับสภาพการณ์ ที่ต้องการศึกษาด้วยตนเอง ทำความรู้จักกับแหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคลโดยตรง ใช้ช่วงระยะเวลาที่เก็บ ข้อมูล สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล จนกระทั่งเกิดความไว้วางใจ เชื่อใจ ยอมเปิดเผยข้อมูล ความรู้สึก และความลับต่าง ๆ ฯลฯ การค้นหา ความจริงเช่นนี้ต้องใช้ระยะเวลาพอควร จึงจะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้
3. มองภาพรวมรอบด้าน (Holistic Perspective) ผู้วิจัยเน้นความเข้าใจภาพรวมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นสภาพการณ์ความเกี่ยวข้องของสิ่งต่าง ๆ ในบริบท ความซับซ้อนและความแปลกแตกต่าง ของความประเพณีของบุคคล ฯลฯ โดยไม่มองเป็นส่วน ๆ แยกออกจากกัน แต่จะศึกษาดูแต่ละส่วนใน ภาพรวมทั้งหมดของบุคคล ชุมชน องค์กร วัฒนธรรม ฯลฯ เพื่อให้เกิดความเข้าใจหน้าที่ของแต่ละ ส่วนในภาพรวม
4. เน้นข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ มีข้อมูลรายละเอียดครอบคลุม ครอบคลุม ซึ่งมีทั้งการพรรณนา เกี่ยวกับข้อมูลเชิงคุณภาพ (เจงนั๊บไม่ได้) ข้อมูลเจาะลึก มีมุมมองด้านต่าง ๆ ของบุคคล การอ้างคำ ภาษาพูดตรง และประสบการณ์ตรงของบุคคลต่าง ๆ ที่ให้ข้อมูลเป็นการใช้ข้อมูลทุกด้านและ ทุกแง่มุม ซึ่งรวมถึงการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณ (เจงนั๊บได้) ด้วยเช่นกัน

5. เน้นกระบวนการพลวัต (Dynamics) เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นของส่วนบุคคลและวัฒนธรรมส่วนรวม หรือจากกรณีศึกษาเฉพาะก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจ “สภาพการณ์” หรือ “กรณีศึกษา” อย่างลึกซึ้ง

6. เน้นเกี่ยวกับบริบท (Contextual) ฉาก สถานที่ เวลา รวมทั้งแง่มุมทางประวัติศาสตร์ วิวัฒนาการของสิ่งต่าง ๆ อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องไปยังความหมายและการตีความเกี่ยวกับความจริง การเน้น “ความจริง” ในความแตกต่างเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณีเกี่ยวกับรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจงของสิ่งที่ศึกษา อาจวิเคราะห์ผลร่วมได้ หากมีการศึกษาหลายแหล่งและหลายกรณี (Multiple-sites/ cases)

7. วิธีการวิจัยมีความยืดหยุ่นสูง ในที่นี้มีได้หมายความว่าไม่มีการวางแผน นักวิจัยอาจวางแผนและกำหนดยุทธวิธีไว้ว่า จะเข้าไปในสนามวิจัยเมื่อไร สัมภาษณ์ สักเกตเวลาใด แต่เมื่อเข้าไปจริง ๆ แล้วพบปัญหาที่ต้องมีปฏิภาณฉับไว รับแก้ไข ปรับแผนใช้วิธีการหาข้อมูลหลาย ๆ วิธี จนกว่าจะได้ข้อมูลที่มีความหมายนั่นเอง

8. เน้นเรื่องความรู้สึกร่วมและความเข้าใจ (Empathy and Insight) ความรู้สึกสึกร่วมคือการที่ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ให้ข้อมูล จนกระทั่งเกิดความรู้ความเข้าใจ (Insight) เกี่ยวกับสภาพความรู้ ประสบการณ์ และมุมมองของผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนเข้าใจคำอธิบาย ความหมายและโลกของผู้ให้ข้อมูลได้ โดยยึดหลักจริยธรรมและจรรยาบรรณต่อผู้ให้ข้อมูล เป็นสำคัญ

9. คุณภาพของผู้วิจัย คือ นักวิจัยต้องมีความสามารถ ความชำนาญ ในการเก็บข้อมูลและการเขียน มีประสบการณ์และมุมมองที่ปราศจากอคติ รวมทั้งการสร้างความรู้สึกร่วม จนสามารถเกิดการเรียนรู้ระหว่างทำการวิจัย มีความละเอียดอ่อนในการวิเคราะห์ บูรณาการ ผสมผสานแนวคิด ทฤษฎี และจินตนาการที่ก้าวไกลมากไปกว่าโลกส่วนตัวของนักวิจัย เพราะนักวิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการวิจัย ดังนั้น คุณภาพของการวิจัยย่อมขึ้นกับคุณภาพของนักวิจัยโดยตรง

ในทางปฏิบัติ นอกจากวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจะเป็นการวิจัยที่มีระบบระเบียบ (Systematic) แล้ว ประเด็นปัญหาการวิจัย จะต้องไม่เพียงแต่สำรวจ ให้ความหมาย คำอธิบาย เฉพาะบริบท ธรรมดา ๆ เท่านั้น แต่ผู้วิจัยจะต้องค้นคิดอย่างจริงจัง อดทน เพื่อให้รายละเอียดทางสังคมที่ลึกซึ้ง สามารถจะดับกระหายทางสติปัญญา (Intellectual Puzzle) ได้ด้วย นั่นคือ การวิจัยเชิงคุณภาพ จะต้องมียุทธวิธีที่ยืดหยุ่นแต่จริงจัง และอ่อนไหวไปตามบริบทและมีคุณภาพเพื่อก่อให้เกิดความเชื่อถือและไว้วางใจในคุณภาพของการวิจัยได้ (Trustworthiness)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพมีข้อมูลเป็นเชิงคุณลักษณะที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม บริบททางสังคมหรือวัฒนธรรม ความรู้สึกนึกคิด การให้ความหมายหรือคุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนค่านิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคล ผู้วิจัยจึงต้องใช้การบันทึกข้อมูลแบบพรรณนา ซึ่งผู้วิจัยต้องออกไปสัมผัสเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองและต้องใช้ระยะเวลาเพราะต้องสร้างความคุ้นเคยสนิทสนมกับกลุ่มเป้าหมายก่อน โดยทั่วไป เทคนิควิธีการเก็บข้อมูลที่ใช้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพคือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ซึ่งจะกล่าวพอสังเขปดังนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ผู้วิจัย ใช้ภาษาในการสื่อสาร พูดคุย เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านต่าง ๆ ทั้งข้อเท็จจริง ข้อมูลความคิดเห็นและเจตคติ รูปแบบการสัมภาษณ์นั้นมีตั้งแต่การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการที่ใช้คำถามทั้งที่มีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง และไม่เป็นทางการที่ใช้การพูดคุยอย่างเป็นกันเองเพื่อค้นหาความจริงจากผู้ให้สัมภาษณ์ โดยปรกติการสัมภาษณ์ประเภทนี้มักจะใช้ศึกษาในประชากรกลุ่มเล็ก ๆ อาศัยความสามารถพิเศษของผู้สัมภาษณ์เพื่อค้นหารายละเอียดในประเด็นที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็น ให้คำอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับความสำคัญของเรื่องและสถานการณ์ ตลอดจนความเชื่อและความหมายในแง่มุมต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ผู้วิจัย ได้จากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นที่เฉพาะเจาะจง โดยส่วนใหญ่ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเพื่อคอยจุดประเด็นและชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิด และแสดงความคิดเห็นต่อประเด็น การสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง ตามปรกติมีผู้เข้าร่วมการสนทนา ในแต่ละกลุ่มประมาณ 6-10 คน ซึ่งคัดเลือกมาจากประชากรเป้าหมายที่กำหนดไว้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ในการนี้ผู้วิจัยตีความข้อมูลที่ได้จากคำพูด ความรู้สึกหรือความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล โดยการจำแนกและจัดระบบข้อมูลให้เป็นเชิงรูปธรรมย่อย ๆ เพื่อตอบคำถามว่า มีอะไรเกิดขึ้น เป็นอย่างไร และเปรียบเทียบหาความสัมพันธ์ของข้อมูล พร้อมทั้งเชื่อมโยงลักษณะร่วมที่พบกับแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษาไว้ เพื่อให้ความหมายแก่ข้อค้นพบที่ได้ โดยใช้วิธีการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) หากเป็นการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ก็จะใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) นักวิจัยเชิงคุณภาพไม่ได้ให้ความสำคัญกับการใช้เครื่องมือทางสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล หรือถ้าใช้ก็เพื่อรวบรวมจัดหมวดหมู่ของข้อมูลให้เป็นระบบซึ่งช่วยให้ง่ายต่อการมองหาความสัมพันธ์ของตัวแปรมากขึ้น

ความหมายของการเชื่อถือและไว้วางใจในคุณภาพของการวิจัย (Trustworthiness) ในบริบทของการวิจัยเชิงคุณภาพ มีดังนี้

ความเชื่อถือได้ (Credibility) หมายถึง การตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล และการตีความของผู้วิจัยเกี่ยวกับความจริงระดับต่าง ๆ กับความคิดของผู้ให้ข้อมูลว่าสอดคล้องต้องกันหรือไม่ สิ่งที่นักวิจัยควรจะทำเพื่อเพิ่มความเชื่อถือได้ของการวิจัยมีหลายวิธี ได้แก่

ก. อยู่ในสนามเป็นระยะเวลานาน นานจนสามารถจัดอคติและตรวจสอบความเข้าใจในประเด็นสำคัญ ๆ ให้ถูกต้อง

ข. สังเกตอย่างจริงจัง เพื่อทำความเข้าใจคุณลักษณะสำคัญที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ปกติหรือผิดปกติ พร้อมทั้งทำความเข้าใจความหมายของเหตุการณ์นั้น ๆ

ค. ถ่ายทอดเล่า ตรวจสอบระหว่างเพื่อนร่วมวิจัย เพื่อความแจ่มแจ้งและพัฒนาการของความเข้าใจ ปรีกษาหรือเกี่ยวกับแนวทางการวิจัย รวมทั้งบอกเล่าปรับทุกข์ ช่วยแก้ไขปัญหาดัง ๆ ซึ่งกันและกันทั้งปัญหาส่วนตัวและปัญหาทางปัญญา

ง. ตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) (Denzin, 1978, pp. 5-9) คือ การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่มาต่าง ๆ กัน (Data Triangulation) เพื่อให้ได้คำอธิบายในหลายสภาพการณ์ หลายช่วงเวลา ในมิติต่าง ๆ กัน หรือจากผู้สืบสวนหลายคน หลายกลุ่ม (Investigation Triangulation) หรือการสังเกตสนามหลาย ๆ ครั้ง และประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อจะทำได้ลดความลำเอียงส่วนตัวลงได้ การใช้มุมมองจากหลายทฤษฎี (Theory Triangulation) อันหมายถึง การที่นักวิจัยมองข้อมูลด้วยสมมติฐานจากหลายทฤษฎีด้วยความยุติธรรมว่าควรสรุปเป็นทฤษฎีใดจากข้อมูลรูปธรรมนั้น ๆ และประการสุดท้ายคือ การตรวจสอบจากหลายวิธีวิจัย (Methodological Triangulation) เช่น การใช้วิธีการสังเกตร่วมกับการสัมภาษณ์ เป็นต้น

ในการตรวจสอบแบบสามเส้า อาจมีจุดตรึงสอง-สาม-สี่-ห้าแหล่งก็ได้ การตรวจสอบแบบสามเส้านี้ เป็นการเรียกชื่อที่ถ่ายทอดจากแนวคิดของการสำรวจทิศทางหรือระบุพิภพในการเดินเรือ ซึ่งถ้ารู้จุดตรึงบนแผนที่สองจุดแล้วลากเส้นจากจุดทั้งสองมาตัดกันก็จะได้ทิศทางหรือถ้ารู้จุดตรึงเพียงจุดเดียว ผู้สังเกตก็จะรู้ว่าเราควรจะอยู่ในทิศทางระนาบใดของเส้นนั้น ๆ วิธีการตรวจสอบสามเส้านี้ เปรียบเสมือนการตรึงความเป็นจริง ณ จุดหนึ่ง แล้วจะสามารถสืบสาวถึงความจริงอื่น ๆ ทางสังคม ด้วยวิธีการวิจัยทางสังคมหลาย ๆ วิธี

จ. มีสารสนเทศต่าง ๆ ครอบคลุมเพียงพอ ทั้งเอกสาร ภาพถ่าย รูปภาพ เทป วีดีโอ ฯลฯ สารสนเทศต่าง ๆ เหล่านี้ต้องตรวจสอบความถูกต้องก่อนใช้เป็นหลักฐานอ้างอิง

ฉ. ข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการวิจัย และการตีความเรื่องราวต่าง ๆ จะต้องผ่านการตรวจสอบเป็นระยะ ๆ โดยผู้เกี่ยวข้องทุกขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบการศึกษาวิจัย

การพึ่งพิงกับเกณฑ์อื่น (Dependability) หมายถึง การใช้วิธีการหลายวิธีเข้าร่วมกัน ตรวจสอบความตรงของข้อมูล ของแนวคิดทฤษฎี ซึ่งอาจให้นักวิจัยหลายคนร่วมสังเกตสิ่งเดียวกัน เพื่อความผลลัพธ์ที่เกิดจะไปในทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกัน ฯลฯ อันเป็นแบบอย่างหนึ่งของการตรวจสอบแบบสามเส้านั่นเอง

การถ่ายโอนผลการวิจัย (Transferability) หมายถึง ความสามารถอ้างผลการวิจัยไปยังสภาพการณ์ในบริบทที่คล้ายคลึงกัน จึงควรใช้กลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sample) ที่ครอบคลุมแนวคิดและมุมมองของทฤษฎีที่กำลังจะเกิดจากข้อมูลที่ได้จากสนาม (Grounded Theory) ค้นหาข้อสมมติในทฤษฎีทุก ๆ ด้านอย่างครบถ้วน เพื่อสรุปคำตอบของสมมติฐานที่วางไว้แล้วสร้างแนวทางหรือรูปแบบ อันอาจทำให้เกิดการถ่ายโอนผลวิจัยไปสู่บริบทอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกันได้

การยืนยันผลการวิจัย (Confirm Ability) หมายถึง ความสามารถในการยืนยันผลอันเกิดจากข้อมูล ด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ในหลาย ๆ ด้าน เช่น ตรวจสอบแนวคิด สมมติฐาน เปรียบเทียบกับงานวิจัยของคนอื่นที่ทำเรื่องคล้ายคลึงกัน บันทึกสาเหตุและเหตุผล แนวทางในการมองปัญหาของผู้วิจัย รวมทั้งการตรวจสอบแนวคิดกับผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คน

แนวคิดและวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นวิธีการเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของวิธีการ การวิจัยเชิงธรรมชาติหรือการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งแม้ว่าจะเพิ่มความเชื่อถือทุก ๆ ประเด็นได้หมด ก็มิได้หมายความว่าความเชื่อถือจะเกิดโดยอัตโนมัติ แท้จริงแล้วการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ใช้วิธีการเขียนจูงใจผู้อ่านให้เกิดความเข้าใจและเห็นความหมายทางสังคมได้อย่างชัดเจน สิ่งเหล่านี้จะเกิดมากน้อยเพียงใดนั้นย่อมจะขึ้นอยู่กับผู้อ่าน (Audience) ด้วยเช่นกัน เนื่องจากผู้อ่านเองย่อมจะมีความเคยชินส่วนตัว และมีความโน้มเอียงที่จะเห็นดีเห็นงามกับแนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative) มากกว่า (บุญธรรม กิจปริดาภิสุทธิ, 2551, หน้า 161)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

อุทัย บุญประเสริฐ (2542, หน้า 4-5) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการบริหารและการจัดการศึกษาในรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management) มีวัตถุประสงค์เพื่อวิจัยเอกสารแนวทางการบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานทั้งต่างประเทศและในประเทศไทย ศึกษา/วิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษา วิเคราะห์และเสนอแนวทางการบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานทั้งในประเทศและต่างประเทศ ผลการวิจัยพบว่า

ปัจจัยที่เอื้อและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการนำรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไปใช้ ปัจจัยที่เอื้อ ได้แก่ 1) การกระจายอำนาจหน้าที่ การบริหารจากหน่วยงานบริหารส่วนกลางไปยังคณะกรรมการโรงเรียนอย่างแท้จริง 2) ได้รับการยอมรับจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานส่วนกลาง บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน 3) มีการประชาสัมพันธ์ที่ดี มีระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับรู้ข้อมูลสารสนเทศตรงกัน 4) บุคลากรในสำนักงานเขตการศึกษาและในโรงเรียนจะต้องได้รับการอบรมหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน 5) ทำการฝึกอบรมคณะกรรมการโรงเรียนเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการศึกษา เช่น การทำงานเป็นทีม การประชุม การตัดสินใจสั่งการ นโยบาย การวางแผนปฏิบัติการบริหารการเงิน การบริหารบุคคล การบริหารงานวิชาการ หลักสูตรการเรียนการสอน การประเมินผล เป็นต้น 6) ได้ผู้บริหารโรงเรียนที่มีความรู้ความสามารถและมีภาวะผู้นำที่เหมาะสม พัฒนาความรู้ ทักษะ และภาวะผู้นำให้ผู้บริหารเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) 7) ผู้บริหาร คณะกรรมการโรงเรียน บุคลากรในโรงเรียน รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง และของผู้เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน 8. มีการให้รางวัลสำหรับโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารและจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การเปลี่ยนรูปแบบแต่ไม่เปลี่ยนวิธีการบริหารงานและการทำงาน อำนาจการตัดสินใจผูกขาดอยู่ที่คณะกรรมการโรงเรียน ไม่กระจายไปทั่วโรงเรียน ผู้บริหารยังใช้ความคิดเห็นส่วนตัวในการตัดสินใจ ความขัดแย้งระหว่างผู้บริหาร ครู และคณะกรรมการโรงเรียน ปัญหาที่สำคัญ คือ 1) ใช้เวลาในการทำงานเพิ่มขึ้นในแต่ละวัน และส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาประมาณ 5 ปีขึ้นไป กว่าจะเห็นผล 2) ความคาดหวังของโรงเรียนจะมีมากใน 2 ปีแรก เมื่อมีอุปสรรคและใช้เวลามากจะขาดความกระตือรือร้น 3) คณะกรรมการโรงเรียนบางแห่งยังขาดคุณสมบัติที่เหมาะสม บางชุมชนหาคนมาเป็นกรรมการได้ยาก 4) ความขัดแย้งระหว่างโรงเรียน ครูและชุมชน ข้อเสนอแนะที่สำคัญ คือ 1) รัฐต้องมีความจริงจังในการกระจายอำนาจ ต้องใช้มาตรการทางกฎหมายและทุ้มเทรพียากรให้โรงเรียนมีความสามารถบริหารตนเอง 2) เขตพื้นที่การศึกษาต้องทำหน้าที่ประสานงาน เชื่อมโยง อำนวยความสะดวก สนับสนุน และประชาสัมพันธ์ให้โรงเรียนมีความเข้มแข็งและสามารถบริหารจัดการด้วยตนเองได้ 3) โรงเรียนต้องปรับแนวทางการทำงานใหม่จากการคอยรับนโยบาย และคำสั่งมาเป็นการบริหารจัดการด้วยตนเอง โดยความร่วมมือกับครู ผู้ปกครองและชุมชนต้องพัฒนาคณะกรรมการโรงเรียนให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารโรงเรียนได้ และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการปรับโครงสร้างการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษา ในการดำเนินการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษาอาจทำให้เกิดผลกระทบทางด้านการเมือง การปกครอง การกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ การจัดโครงสร้างองค์การ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์การ

งบประมาณ การต่อต้านของผู้เสียอำนาจ ความพร้อมของหน่วยงานและบุคลากรในส่วนกลางระดับกระทรวง ความพร้อมของสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา การเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ภาระงานของครูและผู้บริหาร การตรวจสอบ เวลา การจัดการเรียนการสอนและผลการเรียน

สรุปผลการวิจัยของ อุทัย บุญประเสริฐ ได้ว่า แนวทางการบริหารและการจัดการศึกษาในรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management) นั้นมีปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการศึกษาในประเทศไทยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้จะต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องบ้าง ซึ่งคาดว่าจะจะเป็นประโยชน์ในอนาคต ทั้งนี้ต้องให้รู้ถึงว่าเป็นนโยบายสำคัญมิฉะนั้นจะทำให้เกิดผลกระทบต่อการบริหารงานของโรงเรียน

สุเทพ บุญประสพ (2545, บทคัดย่อ) ได้วิจัยการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน: กรณีศึกษาเชิงคุณภาพ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน 2) แนวทางการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โรงเรียนและชุมชนที่ใช้ศึกษาเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ผลการวิจัยพบว่า—
1) รูปแบบการบริหารที่โรงเรียนใช้ในการบริหาร ใช้การบริหารโรงเรียนแบบกระจายอำนาจ ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการบริหารจัดการ คณะกรรมการบริหารเป็นคณะกรรมการจากชุมชน รูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนและบริบทของสังคมไทย คือ รูปแบบที่ชุมชนเป็นหลักในการบริหาร ต้องให้บุคลากรในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหาร และโรงเรียนต้องตอบสนองความต้องการของชุมชน 2. แนวทางการบริหารโรงเรียนประกอบด้วย การสร้างกรอบแนวคิดของโรงเรียน คือ การสร้างศรัทธาและความตระหนัก การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมหรือสำรวจตนเองของโรงเรียนเมื่อทราบจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรคแล้วนำข้อมูลและสารสนเทศไปวางแผนในการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพ นำแผน พัฒนาคุณภาพไปสู่การปฏิบัติ โดยมีการกำหนดโครงสร้างตามสายบังคับบัญชา โครงสร้างกะทัดรัด ลดความซ้ำซ้อนของงาน กำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน ทำงานเป็นทีม จัดบุคลากรตามความถนัดและสมัครใจ พัฒนาบุคลากรให้เป็นครูมืออาชีพ มีการนิเทศติดตามผล ประเมินผลตามสภาพที่แท้จริง และรายงานผลให้หน่วยงานต้นสังกัดและสาธารณชนได้รับทราบผลการปฏิบัติงาน

สรุปผลการวิจัยของสุเทพ บุญประสพ ได้ว่า รูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย คือ รูปแบบที่ชุมชนเป็นหลักในการบริหาร และต้องมีการดำเนินงานบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามแนวทางการบริหารครบถ้วน

สมุทพร ชำนาญ (2546, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่บริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารการศึกษา

ขั้นพื้นฐาน ผู้บริหาร โรงเรียน และครูผู้สอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนของรัฐ ผลการศึกษาวิจัย พบว่า รูปแบบการบริหาร โรงเรียนที่บริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่เหมาะสม กับบริบทของสังคมไทย ซึ่งผ่านเกณฑ์การตรวจสอบความเหมาะสมโดยผู้ปฏิบัติในระดับโรงเรียน ปรากฏว่า ด้าน โครงสร้างองค์การ ประกอบด้วยภารกิจ จำนวน 9 ข้อ โดยข้อที่มีความสำคัญ 3 อันดับแรก ได้แก่ การพัฒนาบุคลากร การประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้บริหาร โรงเรียน และ การประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียน ด้านการบริหารงบประมาณ ประกอบด้วย ภารกิจ 8 ข้อ โดยข้อที่มีความสำคัญ 3 อันดับแรก ได้แก่ การกำหนดแผนงาน/ โครงการของโรงเรียน การรายงานผลการดำเนินงานของโรงเรียน การอนุมัติสั่งซื้อและการสั่งจ้างในโรงเรียน ส่วนด้าน การบริหารทั่วไป ประกอบด้วยภารกิจ จำนวน 25 ข้อ โดยข้อที่มีความสำคัญ 3 อันดับแรก ได้แก่ การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของโรงเรียน การจัดทำแผนพัฒนาโรงเรียน การกำหนดนโยบายของโรงเรียน และการจัดทำธรรมนูญของโรงเรียน

สรุปผลการวิจัยของสมุทร ชำนาญ ได้ว่า รูปแบบการบริหาร โรงเรียนที่บริหาร โดยใช้ โรงเรียนเป็นฐานที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย ประกอบด้วย ด้านโครงสร้าง จำนวน 9 ข้อ ด้านการบริหารงบประมาณ จำนวน 8 ข้อ ด้านการบริหารทั่วไป จำนวน 25 ข้อ

สุดา เนตรสว่าง (2549, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและ ชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาการติกลองปฐา ของโรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการให้ความหมายของการธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และศึกษา การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณี “การติกลอง ปฐา” ของครูชาวบ้านให้แก่นักเรียน โรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม ผลการวิจัยพบว่า การให้ความหมาย ของการธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความเชื่อ ความศรัทธา การรวมกลุ่มของคนในชุมชน ความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรม และความร่วมมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของท้องถิ่น การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณี “การติกลองปฐา” ประกอบด้วย การสร้างความรู้ ความเข้าใจร่วมกัน การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมระดมทุน การร่วมติดตามและประเมินผล ร่วมชื่นชมรับประ โยชน์และการกระชับความสัมพันธ์กับชุมชน และโรงเรียน ซึ่งส่วนใหญ่สอดคล้องกับกระบวนการ มีส่วนร่วมแบบ AIC ยกเว้น การสร้าง วิสัยทัศน์ร่วมกันยังไม่มีชัดเจน กระบวนการดังกล่าวจึงสามารถใช้เป็นแนวทางในการธำรงไว้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในกรณีอื่นได้

สรุปผลการวิจัยของสุดา เนตรสว่าง ได้ว่า การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สอดคล้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม AIC และกระบวนการ AIC สามารถใช้เป็นแนวทางใน การธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

สมชาย วาสุกี (2545, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวัฒนธรรมดนตรีของละครชาตรีเท่งตุ๊ก คณะ ส.บัวน้อย อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ในครั้งนี้ เป็นการวิจัยโดยใช้หลักวิชา มานุษยวิทยาการศึกษา โดยมียุคมุ่งหมายดังนี้ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมดนตรีที่เกี่ยวข้องกับละครชาตรีเท่งตุ๊กคณะ ส.บัวน้อย 2) บันทึกโน้ตและวิเคราะห์ทำนองเพลงของละครเท่งตุ๊ก ผลการวิจัยสรุปได้ว่า 1) ละครชาตรีเท่งตุ๊กคณะ ส.บัวน้อย มีนายทิม ภาคกิจ เป็นผู้ก่อตั้งคณะขึ้นที่ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ชื่อ ส.บัวน้อย มาจากนามสกุลสายบัว ซึ่งเป็นชื่อคณะของผู้สืบทอดรุ่นที่ 3 คือ นางเท่ง นายเข็บ สายบัว ปัจจุบันมีนางบุญเรือน สร้อยศรี เป็นหัวหน้าคณะ มีสมาชิก 15 คน จากการศึกษาวัฒนธรรมดนตรีพบว่า เครื่องดนตรีที่ใช้ ได้แก่ โทนชาตรี กลองตุ๊ก ฉิ่ง ฉาบ และกรับ ผู้แสดงแต่งกายชุดพระ-นาง ร้องเป็นต้นเสียงและมีลูกคู่ร้องรับ นักดนตรี แต่งกายสุภาพ บรรเลงดนตรีประกอบการแสดง บทเพลงที่สำคัญ ได้แก่ เพลงโหมโรง เพลงรำสิบสองท่า เพลงรำชัชชาติ และเพลงที่ใช้ในการแสดงละครนิยมแสดงในงานแก้บนและบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2) ทำนองเพลงของละครชาตรีเท่งตุ๊ก ประกอบด้วย การบรรเลงดนตรีล้วน ๆ และเพลงที่มีการขับร้องการบรรเลงดนตรีล้วน ๆ ได้แก่ เพลงโหมโรง และเพลงรำสิบสองท่า ซึ่งเป็นการบรรเลงจังหวะหน้าทับแบบเวียน รูปแบบจังหวะส่วนใหญ่มีความเร็วคงที่ สม่่าเสมอตลอดทั้งเพลง เพลงที่มีการขับร้อง ได้แก่ เพลงรำชัชชาติ และเพลงที่ใช้ในการแสดงละคร ซึ่งโครงสร้างของคำประพันธ์เป็นกลอนดอกสร้อยและกลอนบทละคร ผู้แสดงร้องเป็นต้นเสียงและมีลูกคู่รับ บันไดเสียงที่ใช้เป็นบันไดเสียงแบบ 5 เสียง (Pentatonic) ได้แก่ บันไดเสียงโด เร มี ฟา และซอล รูปแบบทำนองส่วนใหญ่ทำนองเคลื่อนที่สูงขึ้นและต่ำลง สลับเป็นพื้นปลา รูปแบบจังหวะส่วนใหญ่มีความเร็วคงที่ สม่่าเสมอตลอดทั้งเพลง

สรุปผลการวิจัยของสมชาย วาสุกี ได้ว่า ละครชาตรีเท่งตุ๊ก มีผู้สืบทอดวัฒนธรรมมาแล้วไม่ต่ำกว่า 3 รุ่น นิยมแสดงในงานแก้บนและบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย การบรรเลงดนตรีล้วน ๆ และเพลงที่มีการขับร้อง

มาลินี แทนบุญ (2552, หน้า 163) ได้ทำการวิจัยการจัดการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊กของคณะ ส.บัวน้อย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการจัดการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก คณะ ส.บัวน้อย เพื่อจะได้ทราบถึงวิธีการจัดการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊กของคณะ ส.บัวน้อย ผลการวิจัย พบว่า การจัดการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊กคณะ ส.บัวน้อย มีวิธีจัดการเป็นแบบลักษณะของครอบครัว เจ้าของคณะควรใช้หลักในการบริหารจัดการแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก คณะ ส.บัวน้อย ในด้านการบริหารจัดการองค์การ ซึ่งจะเห็นได้ว่า คณะ ส.บัวน้อย มีการฝึกซ้อมผู้แสดงและนักดนตรี ในช่วงที่จะมีการว่าจ้างคณะละครชาตรีเท่งตุ๊ก ส.บัวน้อย ไปแสดงเท่านั้น และยังคงต้องรอเจ้าภาพผู้ว่าจ้างมาหาที่บ้าน โดยขาดการบริหารด้านธุรกิจการตลาดและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ผู้อื่น

ได้ทราบ ซึ่งปัจจุบันนี้ผู้ว่าจ้างส่วนใหญ่ก็จะเป็นหน่วยงานราชการต่าง ๆ เท่านั้น นาน ๆ จะมีเจ้าภาพ จากชาวบ้านสักครั้งหนึ่ง อาจจะทำให้ละครชาตรีเท่งตุ๊ก ของคณะ ส.บัวน้อย ขาดการพัฒนา อาจเสื่อมความนิยม และสูญหายไปในที่สุด

สรุปผลการวิจัยของมาลินี แทนบุญ ได้ว่า การจัดแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊กคณะ ส.บัวน้อย มีวิธีการเป็นแบบลักษณะครอบครัว จะมีการฝึกซ้อมเฉพาะช่วงที่มีการว่าจ้างไปแสดงเท่านั้น ซึ่งทำให้ขาดการพัฒนาและสูญหายไปในที่สุด

ศักดิ์พงษ์ หอมหวล (2547, บทคัดย่อ) ได้ศึกษารูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยชุมชน กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านโนนสูงดอนหลี่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาครั้งนี้ เพื่อค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งศึกษารูปแบบ และวิธีการถ่ายทอดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่เด็กเรียนที่หลากหลายโดยชุมชน กระบวนการพัฒนานักเรียนให้เรียนรู้ตามศักยภาพและเต็มศักยภาพ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นปัจจัยเสริม รูปแบบการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านโนนสูงดอนหลี่ ตำบลหนองบัวแก้ว อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ผลการศึกษาพบว่า การค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า กิจกรรมที่ช่วยให้โครงการวิจัยได้ค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ได้แก่ การวิเคราะห์หลักสูตรของโรงเรียน การปรับระบบการคิดของครูในโรงเรียน การพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การประชุม คณะกรรมการสถานศึกษา การจัดเวทีชาวบ้าน ประกอบกับทุนเดิม คือ การริเริ่มใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาจักสาน ในกิจกรรมการเรียนรู้ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2542 เป็นต้นมา ส่งผลให้การค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามโครงการวิจัยเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพ กระบวนการพัฒนาผู้เรียน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามโครงการวิจัยมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การรับทราบและกำหนดแผนงานของคณะกรรมการสถานศึกษา การประชุมชี้แจงนักเรียน การดำเนินการพัฒนาผู้เรียน ประเมินผลการดำเนินงานควบคู่กับการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน รายงานผลการดำเนินงาน และการเผยแพร่ผลงาน รูปแบบการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า มีรูปแบบการจัดการศึกษา 2 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบที่กำหนดโดยทีมวิจัยเพื่อเป็นแนวดำเนินงาน ได้แก่ การกำหนดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนทุกช่วงบ่ายของวันพฤหัสบดี ในแต่ละสัปดาห์ 2) รูปแบบที่ค้นพบจากการดำเนินงานโครงการวิจัย ได้แก่ การเรียนจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การเรียนจากสถานการณ์จริง การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของนักเรียน ส่วนกระบวนการถ่ายทอดของภูมิปัญญาแต่ละสาขา จะมีหลากหลายตามธรรมชาติของแต่ละสาขา ผลที่เกิดขึ้นกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่า นักเรียน ครู ชุมชน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้เรียนรู้ร่วมกัน ทั้งในเชิงวิชาการด้านภูมิปัญญา และคุณธรรม จริยธรรม ในส่วนของโรงเรียน

ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องว่า ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับแนวนโยบายการศึกษาของชาติ สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้

สรุปผลการวิจัยของ ศักดิ์พงษ์ หอมหวล ได้ว่า การศึกษากระบวนการพัฒนานักเรียนให้เรียนรู้ในรูปแบบการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของโรงเรียน เพื่อนำไปปฏิบัติในการดำเนินการต่อไป

งานวิจัยต่างประเทศ

โอเดน และวอลสเตเตอร์ (Odden & Wohlsetter, 1995, pp. 32-36) ได้ร่วมกับนักวิจัยแห่งมหาวิทยาลัย Southern California ทำการศึกษาผลการนำรูปแบบการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานไปปฏิบัติ พบว่า มีหลายแห่งประสบความสำเร็จ แต่ก็มีอีกหลายแห่งที่นำไปใช้ไม่ได้ผล เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานประสบความสำเร็จ คือ 1) ผู้ปฏิบัติงานในโรงเรียนต้องมีอำนาจอย่างแท้จริงในการบริหารงบประมาณ บุคลากรและหลักสูตร 2) อำนาจหน้าที่ต้องถูกใช้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีผลโดยตรงต่อการจัดการเรียนการสอน ได้ค้นพบที่สำคัญก็คือ โรงเรียนที่บริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานต้องมีการปรับโครงสร้างองค์การของโรงเรียนใหม่ เพื่อให้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนมี “อำนาจหน้าที่ที่แท้จริง” (Real Authority) เกี่ยวกับงบประมาณ บุคลากร และหลักสูตร โดยมีเป้าหมายเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

ลาธัม (Latham, 1998, pp. 85-86) ได้ศึกษาการนำรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไปใช้ พบว่า มีปัญหาสรุปได้ดังนี้ 1) เวลา กิจกรรมที่เกี่ยวข้องในการใช้โรงเรียนเป็นฐานทำให้บุคลากรต้องใช้เวลาเพิ่มนอกเหนือจากเวลาทำงานปกติ 2) ความคาดหวัง โดยโรงเรียนส่วนใหญ่จะกระตือรือร้นในการทำงานอย่างมากใน 2 ปีแรก การบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานต้องใช้เวลา 5 ปี ขึ้นไป 3) คณะกรรมการโรงเรียนได้รับความมอบหมายหลายประการ แต่คณะกรรมการที่เหมาะสมยังขาดคุณสมบัติอยู่มาก 4) ความไม่สอดคล้องระหว่างความต้องการและการปฏิบัติ สิ่งที่พบเห็นโดยทั่วไป คือ เรื่องการรับมอบอำนาจการตัดสินใจไม่ใช่เรื่องที่ต้องการ 5) ขาดอิสระในการตัดสินใจ โรงเรียนบางแห่งถูกกำหนด มาจากหน่วยงานส่วนกลาง โดยไม่ได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของครู 6) ไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเรียนการสอน และผลการเรียนของนักเรียนที่แท้จริง ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่กิจกรรมพิเศษ

วอลเลอร์ และวอลเลอร์ (Waller & Waller, 1998 อ้างถึงใน สกศ., 2549, หน้า 78) ได้ทำการวิจัยการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้เรียนในประเทศต่าง ๆ ได้ข้อสรุปตัวบ่งชี้ความสำเร็จไว้ 7 ประการ คือ 1) ด้านสภาพบรรยากาศของโรงเรียนที่มีความปลอดภัย ครูและนักเรียนมีความสุข ในการเรียนและการทำงาน ครูทุกคนให้การ

ต้อนรับผู้ที่เข้ามาติดต่อกับ โรงเรียนด้วยความเป็นกันเอง ยิ้มแย้มแจ่มใส 2) ด้านความสัมพันธ์กับ ผู้ปกครอง ผู้ปกครองนักเรียนทุกคนรู้สึกว่าคุณค่า มีความสำคัญ สำหรับครูและนักเรียน สามารถให้ความช่วยเหลือในการจัดการศึกษาได้และรู้สึกว่าครูทุกคนใน โรงเรียนยินดีต้อนรับ ตลอดเวลา 3) โรงเรียนมีการสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้ปกครองและวางแผนการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ในห้องเรียนควบคู่กับการเรียนการสอนในชั้นเรียน 4) เกิดสภาพการณ์ในการสนับสนุน การเรียนรู้ของนักเรียนอยู่ตลอดเวลาทั้งใน โรงเรียน ในชุมชน และที่บ้าน ทั้งในและนอกเวลาเรียน เมื่ออยู่นอกโรงเรียนผู้ปกครองและสมาชิกในชุมชนได้ทำหน้าที่แทนครู 5) การจัดระบบและ การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพให้ผู้ปกครองมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายและ แนวทางการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับนักเรียน 6) การตระหนักถึงความสำเร็จของนักเรียน ที่ต้องเกิดจากกระบวนการเสริมแรงหรือการให้รางวัลมากกว่าการลงโทษ และการกำหนด แนวทางการดำเนินการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จอย่างสอดคล้องกัน 7) การเชื่อมโยงระหว่างบ้าน กับโรงเรียนเป็นไปอย่างเข้มแข็งโดยผู้ปกครองแสดงบทบาทเป็นในการจัดการเรียนรู้ ผู้ปกครอง มีความมั่นใจว่าปัญหาทุกอย่างจะได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือจากโรงเรียน การประชุมพบปะ ระหว่างผู้ปกครองกับครูเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และนักเรียนได้รับการติดตามพฤติกรรมหรือ ความเจริญก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา

คอตตอน (Cotton, 1998, pp. 239-277) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารโรงเรียนโดยใช้ โรงเรียนเป็นฐาน พบว่า รัฐควรทำหน้าที่กระตุ้นและสนับสนุนให้การบริหารโดยใช้โรงเรียน เป็นฐานประสบความสำเร็จโดยกระตุ้นแรงจูงใจให้แต่ละเขตการศึกษาในการบริหารโดยใช้โรงเรียน เป็นฐานเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงผลการเรียนและปรับปรุงการบริหารองค์การของโรงเรียน ทำความเข้าใจกับศึกษาเขตและหน่วยงานกลางให้ยอมรับว่าโรงเรียนต้องมีอำนาจอย่างแท้จริง และ ต้องมีความยืดหยุ่นในการปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนนั้น ๆ จัดการอบรมให้ข้อมูลข่าวสารและ ให้ความช่วยเหลือถึงสถานศึกษาในกระบวนการนำการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไปปฏิบัติ ลดการควบคุมอย่างเคร่งครัดลงแต่เพิ่มความร่วมมือในการปฏิบัติและการตรวจสอบ

ฟิลลิปส์ (Philips, 1998, pp. 492-509) ได้ศึกษาถึงความหวังและผลผลิตของการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ในรัฐอัลเบอร์ตา ผลการศึกษาพบว่า โรงเรียนได้ปฏิบัติงานโดยมุ่งผลผลิต จากการผสมผสานระหว่างความต้องการของเขตพื้นที่ (District) และระดับจังหวัด (Provincial) โดยมีการลดความสำคัญของหลักสูตรจากส่วนกลาง

บูโกสกี (Bukosky, 1999, pp. 353-367) ได้ทำการศึกษาการปฏิบัติงานของ โรงเรียนประถม ศึกษาที่บริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ในการเพิ่มผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ผลการศึกษาพบว่า ในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

จะต้องทำการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดองค์ประกอบ 7 ด้าน คือ หลักสูตรมีมาตรฐานการสอนที่มีประสิทธิภาพการเรียนแบบปฏิสัมพันธ์ การวัดผลประเมินการปฏิบัติงาน มีเทคโนโลยี การพัฒนาบุคลากร การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง การออกแบบการทำงานใหม่ ทั้งนี้ การออกแบบการทำงานใหม่เป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้องค์ประกอบอื่นทั้ง 6 ด้าน เปลี่ยนแปลงไป

โกลด์ (Gold, 2000, p. 295) ได้ศึกษาการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาระดับโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยเน้นการให้ความร่วมมือระหว่างชุมชน ผู้ปกครองและนักเรียน ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาในรัฐฟิลาเดลเฟีย ผลการศึกษาพบว่า การจัดการของชุมชนเป็นเครือข่ายกลางระหว่างผู้ปกครอง ครอบครัว กับ โรงเรียนเพื่อเป้าหมายในการเสริมสร้างการอ่านออกเขียนได้ และการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับชุมชน ทำให้ผู้ปกครองได้รับความรู้เกี่ยวกับชุมชน ดังนั้น การสร้างหุ้นส่วนและความร่วมมือระหว่างผู้ปกครองกับนักเรียน ทำให้เกิดทรัพยากรที่มีคุณค่าทั้งในด้านสังคมและวัฒนธรรมให้แก่โรงเรียน

โกรเพิลโล (Gropello, 2006, pp. 269-287) เปรียบเทียบการปฏิรูปการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของ 4 ประเทศในอเมริกากลาง เอลซัลวาดอร์ กัวเตมาลา ฮอนดูรัส และนิคารากัว โดยเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เช่น การมีส่วนร่วมของชุมชน การเสริมสร้างพลังอำนาจ การมีอิสระในการตัดสินใจของโรงเรียน ผลกระทบของการเสริมสร้างพลังอำนาจให้โรงเรียนและชุมชนที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน การประเมินความสามารถของครู การประเมินผลกระทบของรูปแบบที่มีต่อผลลัพธ์ทางการศึกษา ในด้านต่าง ๆ ความแตกต่างของการออกแบบการปฏิรูปบริบทของประเทศและผลการดำเนินการ จากผลการศึกษา สรุปได้ว่า รูปแบบการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนำไปสู่การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนและความมานะพยายามของครูมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นจาก 1) มีการใช้ทรัพยากรครูและโรงเรียนที่มีอยู่จำกัดได้ดีขึ้น 2) มีการให้บริการทางการศึกษาอย่างครอบคลุมพื้นที่ในชนบท 3) การไหลเวียนของนักเรียนดีขึ้นบ้าง 4) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนไม่ต่ำกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียนแบบเดิม (โรงเรียนที่บริหารจัดการโดยชุมชนส่วนมากตั้งอยู่ในพื้นที่ยากจนและห่างไกล) อย่างไรก็ตาม พบว่า การปรับปรุงการบริหารจัดการและเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ระดับท้องถิ่นเป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่ง ด้านความสามารถของหน่วยงานการเป็นหน่วยประสานความร่วมมือ และมีการจัดสรรงบประมาณอย่างเพียงพอ

โคมาสุ (Komatsu, 2009, pp. 1227-1242) ศึกษาประสิทธิภาพการบริหารจัดการทางการศึกษาของชุมชนในการพัฒนาโรงเรียนในปากีสถาน ประเทศปากีสถานได้ดำเนินการปฏิรูปการบริหารและการจัดการศึกษามาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 โดยใช้กลยุทธ์การกระจายอำนาจทางการศึกษาหรือการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน แต่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เนื่องจากข้อจำกัด

ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาในการศึกษาการบริหารจัดการศึกษาโดยองค์กรส่วนท้องถิ่นใน 2 โรง พบว่า ปัญหาที่พบมากคือ การขยายของครูในท้องถิ่นเข้าไปอยู่ในเมือง สาเหตุของการขยายของครูมาจากการที่ไม่มีเบี้ยเลี้ยงให้ครูที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งปัญหานี้มักเกิดกับครูที่เป็นเพศหญิง ปัญหาใหญ่ที่พบอีกปัญหานึง คือ การด้อยประสิทธิภาพของควบคุมกำกับทางการศึกษา การปฏิบัติการศึกษาประสบความล้มเหลวในการสร้างระบบการบริหารจัดการและการบริหารงบประมาณ โดยท้องถิ่นมีการแทรกแซงของการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการศึกษา และบริการทางวิชาการที่จัดให้กับชุมชนไม่ได้ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจะไม่สามารถแก้ปัญหาการศึกษาได้อย่างแท้จริง

สรุปงานวิจัยต่างประเทศได้ว่าการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในการบริหารจะเป็นการช่วยแก้ปัญหาของโรงเรียนและปัญหาของชุมชนได้ นอกจากนี้ ยังเป็นการให้เกียรติสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ยังเป็นการสร้างความร่วมมือ ทำให้ทรัพยากรที่มีคุณค่าทั้งในด้านสังคมและวัฒนธรรมให้แก่โรงเรียน